

NAUSIVIOS CHORA

A Journal in Naval Sciences and Technology

**PART D:
HUMANITIES & POLITICAL SCIENCES**

Volume 4/2012

ΝΑΥΣΙΒΙΟΣ ΧΩΡΑ

Περιοδική Έκδοση Ναυτικών Επιστημών

**ΜΕΡΟΣ D:
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ**

Τεύχος 4/2012

«ΝΑΥΣΙΒΙΟΣ ΧΩΡΑ» 2012
Περιοδική Έκδοση Ναυτικών Επιστημών
Σχολή Ναυτικών Δοκίμων,
Τέρμα Χατζηκυριακού, Χατζηκυριάκειο,
Πειραιάς 18539, Ελλάδα
<http://nausivios.snd.edu.gr>
ΤΗΛ+302104581382/FAX+302104581604
nausivios@snd.edu.gr

“NAUSIVIOS CHORA” 2012
Journal in Naval Sciences and Technology
Hellenic Naval Academy
Hatzikiriakio, 18539 Piraeus, Greece
<http://nausivios.snd.edu.gr>
Tel +302104581382/fax +302104581604
nausivios@snd.edu.gr

Copyright © Σχολή Ναυτικών Δοκίμων 2012
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή του παρόντος τεύχους, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον εκδότη.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τους συγγραφείς και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων.

ISSN: 1791-4469
Copyright © 2012: Σχολή Ναυτικών Δοκίμων

TABLE OF CONTENTS

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗ ΣΧΟΛΗΣ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΔΟΚΙΜΩΝ	1
WELCOME ADDRESS BY THE COMMANDANT OF THE HELLENIC NAVAL ACADEMY.....	1
INTERNATIONAL ADVISORY COMMITTEE	2
EDITORIAL BOARD	2
EDITOR'S NOTE	3
ACKNOWLEDGMENTS	4
PART A: MECHANICAL AND MARINE ENGINEERING	5
A COMPARATIVE STUDY ON THE SEAKEEPING OPERABILITY PERFORMANCE OF NAVAL COMBATANTS <i>G. Grigoropoulos and G. Petropoulos</i>	6
COMPARATIVE EVALUATION OF THE EFFECTS OF INTAKE AIR NITROGEN-ENRICHMENT AND EGR ON THE OPERATIONAL AND ENVIRONMENTAL BEHAVIOR OF A SI HEAVY DUTY NATURAL GAS ENGINE <i>R. Papagiannakis and Th. Zannis</i>	18
FEASIBILITY ANALYSIS ON A STEAM RANKINE CYCLE TO RECOVER HEAT FROM A GAS TURBINE USED ON A NAVAL VESSEL <i>E. Pariotis, I. Katsanis and I. Roumeliotis</i>	35
THE DESIGN AND DEVELOPMENT OF A MECHANICAL FAULTS SIMULATION TEST RIG FOR EDUCATIONAL PURPOSES <i>G. Doumouras, N. Aretakis, I. Roumeliotis, K. Mathioudakis</i>	57
FORENSIC ENGINEERING METHODOLOGY TO ASSESS THE MAINTENANCE, REPAIR AND OVERHAUL (MRO) PROCEDURES FOR GAS GENERATOR TURBINE COOLING PLATES <i>D. Karalis and N. Melanitis</i>	67
PART B: ELECTRICAL ENGINEERING AND COMPUTER SCIENCE	79
AVAILABILITY INVESTIGATION OF FREE SPACE OPTICAL LINKS WITH TIME DIVERSITY FOR TURBULENCE CHANNELS MODELED WITH THE K-DISTRIBUTION <i>A. Stassinakis, G. Chronopoulos and H. Nistazakis</i>	80
MAXIMUM EFFECTIVE BIT RATE ESTIMATION FOR WIRELESS OPTICAL COMMUNICATION LINKS WITH TIME- DIVERSITY OVER STRONG TURBULENCE CHANNELS <i>A. Tsigopoulos</i>	88
ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΠΛΟΠΟΙΗΜΕΝΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑΣ ΜΕ ΜΕΘΟΔΟΥΣ ΚΑΤΑΝΕΜΗΜΕΝΗΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΣΤΗ ΣΧΕΔΙΑΣΗ ΕΝΙΣΧΥΤΗ ΧΑΜΗΛΟΥ ΘΟΡΥΒΟΥ ΓΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΕΥΡΕΙΑΣ ΖΩΝΗΣ 3.1-10.6 GHz <i>N. Χατζηθαθανασίου και E. Καραγιάννη</i>	86
IMPLEMENTATION LIMITATIONS OF STANAG 1008 DESIGN CONSTRAINTS FOR PULSED LOADS <i>G. Tsekouras, F. Kanellos, J. Prousalidis and I. Hatzilau</i>	110
PART C: NATURAL SCIENCES AND MATHEMATICS	136
ΜΕΘΟΔΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΕΙΨΟΕΙΔΟΥΣ ΕΚ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΗΣ ΣΕ ΣΦΑΙΡΙΚΗ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ <i>A. Παλληκάρης</i>	137
FOUNDATIONS OF NEWTONIAN DYNAMICS: AN AXIOMATIC APPROACH FOR THE THINKING STUDENT <i>C. Papachristou</i>	153
A STUDY ON RADIOACTIVE SOURCE IMAGING BY USING A PIXELATED CdTe RADIATION DETECTOR <i>K. Zachariadou, K. Karafasoulis, S. Seferlis, I. Papadakis, D. Loukas, C. Lambropoulos, C. Potiriadis,</i>	161

A GAMMA SPECTROSCOPIC RADIATION DETECTOR FOR SECURITY PURPOSES <i>K. Karafasoulis, K. Zachariadou, S. Seferlis, I. Kaissas, I. Papadakis, D. Loukas, C. Lambropoulos, C. Potiriadis</i>	171
CARBON NANOTUBES: FABRICATION, PROPERTIES AND APPLICATIONS <i>A. Markopoulos, V. Stavrou, G. Veropoulos and G. Boumpoukiotis</i>	180
DEVIATIONS FROM EXPONENTIAL DECAY LAW IN THE TIME EVOLUTION OF QUANTUM RESONANT STATES DESCRIBED BY LORENTZIAN LINE SHAPE SPECTRAL DISTRIBUTIONS <i>Th. Dounvopoulos</i>	192
PART D: HUMANITIES & POLITICAL SCIENCES	213
Η ΝΑΥΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΚΑΙ ΣΤΟΛΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, 1000 Π.Χ.–2011 Μ.Χ <i>Ζ. Φωτιάκης</i>	214
Η ΝΑΥΤΙΚΗ ΙΣΧΥΣ ΣΤΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ, 1910-1932 <i>Ζ. Φωτιάκης</i>	233
ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΛΑΟΚΡΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ <i>Αι. Ροφούζου</i>	238
ΑΝΑΚΗΡΥΞΗ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΖΩΝΗΣ (ΑΟΖ) ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ <i>Γ. Χρυσόχου και Δ. Δαλακλής</i>	245
REDUCING DEFENCE EXPENDITURE DURING THE GREEK CRISIS: A BALANCE BETWEEN AUSTERITY AND SECURITY <i>P. Migiakis and G Zombanakis</i>	264
ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΟΠΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΣΤΗ ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΙΑ <i>Ι. Ασαργιωτάκη</i>	276
Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΒΙΩΜΑΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΩΣ ΞΕΝΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ <i>Ε. Τσιαβού</i>	281
ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΟΥ ΦΡΑΧΤΗ: ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΑΦΕΙΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΕΡΓΟ - TRANSLATIONS ΤΟΥ ΙΡΛΑΝΔΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ BRIAN FRIEL <i>Α. Καραντζή</i>	289
PART E: NAVAL OPERATIONS	300
SMALL ARMS AND LIGHT WEAPONS (SALWS) ILLEGAL TRAFFICKING: ANOTHER CHALLENGE FOR GLOBAL SECURITY <i>D. Dalaklis, G. Chrysochou</i>	301

Χαιρετισμός Διοικητή Σχολής Ναυτικών Δοκίμων

Καλωσορίζουμε το 4^ο τεύχος της «Ναυσιβίου Χώρας» που αναδεικνύει το έργο που επιτελείται στη ΣΝΔ όσον αφορά τις Ναυτικές Επιστήμες.

Σήμερα, σε μια εποχή οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων η έκδοση της «Ναυσιβίου Χώρας» σηματοδοτεί την προσπάθεια των καθηγητών της ΣΝΔ και άλλων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων να δημιουργήσουν με το έργο τους θετικές προσδοκίες και εμπλουτισμό γνώσεων τόσο στους φοιτούντες στα Ανώτατα Στρατιωτικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα όσο και σε όλες τις Πανεπιστημιακές Σχολές που ασχολούνται με τον κλάδο των Ναυτικών Επιστημών. Στόχος τους είναι να ενημερώσουν και να προβάλλουν νέες μεθόδους και εξελιγμένες τεχνικές βασισμένες σε προσωπικές έρευνες και αναλύσεις, με αποτέλεσμα την καλύτερη εκπαίδευση και επιμόρφωση των νέων επιστημόνων.

Ως εκ τούτου, χαιρετίζω την τέταρτη έκδοση της «Ναυσιβίου Χώρας» με την ευχή να αποτελέσει ένα νέο κίνητρο για την εξέλιξη και την πρόοδο της Ναυτικής Επιστήμης τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό.

Υποναύαρχος Ι. Μαΐστρος ΠΝ, Διοικητής ΣΝΔ

Welcome Address by the Commandant of the Hellenic Naval Academy

We welcome the 4th edition of the “Nausivios Chora” which illustrates the work of the Hellenic Naval Academy concerning the Naval Sciences.

Nowadays, at a time of economic and social problems, the edition of the “Nausivios Chora” underlines the effort of the staff of the Hellenic Navy Academy and other Institutes to create with their work positive expectations and knowledge enrichment both to the students of the Higher Military Educational Institutions and to other Universities that are engaged with Naval Sciences. They are targeting to inform and display new methods and sophisticated techniques based on personal research and analysis, in order to educate and train the new scientists.

Therefore, I wellcome the fourth edition of the “Nausivios Chora” with the wish for it to be a motive for the development and progress of the Naval Science not only in Greece but also abroad.

Rear-Admiral I. Maistros HN, Commandant of the Hellenic Naval Academy

International Advisory Committee

Prof. Raed A. Abd-Alhameed, University of Bradford, UK
Prof. Kalyan Annamalai, Texas A&M University, USA
Prof. Peter C. Chu, Naval Postgraduate School, USA
Prof. Marios Dikaiakos, University of Cyprus, Cyprus
Prof. Dr. Konstantinos A. Dimadis, Free University of Berlin, Germany
Prof. Francis X. Giraldo, Naval Postgraduate School, USA
Dr. Kris Jorgensen, Principal Research Engineer, Babcock & Wilcox, USA
Assoc. Prof. Dimitrios Kyritsis, University of Illinois at Urbana-Champaign, USA
Prof. Alexandro F.Lopez de Vergara Mendez, University of La Laguna, Spain
Prof. Silvia Molina Plaza, Polytechnic University of Madrid, Spain
Dr. Thomas Morel, President, Gamma Technologies, USA
Prof. Haralambos Panagopoulos, University of Cyprus, Cyprus
Prof. Gnana Bhaskar Tenali, Florida Institute of Technology, USA

Editorial Board

Elias Yfantis, Professor, Editor-in-chief
George Galanis, Asstn. Professor
Christos Kandylas, Asstn. Professor
Elias Tempelis, Asstn. Professor
Evangelia Karagianni, Asstn. Professor
Emilia Rofousou, Lecturer
Antonis Tsapalis, Lecturer
Theodore Zannis, Lecturer

Editor's Note

"Nausivios Chora" is a scientific journal published since 2006 by the Hellenic Naval Academy, the Institution that provides academic and professional training to the future officers of the Hellenic Navy. The faculty members of the Hellenic Naval Academy are devoted to the promotion of research and education on a broad range of scientific disciplines.

"Nausivios Chora" is a biannual, peer-reviewed, open access journal that publishes original articles in areas of scientific research and applications directly or indirectly related to the naval sciences and technology. The scope of the Journal is to provide a basis for the communication and dissemination of scientific results obtained in Hellenic or International academic and research institutions that may present a relevance to the sea element.

"Nausivios Chora" hosts articles belonging to various scientific disciplines and is divided in five parts, namely *Mechanical and Marine Engineering, Electrical Engineering and Computer Science, Natural Sciences and Mathematics, Humanities and Political Sciences* and *Naval Operations*. The present 2012 Edition Issue contains 24 articles.

The International Advisory Committee members and the Body of Reviewers, all acknowledged experts in their field of interests, cover a wide range of scientific disciplines ensuring the integrity of the peer-review process and the academic excellence of the published articles in a way that best represents the aims and scope of the Journal.

Prof Dr Elias Ar Yfantis
Editor in chief

Acknowledgments

I wish to express my special thanks to Dr Antonis Tsapalis for his excellent work as the administrator of the “Nausivios Chora” website.

Special thanks to Dr Evangelia Karagianni for her creative work on the “Nausivios Chora” 2012 Edition.

E.Ar.Yfantis

PART D:
HUMANITIES & POLITICAL SCIENCES

Η Ναυτική Σημασία του Ελληνικού Γεωγραφικού Χώρου και Στόλου για την Ασφάλεια και τη Συνέχεια του Ελληνισμού, 1000 π.Χ.–2011 μ.Χ.

Ζήσης Φωτάκης

Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, Τομέας Ανθρωπιστικών και Πολιτικών Επιστημών

Περίληψη. Το άρθρο αυτό πραγματεύεται την εξέλιξη της ναυτικής σημασίας του ελληνικού χώρου και στόλου ανά τους αιώνες και τις επιπτώσεις που αυτή είχε για την ασφάλεια και τη συνέχεια του ελληνισμού. Επισημαίνεται ότι το έντονο γεωγραφικό ανάγλυφο της ελληνικής χερσονήσου, το άγονο του εδάφους της και η πολυνησία που την περιβάλλει εξηγεί τόσο την πρόωμη στροφή του Ελληνισμού προς την θάλασσα όσο και τη δυσκολία αποτελεσματικής εχθρικής εισβολής και επί μακρόν κατοχής ελληνικών εδαφών χωρίς την επικουρία σημαντικών, ναυτικών δυνάμεων. Δίδονται επίσης παραδείγματα αποτελεσματικής ελληνικής ναυτικής ισχύος από την αρχαιότητα έως σήμερα (π.χ. Σαλαμίνα, Βυζάντιο, Επανάσταση 1821, Βαλκανικοί Πόλεμοι), ναυτικής ισχύος που συχνά βοήθησε τους Έλληνες να αποφύγουν την υποδούλωση και την εξαφάνιση. Γίνεται τέλος κατανοητό ότι όποτε οι δρόμοι του διεθνούς εμπορίου (κλασσική και ελληνιστική αρχαιότητα, Βυζάντιο, τέλη 18^{ου} αιώνα μέχρι και σήμερα) ή τα όρια αντίπαλων συνασπισμών περνούσαν από τις ελληνικές θάλασσες (π.χ. Παγκόσμιοι Πόλεμοι, Ψυχρός Πόλεμος) η γεωπολιτική σημασία της Ελληνικής χερσονήσου, κατά κύριο λόγο, αλλά και των πολεμικών της στόλων υπήρξε σημαντική. Το αντίθετο συνέβη όποτε το εμπόριο στράφηκε κυρίως σε χερσαίες οδούς (Ρωμαϊοκρατία) ή σε άλλες θάλασσες (από την εποχή των Ανακαλύψεων που ξεκινά το 1492 έως την κατάληψη της Ινδίας από τους Άγγλους στα τέλη του 18^{ου} αιώνα).

Abstract. This article focuses on the geographic importance of the country from the naval perspective, the capabilities of its navy and the implications they had for the security and continuity of Hellenism. It is shown that the difficult terrain of the Greek peninsula, its barren soil and the polynesia that surrounds it, account for the early orientation of Hellenism to the sea and the difficulty of effective hostile invasion and long occupation of Greek territories without the assistance of major, naval forces. Examples are also given of effective Greek sea power from ancient times to the present (e.g. Salamis, Byzantium, the Greek Revolution of 1821, the Balkan Wars), sea power that often helped the Greeks to avoid enslavement and extinction. It is finally shown that the geopolitical importance of the Greek peninsula and its war-fleets was significant, whenever the roads of international trade (classical and Hellenistic antiquity, Byzantium, late 18th century till today) or the spheres of influence of rival coalitions (e.g. World Wars, the Cold War) went through the Greek seas. The opposite was valid whenever trade routes centered on overland highways (Roman period) or the oceans (from the age of discovery that started in 1492 to the British conquest of India at the end of the 18th century).

Λέξεις κλειδιά. Ελλάδα, Ελληνική πολιτική ασφαλείας, Ελληνική ναυτική ισχύς, δομή δυνάμεως Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού

Δεδομένης της μακρόχρονης ναυτικής ιστορίας του ελληνισμού αλλά και του διαρκούς ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης η παρούσα μελέτη καταγράφει συνοπτικά τις γεωπολιτικές πραγματικότητες που αντιμετώπισε ο Ελληνισμός από την αρχαιότητα έως και σήμερα με στόχο να καταδειχθεί η ναυτική σημασία του ελληνικού γεωγραφικού χώρου και στόλου αλλά και η συμβολή τους στην ασφάλεια και στη συνέχεια του Ελληνισμού. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στις εξελίξεις των δύο τελευταίων αιώνων, καθώς τόσο η Ελλάδα όσο και η ανθρωπότητα βρέθηκαν μπροστά σε πρωτόγνωρες προκλήσεις.

Η σχέση του Ελληνισμού με τη θάλασσα είναι σχεδόν σύγχρονη με την παρουσία του στη νότια απόληξη της Χερσονήσου του Αίμου. Κι αυτό γιατί η θέση και η μορφολογία του ελληνικού χώρου παρουσιάζουν χαρακτηριστικά που σε μεγάλο βαθμό εξηγούν το σημαντικό ρόλο που διαδραμάτισε και συνεχίζει να διαδραματίζει η θάλασσα στην ιστορία των Ελλήνων. Οι καθαροί ουρανοί της Μεσογείου, τα λίγα ισχυρά της ρεύματα και οι μέτριοι σχετικά άνεμοί της προσφέρονται για την ανάπτυξη της ναυτιλίας ακόμη και πρωτόγονων ιστιοφόρων ή κωπήλατων πλοιαρίων όπως αυτά της αρχαιότητας αλλά και των μεσαιωνικών χρόνων. Συνάμα το πολυσχιδές των ελληνικών παραλίων, ο μεγάλος αριθμός των φυσικών λιμένων και η πολυνησία του ελληνικού χώρου προς την κατεύθυνση της Ασίας, της Δυτικής Ευρώπης και της Αφρικής ανέδειξαν από νωρίς τον ελληνικό γεωγραφικό χώρο σε κόμβο θαλάσσιων επικοινωνιών. Το άγονο τέλος και το ορεινό του ελληνικού εδάφους αλλά και ο κατακερματισμός του σε μικρές κοιλάδες δύσκολα προσβάσιμες από ξηράς αλλά με μέτωπο στη θάλασσα ενθάρρυναν τις μεταναστευτικές τάσεις των ελλήνων και συνέτειναν στην ανάδειξη της Ελλάδας σε διεθνές ναυτιλιακό κέντρο.

Τα γεωγραφικά αυτά χαρακτηριστικά συνέβαλλαν επίσης στην ασφάλεια και στη συνέχεια του Ελληνισμού. Κι αυτό γιατί σε αντίθεση με την Ιβηρική και την Ιταλική χερσόνησο που χωρίζονται αποτελεσματικά από την υπόλοιπη Ευρώπη μέσω των Πυρηναίων και των Άλπεων, η Βαλκανική χερσόνησος είναι εύκολα προσβάσιμη από ξηράς μέσω του Δούναβη. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη στρατηγική της θέση μεταξύ τριών ηπείρων ενθάρρυνε και διευκόλυνε πλήθος επιδρομών στη Βαλκανική με αποτέλεσμα η πλειοψηφία των αρχαίων λαών της να υποκύψουν και να αφανιστούν [1]. Το ότι η μοίρα των Ελλήνων υπήρξε διαφορετική οφείλεται μάλλον στο γεγονός ότι το έντονο γεωγραφικό ανάγλυφο αλλά και το άγονο έδαφος της Ελλάδας καθιστούσε μέχρι πρόσφατα προβληματική την αποτελεσματική εισβολή και επί μακρόν κατοχή του ελληνικού χώρου, αν οι εισβολείς του δε συνεπικουρούνταν από ναυτικές δυνάμεις. Με τη συχνή όμως ανάπτυξη από τους Έλληνες αποτελεσματικής ναυτικής ισχύος, δηλαδή ισχύος που στόχευε στην προσαρμογή των ελληνικών ναυτικών δυνάμεων στις ιδιαιτερότητες των εκάστοτε αναμετρήσεων και θεάτρων επιχειρήσεων και όχι στην άκριτη και υπέρμετρη ισχυροποίηση τους, κατορθώθηκε η αποσόβηση πολλών κινδύνων και επιτεύχθηκε η επιβίωση και η πρόοδος του ελληνικού έθνους.

Ιδιαίτερης σημασίας, κατά την αρχαιότητα, υπήρξε το οξυδερκές ναυτικό πρόγραμμα του Θεμιστοκλή, που προβλέποντας την περσική προσπάθεια για «εκδίκηση» της ήττας στο Μαραθώνα (490 π. Χ.) ετοίμασε τον απαραίτητο στόλο τριηρών που απείλησε να διακόψει τη θαλάσσια οδό των Περσών με τις πηγές ανεφοδιασμού τους στην Ασία και αποσόβησε έτσι την Περσική κατάκτηση της Ελλάδας. Και δεν ήταν μόνο η στρατηγική σκέψη του Θεμιστοκλή που πρέπει να επισημανθεί αλλά και η επιτυχημένη τακτική αξιοποίηση του ελληνικού στόλου στον ιδεώδη χώρο των στενών της Σαλαμίνας. Είναι ακόμα και η ικανοποιητική απόδοση των πληρωμάτων του Αθηναϊκού στόλου που απαρτιζόταν από ελεύθερους πολίτες, οι οποίοι ήταν καλά προετοιμασμένοι για την προάσπιση της ιδιαίτερης πατρίδας τους, της Αθήνας, αλλά και των άλλων, ελληνικών πόλεων. Χρήζει δε επισημάνσης ότι όταν οι Αθηναίοι ναυμαχούσαν στη Σαλαμίνα το 480 π.Χ. η Αθήνα είχε ήδη αλωθεί από τους Πέρσες. Κι όμως τα Αθηναϊκά πληρώματα συνέχισαν τον αγώνα, όπως οι απόγονοί τους στη Μέση Ανατολή κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο [2].

Η πολιτική ασφαλείας του Θεμιστοκλή συνεχίστηκε από τον Κίμωνα και τον Περικλή και έγκειτο στην περαιτέρω ανάπτυξη του Αθηναϊκού στόλου αλλά και στην ολοκλήρωση των

Μακρών Τειχών που κατέστησαν την Αθήνα απρόσβλητη από ξηράς, πραγματικό νησί με χερσαία σύνορα [3]. Αξιοποιώντας τη στρατηγική ιδιαιτερότητα της θέσης τους οι Αθηναίοι, τουλάχιστον για όσο διάστημα κυβερνούσαν από τον Κίμωνα, τον Περικλή και τους συνεχιστές της πολιτικής τους, δημιούργησαν μια εκτεταμένη θαλασσοκρατορία αποφεύγοντας τις κατά ξηρά αναμετρήσεις με εχθρούς αριθμητικά και τακτικά ισχυρότερους. Αντίθετα, παρενοχλούσαν το εμπόριο του αντιπάλου και με αμφίβιες επιχειρήσεις απείλησαν άμεσα τη συνοχή της Πελοποννησιακής συμμαχίας και την εδαφική ακεραιότητα αυτής της ίδιας της Σπάρτης κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου [4]. Εφάρμοσαν δηλαδή οι Αθηναίοι της εποχής του Περικλή την ίδια περίπου στρατηγική με την οποία η Αγγλία θα καταστεί κυρίαρχος των θαλασσών και κοσμοκράτειρα για ένα μεγάλο και σημαντικό διάστημα της παγκόσμιας ιστορίας [5].

Κατά τους Ελληνιστικούς χρόνους η σημασία της ναυτικής ισχύος συνέχισε να εκτιμάται από τους Έλληνες και να αποδίδει. Ο πλους του Νεάρχου κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Ασία και η προτεραιότητα που ο Αλέξανδρος απέδωσε στην καταστροφή των ναυτικών βάσεων του εχθρού είναι ενδεικτικές της προσέγγισης αυτής [6]. Συνάμα, η σημαντική συμβολή των στόλων της Μασσαλίας και των ελληνικών πόλεων της Κάτω Ιταλίας στην επικράτηση της Ρώμης έναντι της Καρχηδόνας κατέστησε σαφές το ιδιαίτερο βάρος της ελληνικής, ναυτικής ισχύος, καθώς έγινε αρωγός στη θεμελίωση της λαμπρότερης ίσως αυτοκρατορίας που γνώρισε ποτέ ο κόσμος, της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας [7].

Η Αυτοκρατορία πάντως αυτή έμελλε να οδηγήσει τον ελληνικό χώρο και την ελληνική ναυτιλία σε παρακμή, αφού η κατασκευή της Εγνατίας και άλλων αυτοκρατορικών οδών στην Εγγύς και στη Μέση Ανατολή παρέκαμψαν, εν πολλοίς, την Ελλάδα και οδήγησαν σταδιακά σε σημαντική μείωση της οικονομικής και της γεωπολιτικής της σημασίας [8]. Συνέβη δηλαδή, τηρουμένων των αναλογιών, ότι θα συμβεί μεταξύ της ανακάλυψης της Αμερικής (1492) και της Αγγλικής επέκτασης προς τις Ινδίες (1763), οπότε η ανακάλυψη νέων ηπείρων και η παράκαμψη της απειλητικής Οθωμανικής Ανατολής στην επικοινωνία της Ευρώπης με τις Ινδίες και την Άπω Ανατολή είχαν αρνητικό αντίκτυπο στη ναυτική σημασία του γεωγραφικού χώρου της Ελλάδας και του ναυτικού της κόσμου [9].

Η δυσμενής αυτή συγκυρία διήρκεσε καθ' όλη την ύστερη αρχαιότητα αλλά η μεταφορά της πρωτεύουσας του Ρωμαϊκού κράτους από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη και η σταδιακή μετατόπιση του κέντρου βάρους της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στο χώρο του Αιγαίου και της Ανατολικής Μεσογείου, απόρροια της σταδιακής απώλειας αυτοκρατορικών εδαφών σε νέους εισβολείς, [10] επανέφεραν στο προσκήνιο τη σημασία, αλλά και την επικαιρότητα της ανάπτυξης αποτελεσματικής ναυτικής ισχύος από τους Βυζαντινούς. Τα πρώτα βήματα προς την κατεύθυνση αυτή έγιναν με την ίδρυση και ανάπτυξη ναυστάθμων και ναυτικών ορμητηρίων σε στρατηγικά σημεία των εκτεταμένων παραλίων της αυτοκρατορίας στις αρχές του όγδοου αιώνα μ.Χ. Ακολούθησε η συγκρότηση αξιόμαχου πολεμικού στόλου, η ανάπτυξη νέων όπλων ναυτικού πολέμου όπως ο δρόμωνας και το υγρόν πυρ και η εφαρμογή αυστηρής ναυτιλιακής νομοθεσίας που, μεταξύ άλλων, υποχρέωνε τους Σύρους και Αιγυπτίους να μεταφορτώνουν τα εμπορεύματά τους στην Κωνσταντινούπολη πριν συνεχίσουν για τους ευρωπαϊκούς λιμένες προορισμού τους. Κάνοντας χρήση αυτής της νομοθεσίας που αποτέλεσε πρόδρομο των αντίστοιχων Αγγλικών νομοθετημάτων του 17^{ου} αιώνα, αλλά και αξιοποιώντας τη σαφή υπεροχή της σε πρώτες ύλες υψίστης ναυτικής σημασίας όπως ο σίδηρος και η ξυλεία η Βυζαντινή αυτοκρατορία γνώρισε ένα όμορφο μεσουράνημα για δύο περίπου αιώνες. Η στρατηγικά όμως σκόπιμη ναυτιλιακή πολιτική του Βυζαντίου δεν είχε τη σταθερότητα της μεταγενέστερης Αγγλικής με αποτέλεσμα η ναυτοσύνη του σταδιακά να μειωθεί, το εμπόριό του να περιέλθει στα χέρια των Ιταλικών πόλεων και η συνακόλουθη στροφή των Βυζαντινών στην αγροτική οικονομία να συνοδευτεί με συγκέντρωση της γης στα χέρια των ολίγων, κοινωνική αναταραχή και κεκαλυμμένο εμφύλιο πόλεμο μεταξύ των δυνάμεων του κράτους και των Βυζαντινών γαιοκτημόνων. Οι εξελίξεις αυτές όπως ήταν φυσικό εξασθένησαν σημαντικά την αυτοκρατορία [11]. Η εμφάνιση τέλος και ανάπτυξη του βαρέος πυροβολικού στα τέλη περίπου

των μεσαιωνικών χρόνων έριξε, μεταξύ άλλων, και τις ισχυρότατες οχυρώσεις της Κωνσταντινούπολης (1453), [12] θέτοντας έτσι τον Ελληνισμό υπό την Οθωμανική κυριαρχία για τέσσερις περίπου αιώνες.

Το πρωινό της 25^{ης} Μαρτίου 1821 ξεκίνησε ο αγώνας της ανεξαρτησίας του νεότερου Ελληνισμού [13]. Ένας αγώνας που κάθε άλλο παρά εύκολος προοιωνιζόταν. Στα τετρακόσια περίπου χρόνια της Τουρκοκρατίας πολλά επαναστατικά κινήματα έλαβαν χώρα στον Ελληνικό κόσμο αρκετά δε από αυτά έτυχαν και περιορισμένης υποστήριξης από χριστιανικές δυνάμεις της Ευρώπης. Παρ' όλη όμως αυτή την υποστήριξη, αλλά και τη γενναιότητα που επέδειξαν αρκετοί από τους υπόδουλους Έλληνες τα αποτελέσματα υπήρξαν ατυχή [14]. Στα 1821 οι διεθνείς συνθήκες δεν ήταν ενθαρρυντικές για τις ελληνικές διεκδικήσεις. Το «Συνέδριο της Ευρώπης», το Διευθυντήριο αυτό των Δυνάμεων του status quo στο οποίο συμμετείχαν η Αγγλία, η Γαλλία, η Αυστρία, η Πρωσία και η Ρωσία, αντιστεκόταν σθεναρά σε κάθε απελευθερωτικό κίνημα. Παρ' όλα αυτά όμως, παρ' όλες τις έριδες και τους εμφυλίους που ανέκυψαν μεταξύ των επαναστατημένων Ελλήνων η Επανάσταση άντεξε, κράτησε έξι ολόκληρα χρόνια και στο τέλος ανάγκασε τις Μεγάλες Δυνάμεις να επέμβουν για να σταματήσουν τη μακρά αυτή αιματοχυσία, με την καταστροφή του Τουρκοαιγυπτιακού στόλου στη ναυμαχία του Ναυαρίνου στις 20 Οκτωβρίου του 1827 και, κυρίως, με την ήττα του Οθωμανικού στρατού κατά το Ρωσο-τουρκικό πόλεμο του 1828-1829.

Δεν ήταν μικρό αυτό το κατόρθωμα. Αντιθέτως, από το 1800 και μετά πολλά εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα έλαβαν χώρα στη Ευρώπη κανένα όμως δεν κράτησε και δεν απασχόλησε τόσο τις Μεγάλες Δυνάμεις όσο η Ελληνική Επανάσταση του 1821 [15]. Η μεγάλη αυτή ελληνική επιτυχία οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στη γενναιότητα και την αυτοθυσία των ελλήνων επαναστατών. Αλλά αν και η γενναιότητα συνήθως δεν έλειψε από τους Έλληνες, εν τούτοις, αυτή καθ' αυτή δεν μπόρεσε να επιτύχει την απελευθέρωση τους σε παλαιότερους αγώνες κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Αν απέκτησαν οι Έλληνες την Ανεξαρτησία τους οφείλονταν κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι διέθεταν, για πρώτη φορά στους Νεότερους Χρόνους, έναν ευάριθμο εμπορικό στόλο που μετατράπηκε σε πολεμικό για τις ανάγκες της Επανάστασης. Δεδομένου ότι η από θαλάσσης επικοινωνία ήταν η μόνη αποτελεσματική πηγή ανεφοδιασμού για εισβολείς στη Νότια Ελλάδα κατά τους προβιομηχανικούς χρόνους, το ελληνικό ναυτικό προσέφερε μεγάλες υπηρεσίες στον Αγώνα με το να παρενοχλεί συστηματικά και να διακόπτει αποτελεσματικά τις τουρκικές επικοινωνίες υπό την εμπνευσμένη ηγεσία του Ανδρέα Μιαούλη και την αναντικατάστατη συμβολή του Κανάρη, του Σαχτούρη και πλειάδας άλλων ναυμάχων. Όπως άλλωστε απέδειξε η αδυναμία του ελληνικού ναυτικού να αποσοβήσει και να εξαρθρώσει το προγεφύρωμα που εγκατέστησε ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο στις αρχές του 1825, χωρίς τη δράση του ελληνικού ναυτικού η επαναστατημένη Ελλάδα θα είχε από νωρίς κατακλυσθεί από Τουρκο-αιγυπτιακά στρατεύματα και η Επανάσταση θα είχε μάλλον την τύχη των ελληνικών επαναστατικών κινήματων που προηγήθηκαν αυτής [16].

Το τέλος όμως της Επανάστασης δεν έφερε την εκπλήρωση των εθνικών στόχων. Μπορεί η Πελοπόννησος, η Στερεά Ελλάδα και οι Κυκλάδες να απελευθερώθηκαν τα δύο τρίτα όμως του Ελληνισμού παρέμεναν υπό Οθωμανική κυριαρχία. Φυσικό ήταν το νεοσύστατο Ελληνικό κράτος να ενδιαφερθεί από νωρίς για την τύχη αυτών των πληθυσμών. Τα πρώτα πενήντα χρόνια όμως μετά την απελευθέρωση η ελληνική, αλυτρωτική πολιτική συνάντησε μεγάλη αντίδραση από τη θαλασσοκράτειρα Αγγλία που υποστήριζε τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Τουρκίας. Κι αυτό γιατί οι Άγγλοι θεωρούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως ασφαλιστική δικλείδα που θα συνέβαλλε στην αποτροπή της καθόδου της Ρωσίας στη Μεσόγειο. Μια κάθοδος, που αν τότε συνέβαινε, απειλούσε να διακόψει τη γραμμή επικοινωνιών της Αγγλίας με την αυτοκρατορία της στις Ινδίες [17].

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια (1831) και την εκλογή του Όθωνα στον ελληνικό θρόνο (1832) ο νέος βασιλιάς, ωθούμενος και από τις κρίσεις του Ανατολικού Ζητήματος του 1833 και του 1839-1841, υιοθέτησε πολιτική ναυτικής μεγέθυνσης με την κατασκευή δώδεκα κανονιοφόρων και μιας κορβέτας στον Πόρο. Η δεκαετία του 1840 όμως σηματοδότησε την

αναστολή της ελληνικής, ναυτικής μεγέθυνσης μετά και την εμφαντική εμμονή της πλειοψηφίας των Μεγάλων Δυνάμεων στην ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τις πρόσφατες κρίσεις του Ανατολικού Ζητήματος [18]. Την επαύριο του Κριμαϊκού Πολέμου και σε μια προσπάθεια να αναπληρωθούν οι απώλειες που προκάλεσε στο ελληνικό ναυτικό η ρωσόφιλη στάση της Ελληνικής κυβέρνησης κατά τη διάρκεια του πολέμου αυτού, αγοράστηκαν έξι ατμοημιολίες, που ήταν και τα πρώτα σιδερένια ελικοκίνητα πλοία που εντάχθηκαν στον ελληνικό στόλο [19]. Μετά την ανάρρηση του Γεωργίου Α στο θρόνο της Ελλάδας το 1862 και μέχρι και τον Ρωσο-Τουρκικό Πόλεμο του 1877-1878 το Ελληνικό Ναυτικό απέκτησε μερικά ακόμα πλοία με κυριότερα τα *Βασιλεύς Γεώργιος*, *Βασίλισσα Όλγα*, *Μπουμπουλίνα* και έξι τορπιλοβόλα [20]. Γεγονός πάντως είναι ότι η Ελληνική Πολιτεία δεν ανέπτυξε ισχυρό πολεμικό ναυτικό την πρώτη πενήνταετία του ανεξάρτητου βίου της, προσαρμόζοντας την πολιτική της στην αντίξοχη διεθνή συγκυρία.

Το δυσμενές διεθνές πλαίσιο της πρώτης πενήνταετίας της ελληνικής ανεξαρτησίας ανατράπηκε με το Ρωσο-Τουρκικό Πόλεμο του 1877-1878, την απομάκρυνση των Δυτικών Μεγάλων Δυνάμεων από το δόγμα του σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και την παρεπόμενη ανεξαρτητοποίηση και άλλων, πέραν της Ελλάδας, Βαλκανικών κρατών. Έχοντας υπόψη το αξιόμαχο των στρατευμάτων των νεοσύστατων Βαλκανικών χωρών και τα ασθενή στρατηγικώς νέα σύνορα της Τουρκίας στα Βαλκάνια [21] οι κυβερνήσεις Τρικούπη συνέλαβαν ένα απλό όσο και εύστοχο σχέδιο που ενέπνευσε την ελληνική στρατηγική μέχρι τους Βαλκανικούς Πολέμους. Το σχέδιο αυτό, σε γενικές γραμμές, προέβλεπε την ανάπτυξη ικανού πολεμικού στόλου που θα διέκοπτε τις Τουρκικές, θαλάσσιες επικοινωνίες ενώ ταυτόχρονα θα κάλυπτε και θα επιτάχυνε την ολοκλήρωση της ελληνικής επιστράτευσης. Με την επίτευξη των δύο αυτών στόχων η κυβέρνηση Τρικούπη ανέμενε ότι σε ενδεχόμενο ελληνο-τουρκικό πόλεμο ο αρχικά υπέρτερος αριθμητικά ελληνικός στρατός θα προήλαυνε στην Ήπειρο και τη Μακεδονία κι ότι θα μπορούσε να αντισταθεί αποτελεσματικά στις τουρκικές αντεπιθέσεις για σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα. Αν αυτό συνέβαινε η πιθανότητα Σερβο-Βουλγαρικής επέμβασης θα καθίστατο πιθανότατη και η προοπτική ήττας της Τουρκίας βεβαία [22]. Για την εφαρμογή του ναυτικού σκέλους αυτής της στρατηγικής ο ελληνικός ναύσταθμος μεταφέρθηκε από τον Πόρο στη Σαλαμίνα το 1878 [23] και μετακλήθηκε στην Ελλάδα Γαλλική Ναυτική Αποστολή (1884-1890) το αναμορφωτικό έργο της οποίας υπήρξε γενικής αποδοχής. Επιπλέον, ο ελληνικός στόλος ενισχύθηκε με πληθώρα ελαφρών μονάδων αρχικά, καθώς ελήφθη υπόψη η αυξανόμενη αποτελεσματικότητα της τορπίλης, η στασιμότητα των πυροβολικών τεχνικών και η προτίμηση του Βασιλέως Γεωργίου προς τις ελαφρές μονάδες. Οι ελαφρές μονάδες που αγοράστηκαν τότε ήταν το τορπιλοβόλο *Κανάρης*, το περίφημο καταδρομικό *Μιαούλης*, οι ατμοβαρίδες *Αμβρακία* και *Ακτιον*, τρεις τορπιλοθετίδες, δεκαεπτά ακόμα τορπιλοβόλα, έξι κανονιοφόροι, τέσσερις ατμομυοδρόμονες, τρεις ατμοημιολίες και ένα υποβρύχιο. Από τα μέσα όμως της δεκαετίας του 1880 και μετά η ανάπτυξη ταχύτερων τεχνικών πυροβολικής, η εισαγωγή των ταχυβόλων μετρίου διαμετρήματος και των αντιτορπιλικών έδωσαν νέα ζωή στο θωρηκτό οπότε και προκρίθηκε η προμήθεια θωρηκτών μονάδων και συγκεκριμένα τριών θωρηκτών τρίτης τάξης, των *Ύδρα*, *Σπέτσες* και *Ψαρά* [24].

Ο ατυχής Ελληνο-τουρκικός Πόλεμος του 1897 και η μη αξιοποίηση, για πολιτικούς λόγους, της δυνατότητας του ελληνικού στόλου να παρενοχλήσει την επιστράτευση του τουρκικού στρατού κατά τον πόλεμο αυτό μείωσαν την αξία του πολεμικού ναυτικού στα μάτια πολλών Ελλήνων της εποχής. Τη δωδεκαετία που ακολούθησε εντάθηκε η πόλωση στον κόσμο και στην Εγγύς Ανατολή, το Τουρκικό Ναυτικό επεκτάθηκε σημαντικά, ενώ το Ελληνικό Ναυτικό αποτέλεσε για καιρό «σημείο αντιλεγόμενο» στον ελληνικό τύπο και στα ποικίλα fora της εποχής. Οι Έλληνες, λόγω της ασθενούς διπλωματικής και οικονομικής τους θέσης μετά την πτώχευση του 1893, προβληματίζονταν τόσο μεταξύ της προτεραιότητας ανάπτυξης του στρατού ή του στόλου όσο και μεταξύ της υιοθέτησης ναυτικού συγκροτημένου από ελαφρές μονάδες ή άλλου βασιζόμενου σε μοίρα θωρηκτών. Η Διεθνής εμπειρία (μυστικοί πρόοδοι των ύφαλων όπλων στην Αγγλία και στη Γαλλία), η γεωστρατηγική ιδιαιτερότητα της ελληνικής

περίπτωσης (βάση της ελληνικής επιστράτευσης ήταν η θαλάσσια οδός, η παραμυθία αλλά και η σωτηρία των υπόδουλων ομογενών ήταν εφικτή μόνο μέσω της ναυτικής ισχύος), το ιστορικό προηγούμενο της επιτυχούς χρήσης παρωχημένων ναυτικών όπλων (πυρπολικών) κατά τον Αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας αλλά και οι μέτριες επιδόσεις των Τούρκων σε торπιλικές επιχειρήσεις την προηγούμενη εικοσιπενταετία (1877-1910) συνέκλιναν στο συμπέρασμα ότι το θωρηκτό διατηρούσε την αξιοπιστία του στις ελληνικές θάλασσες παρά την αδιαμφισβήτητη τεχνική και τακτική πρόοδο που είχε συντελεσθεί στη χρήση της торπίλης. Επιστέγασμα των διεργασιών αυτών υπήρξε η ίδρυση του Ταμείου Εθνικού Στόλου το 1900, του Λαχείου Εθνικού Στόλου το 1904, του Γ.Ε.Ν. το 1907 και η ενίσχυση του ελληνικού στόλου με οκτώ αντιτορπιτικά [25].

Το Κίνημα στο Γουδί τον Αύγουστο του 1909 σηματοδότησε την ολοκλήρωση της προετοιμασίας του ελληνικού, πολεμικού ναυτικού στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και την τριετία που ακολούθησε αγοράστηκαν το θωρακισμένο καταδρομικό *Γεώργιος Αβέρωφ* και ικανός αριθμός ελαφρών μονάδων (έξι αντιτορπιτικά, δύο υποβρύχια και μερικά υδροπλάνα). Η δομή δυνάμεως του ελληνικού ναυτικού που διαμορφώθηκε αντανάκλασε την πείρα της προηγηθείσας δωδεκαετίας και την τάση του τότε πρωθυπουργού της χώρας Ελευθέριου Βενιζέλου και του Αρχηγού της προσκληθείσας Αγγλικής Ναυτικής Αποστολής στην Ελλάδα αντιναυάρχου Τώφνελ, για εξοικονόμηση πόρων και για ένταξη στον ελληνικό στόλο ελαφρών, κυρίως, μονάδων [26].

Η επιμήκυνση του Ιταλο-Τουρκικού Πολέμου του 1911 -λόγω της δράσης του ιταλικού ναυτικού και της σθεναρής αντίστασης των οθωμανικών δυνάμεων στο χερσαίο μέτωπο επιχειρήσεων στη Λιβύη- και ο εξ' αυτής, κυρίως, προκληθείς Πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος του 1912-1913 επιβεβαίωσαν την ορθότητα του στρατηγικού σχεδίου της κυβέρνησης Τρικούπη. Κατέδειξαν, επίσης, με τον πλέον σαφή τρόπο τη σημασία της διακοπής των θαλασσιών επικοινωνιών των Τούρκων από τον Ιταλικό και κατόπιν τον Ελληνικό στόλο για την ευτυχή έκβαση των πολεμικών επιχειρήσεων για τα ελληνικά όπλα [27]. Με όση επιτυχία όμως και αν πολέμησε το ελληνικό ναυτικό υπό την εμπνευσμένη ηγεσία του Παύλου Κουντουριώτη κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, όση διπλωματική ευστροφία και αν επέδειξε ο τότε κυβερνήτης της χώρας Ελευθέριος Βενιζέλος τα εδαφικά κέρδη του πολέμου ίσως να μην κατακυρώνονταν στην Ελλάδα αν τόσο η Αγγλία όσο και η Γερμανία δεν επιθυμούσαν τη χρήση του γεωγραφικού χώρου της Ελλάδας για την εξασφάλιση της κυριαρχίας της κεντρικής και της ανατολικής Μεσογείου. Σε μια εποχή που ο ναυτικός ανταγωνισμός μεταξύ Αγγλίας και Γερμανίας είχε κορυφωθεί, σε μια περίοδο που η κυριαρχία της Μεσογείου από τον Αγγλο-γαλλικό στόλο απειλούνταν από τους συμμαχικούς στη Γερμανία στόλους της Ιταλίας και της Αυστρίας η χρήση των ελληνικών λιμένων σε καιρό πολέμου, ιδιαίτερα αυτών των Ιονίων Νήσων, ήταν εύλογα επιθυμητή και από τους δύο συνασπισμούς [28]. Ως αποτέλεσμα η πλειοψηφία των Μεγάλων Δυνάμεων τήρησε θετική στάση έναντι των περισσότερων ελληνικών διεκδικήσεων και έτσι η Ελλάδα διπλασιάστηκε στα 1913 και ένα σημαντικό βήμα προς την πραγμάτωση της Μεγάλης Ιδέας συντελέστηκε [29].

Την επαύριο των Βαλκανικών Πολέμων ο Τουρκικός αναθεωρητισμός επέβαλε στην Ελλάδα την αγορά δύο Αμερικάνικων προντρέντων, του *Κιλκίς* και της *Λήμνου*, ενός ευδρόμου καταδρομικού, της *Έλλης*, και την παραγγελία δύο ντρέντων και πολλών άλλων μονάδων που τελικά δεν παραδόθηκαν στον ελληνικό στόλο, λόγω της έκρηξης του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και της επιθυμίας των Ελλήνων ιθυνόντων να αξιοποιήσουν την εμπειρία του πολέμου πριν αγοράσουν νέο ναυτικό [30]. Παρά όμως τον Εθνικό Διχασμό που ακολούθησε και την κατάληψη του ελληνικού ναυστάθμου και στόλου από τους Γάλλους στα 1916-1917, ο στόχος της απελευθέρωσης του συνόλου των Ελλήνων πλησίασε στην επίτευξή του [31]. Η σημαντική ωφέλεια των Συμμάχων από τη χρήση των ελληνικών λιμένων κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και η πανθομολογούμενη άριστη επίδοση του ελληνικού στόλου στη συνοδεία νηοπομπών, [32] προϊόν, ως ένα βαθμό, της οργανωτικής και εκπαιδευτικής δραστηριότητας διαδοχικών Αγγλικών ναυτικών αποστολών στο Ελληνικό Ναυτικό, συνέβαλε στην απόδοση της

Θράκης και της Ιωνίας στην Ελλάδα με τη Συνθήκη των Σεβρών. Κι αν εν τέλει λόγοι πολιτικοί και ισορροπίας δυνάμεων ακύρωσαν την εθνική αυτή επιτυχία [33] το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό πολλά προσέφερε κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής εκστρατείας με το να ανεφοδιάζει τον ελληνικό στρατό και να αστυνομεύει τα τουρκικά παράλια. Ακόμα δε μεγαλύτερα κακά αποσόβησε την ώρα της Μικρασιατικής Καταστροφής [34].

Το πέρας της Μικρασιατικής Εκστρατείας βρήκε την Ελλάδα εξασθενημένη και αναγκασμένη να δώσει προτεραιότητα στην εσωτερική ανασύνταξη και στην αποκατάσταση των προσφύγων. Η όξυνση των ελληνοτουρκικών διαφορών, όμως, σχετικά με την εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάνης (1923) εμπόδιζε την εσωτερική ανασύνταξη και επέβαλε στην Ελλάδα αυξημένους ναυτικούς εξοπλισμούς. Δεδομένης της αδιαφορίας με την οποία αντιμετώπιζαν τα προβλήματα της χώρας μας η Αγγλία και η Γαλλία, λόγω της σχετικής ισχυροποίησής τους στη Μεσόγειο μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι κυβερνήσεις Μιχαλακόπουλου και Βενιζέλου προσέγγισαν την Ιταλία του Μουσολίνι (1928-1932) που ενδιαφερόταν να αναβαθμίσει τη θέση της στην Ανατολική Μεσόγειο εκείνη την εποχή. Η προσέγγιση αυτή έβγαλε τη χώρα από τη διεθνή απομόνωση και τη μονομερή εξάρτησή της από τους Αγγλογάλλους, συνετέλεσε στην επίλυση πολλών προβλημάτων της με την Ιταλία, τη Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία και απομάκρυνε τον κίνδυνο ελληνικής εμπλοκής σε πιθανή παγκόσμια σύρραξη.

Πριν όμως επέλθει η εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων με την υπογραφή σχετικού διμερούς Ναυτικού Πρωτοκόλλου και Συμφώνου Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας το 1930 καταβλήθηκε φιλότιμη προσπάθεια για την ανάπτυξη του Ελληνικού Ναυτικού [35]. Η ναυτική εκπαίδευση βελτιώθηκε σημαντικά με την αναδιοργάνωση των τεσσάρων Σχολών ειδικοτήτων του Πολεμικού Ναυτικού, ενώ προσπάθεια έγινε και για τον εκσυγχρονισμό και την επέκταση αρκετών εγκαταστάσεών του. Στο ζήτημα της δομής δυνάμεως συνεχίστηκε η διαμάχη μεταξύ των οπαδών του θωρηκτού και των οπαδών των ελαφρών μονάδων. Τελικά επικράτησε η ναυτική πολιτική Βενιζέλου, που, ακολουθώντας σχετικές συμβουλές Άγγλων και Ελλήνων τεχνοκρατών, ήταν προσανατολισμένη στις ελαφρές μονάδες και τη ναυτική αεροπορία παρά την απειλή που αποτελούσε για την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο το επιτυχώς μετασκευασμένο Τουρκικό θωρηκτό καταδρομικό *Γιαβούζ*, το πρώην Γερμανικό *Γκαίμπεν*. Στην επταετία που ακολούθησε την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης ο ελληνικός στόλος ενισχύθηκε με έξι υποβρύχια, δύο торπιλακάτους, δύο ναρκοθέτιδες, ένα εκπαιδευτικό πλοίο κι ένα πλοίο συνεργείο. Επιπλέον, τα αντιτορπιλικά *Αετός*, *Ιέραξ*, *Πάνθηρ* και *Λέων* στάλθηκαν στην Αγγλία για να εκσυγχρονιστούν ενώ τα *Αβέρωφ* και *Ελλη* στάλθηκαν για τον ίδιο λόγο στη Γαλλία [36].

Την τελευταία προπολεμική δεκαετία η πόλωση στην Ευρώπη και στον κόσμο κορυφώθηκε. Η Παγκόσμια Οικονομική Ύφεση του 1929 οδήγησε στην άνοδο ολοκληρωτικών καθεστώτων στη Γερμανία και αλλού. Τα καθεστώτα αυτά, παίρνοντας αφορμή από την οικονομική κρίση και τη θεαματική αύξηση του προστατευτισμού, επιχειρηματολόγησαν υπέρ της κατάκτησης «ζωτικών χώρων» για τους λαούς των οποίων ηγούνταν. Η κατάκτηση της Μαντσουρίας από την Ιαπωνία το 1931 ενθάρρυνε τον Χίτλερ να αποδεσμεύσει τη Γερμανία από τους περιορισμούς των Συνθηκών της Ειρήνης (1933-35), να ανακαταλάβει τη Ρηνανία (1936), να προσαρτήσει την Αυστρία (1938) και στη συνέχεια να προχωρήσει στην κατάληψη της Τσεχοσλοβακίας (1938), της Πολωνίας (1939), της Γαλλίας (1940) κ.λ.π. Αντίστοιχη πορεία διέγραψε και το καθεστώς Μουσολίνι με την κατάκτηση της Αιθιοπίας (1936) και της Αλβανίας (1939), πορεία που το έφερε σε συμμαχία με τη Γερμανία και την Ιαπωνία. Συνάμα, η εδαφική επέκταση της Βρετανικής αυτοκρατορίας στην Ανατολική Μεσόγειο, η σχετική της οικονομική και ναυτική παρακμή, αλλά και η Ιαπωνική απειλή κατά των Βρετανικών Ινδιών και των Αντιπόδων προσέδωσαν στα μάτια των Άγγλων ιθύνοντων ιδιαίτερη βαρύτητα στον κίνδυνο που αντιπροσώπευαν για τα Βρετανικά συμφέροντα οι ισχυρές, Ιταλικές, αεροναυτικές δυνάμεις [37].

Μέσα στο αρνητικό αυτό πλαίσιο το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό είχε να αντιμετωπίσει και την παγκόσμια οικονομική κρίση το χτύπημα της οποίας υπήρξε ιδιαίτερα βαρύ, καθώς το υπερχρεωμένο Ελληνικό Κράτος πτώχευσε το 1932 [38] και η εφαρμογή του ναυτικού προγράμματος του 1931, όπως αυτό τροποποιήθηκε το 1934, παρέμεινε, υποχρεωτικά,

ημιτελής. Μόνο έξι αντιτορπιλικά, τέσσερα ναρκαλιευτικά και ένα πετρελαιοφόρο αποκτήθηκαν από το Ελληνικό Ναυτικό την τελευταία προπολεμική δεκαετία, μια υστέρηση που επίσης οφείλονταν στην πολιτική αστάθεια, αλλά και την αναποφασιστικότητα της τότε ελληνικής, ναυτικής ηγεσίας σχετικά με την αναγκαιότητα ή μη της ενίσχυσης του στόλου με θωρηκτά [39]. Επιπλέον, σημαντικό αριθμητικά και ποιοτικά τμήμα των στελεχών του Πολεμικού Ναυτικού αποτάχθηκε λόγω της συμμετοχής του στο Βενιζελικό Κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου 1935 δημιουργώντας μεγάλα κενά στη στελέχωση των ναυτικών μονάδων και υπηρεσιών. Η υπολειτουργία των Ναυτικών Σχολών, η απομάκρυνση των Βρετανικών Αποστολών και η σπάνις ναυτικών γυμνασίων επηρέασαν επίσης αρνητικά τη μαχητική ικανότητα του στόλου τα χρόνια εκείνα [40]. Πάντως, η σωστή προετοιμασία του ναυτικού σκέλους της ελληνικής επιστράτευσης και η επιτυχής εγκατάσταση συστημάτων παράκτιας άμυνας, ναυτικών παρατηρητηρίων και αντιαεροπορικής άμυνας είχαν αγαθά αποτελέσματα κατά τον Ελληνο-ιταλικό Πόλεμο [41]. Ταχύτατα και με τη μεγάλη συνδρομή του ναυτικού όλες σχεδόν οι μάχιμες μονάδες του ελληνικού στρατού βρέθηκαν στο μέτωπο, επίτευγμα μεγάλης σημασίας για την ελληνική νίκη στον πόλεμο αυτό [42]. Με την εξαίρεση μάλιστα της βύθισης του υποβρυχίου Πρωτέα δε χάθηκε ούτε ένα γραμμάριο υλικού ούτε μια ψυχή από την εκατοντάδα και πλέον χιλιάδων, που οι ελληνικές μονάδες επιφανείας συνόδευσαν τόσο κατά τη διάρκεια της ελληνικής επιστράτευσης όσο και καθ' όλη τη διάρκεια του Ελληνο-ιταλικού πολέμου. Κι αυτό έγινε εφικτό παρά το γεγονός ότι, όταν επρόκειτο περί αγγλικών συνοδευίων τα ιταλικά υποβρύχια επιτίθεντο εναντίον των μεταγωγικών της νηοπομπής, αντιθέτως στις ελληνικές νηοπομπές προσέβαλλαν πάντα τα συνοδά αντιτορπιλικά [43].

Η συμβολή του πολεμικού ναυτικού στη νίκη των ελληνικών όπλων κατά τον πόλεμο του 1940-1941 [44] δεν εξαντλείται στην εύτακτη επιστράτευση και τροφοδοσία των ελληνικών χερσαίων δυνάμεων που πολεμούσαν εναντίον πολλαπλάσιου αριθμού ιταλικών στρατευμάτων συγκριτικά μ' αυτόν που αντιμετώπιζαν οι Βρετανοί στην Αίγυπτο την ίδια εποχή [45]. Εκτός από συνοδείες νηοπομπών οι ελληνικές μονάδες επιφανείας πραγματοποίησαν και τρεις επικίνδυνες καταδρομικές επιχειρήσεις στα Στενά του Οτράντο τις οποίες αντιμετώπισαν, αρχικά, με επιφύλαξη οι Άγγλοι σύμμαχοι. Οι επιχειρήσεις αυτές δεν είχαν τελικά κάποιο απτό αποτέλεσμα λόγω της αναγκαστικά περιορισμένης χρονικής διάρκειας της ελληνικής, ναυτικής παρουσίας στα Στενά, της σχετικά αραιής ναυτικής συγκοινωνίας μεταξύ της Ιταλίας και της Αλβανίας στο συγκεκριμένο ύψος και της έλλειψης μελέτης από τους Έλληνες ανάλογων επιχειρήσεων του Αυστριακού στόλου στο ίδιο επιχειρησιακό θέατρο κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Παρ' όλα αυτά, ο ηθικός αντίκτυπος της πραγματοποίησής τους υπήρξε σημαντικός εξυψώνοντας το κύρος του Έλληνα ναύτη [46].

Ό,τι δεν κατάφεραν να επιτύχουν οι ελληνικές μονάδες επιφανείας στα στενά του Οτράντο το πέτυχαν τα ελληνικά υποβρύχια. Η βύθιση ενός έμφορτου ιταλικού πετρελαιοφόρου από τον *Κατσώνη*, πολύ δε περισσότερο η βύθιση ενός ιταλικού πετρελαιοκίνητου και ενός μεταγωγικού από τον *Παπανικολή* την παραμονή των Χριστουγέννων του 1940, αποτέλεσαν χαρακτηριστικά παραδείγματα της αναστάτωσης που επέφερε η δράση των υποβρυχίων μας στις ιταλικές θαλάσσιες συγκοινωνίες. Αντίστοιχα διακεκριμένη, αν και λιγότερο εμφανή απόδοση κατά τη διάρκεια του Ελληνο-ιταλικού πολέμου, είχε η υπηρεσία Ναρκαλιείας [47], και η υπηρεσία αεράμυνας, στην οποία πιστώνεται η κατάρριψη 60 περίπου εχθρικών αεροσκαφών [48].

Το ξεκίνημα του Απριλίου του 1941 έφερε μια νέα, από καιρό αναμενόμενη εξέλιξη για την Ελλάδα. Επιθυμώντας αρχικά οι Γερμανοί να εκδιώξουν τους Άγγλους από τη Μεσόγειο και αργότερα φοβούμενοι τη δημιουργία συμμαχικού μετώπου στη Μακεδονία την ώρα που ο κύριος όγκος των Γερμανικών στρατευμάτων θα μάχονταν στη Ρωσία, όπως ακριβώς είχε συμβεί και στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, εισέβαλλαν από τα βόρεια, ελληνικά σύνορα στις 6 Απριλίου 1941 [49]. Στα τέλη του ίδιου μήνα ολοκληρώθηκε η κατάληψη της ηπειρωτικής Ελλάδας και ένα μήνα αργότερα έπεσε το τελευταίο, ελεύθερο, ελληνικό έδαφος, η Κρήτη [50]. Πριν όμως συμβούν όλα αυτά η καθυστέρηση της αποδημίας του ελληνικού στόλου στην Αίγυπτο το Μάιο του 1941 και η εγκατάλειψη στην Ελλάδα πολλών δεκάδων εμπορικών πλοίων

αλλά και άλλου χρήσιμου υλικού έδωσαν τη δυνατότητα στον Άξονα να βυθίσει το μισό ελληνικό πολεμικό στόλο [51] και να αποκτήσει πολύτιμο πλωτό και πολεμικό υλικό για την υποστήριξη των διαπόντιων επιχειρήσεων του [52].

Οι πληγές που δημιούργησε η ναζιστική αεροπορία τόσο στο Ελληνικό όσο και στο Βρετανικό Ναυτικό ήταν μεγάλες [53] και οι αναγκαίες χρονοβόρες επισκευές των ελληνικών, πολεμικών πλοίων και υποβρυχίων έγιναν, ως ένα βαθμό, εκ των ενόντων λόγω της ναυπηγοεπισκευαστικής ανεπάρκειας της Αιγύπτου [54]. Ήδη όμως από το δεύτερο μισό του 1941 τα ελληνικά αντιτορπιλικά, συνεπικουρούμενα από τις λίγες αγγλικές κορβέτες που μπορούσε να διαθέσει ο αποδεκατισμένος Βρετανικός Στόλος της Μεσογείου, ανέλαβαν τη συνοδεία νηοπομπών στην Ανατολική Μεσόγειο, διατήρησαν δε το σημαίνοντα ρόλο τους στη συγκεκριμένη αποστολή μέχρι τέλους του πολέμου παρά τη μεταγενέστερη ανάκαμψη της Βρετανικής ναυτικής ισχύος [55]. Επιπλέον, οι ελληνικές, ελαφρές μονάδες επιφανείας συνόδευσαν νηοπομπές στην υπόλοιπη Μεσόγειο και στον Ατλαντικό από το 1943 και μετά, [56] ενώ τα ελληνικά υποβρύχια σημείωσαν σημαντικές επιτυχίες [57] αλλά και πλήρωσαν βαρύ φόρο αίματος [58] σε επιθετικές περιπολίες και ειδικές αποστολές που ανέλαβαν στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο την περίοδο 1942-1944. Το Ελληνικό Ναυτικό είχε επίσης ενεργό συμμετοχή στις αποβατικές επιχειρήσεις, του Άντζιο, της Σικελίας και της Νότιας Ιταλίας [59], της Νορμανδίας και της Νότιας Γαλλίας, στην απόπειρα κατάληψης των Δωδεκανήσων κτλ. [60]. Το αποτέλεσμα της αξιολογής αυτής ελληνικής προσφοράς στο συμμαχικό ναυτικό αγώνα ήταν να ενισχυθεί σταδιακά το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό με 40 νέες μονάδες από τους συμμάχους καταγράφοντας έτσι τη μεγαλύτερη μεγέθυνση από όλα τα απόδημα συμμαχικά ναυτικά κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο [61].

Μετά την απελευθέρωση των Αθηνών τη 18^η Οκτωβρίου 1944 και την επάνοδο του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού στην πατρίδα οι μονάδες επιφανείας του διεσπάρησαν στα νησιά και τα λιμάνια του Αιγαίου, ώστε να εκδιώξουν και τους τελευταίους πυρήνες του εχθρού, να συνοδεύσουν νηοπομπές με τρόφιμα και εφόδια για τον άμαχο πληθυσμό και να ανασυστήσουν τις προπολεμικές Ναυτικές Διοικήσεις [62]. Το Πολεμικό Ναυτικό βρισκόταν σε καλύτερη κατάσταση από τον Ελληνικό Στρατό και την Αεροπορία την εποχή εκείνη, καθώς διέθετε ευρύ πυρήνα εμπειροπόλεμων αξιωματικών και ναυτών και μια βρετανική ναυτική αποστολή στην Αθήνα για την καλύτερη εκπαίδευσή του. Επιπλέον, διέθετε αρκετά πλοία και του δόθηκαν κι άλλα, κυρίως αμφίβιου τύπου, ως δάνειο στα πλαίσια του Αμερικανικού δόγματος Τρούμαν και της γενικότερης βοήθειας της Δύσης σε χώρες που απειλούνταν από την εξάπλωση του κομμουνισμού. Τα πλοία όμως αυτά δεν βρίσκονταν σε καλή κατάσταση και η συντήρησή τους απαιτούσε συνεχείς επισκευές, κάτι το δυσχερές, δεδομένου ότι οι Γερμανοί κατακτητές είχαν καταστρέψει το σύνολο σχεδόν των ναυπηγοεπισκευαστικών υποδομών της χώρας λίγο πριν την αποχώρησή τους από αυτήν.

Η σοβαρότερη πρόκληση που αντιμετώπισε ο ελληνικός στόλος την επαύριο της απελευθέρωσης ήταν ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος (Δεκεμβριανά 1944 και 1946-1949). Η κυριαρχία της θάλασσας από τον ελληνικό στόλο αποτέλεσε ένα από τα ουσιαστικότερα πλεονεκτήματα των κυβερνητικών δυνάμεων στον πόλεμο αυτό, καθώς στήριξαν πάνω της τις μεταφορές τους. Αντίθετα ο Δημοκρατικός Στρατός ήταν υποχρεωμένος να χρησιμοποιεί μόνο το χερσαίο δίκτυο της χώρας, που είχε, όμως, εξαρθρωθεί λόγω της σημαντικής καταστροφής του οδικού και τροχαίου υλικού του κατά την Κατοχή. Το αποτέλεσμα ήταν να αναγκάζονται οι άνδρες του Δημοκρατικού Στρατού να οδοιπορούν επί εβδομάδες για να μεταβούν από τη μία περιοχή στην άλλη και να καταφθάνουν καταπονημένοι και αργοπορημένοι, συχνά, στα πεδία των μαχών [63]. Επιγραμματικά σημειώνεται ότι το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό ανέλαβε τις ακόλουθες επιχειρησιακές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου: μεταφορές από θαλάσσης, παρεμπόδιση μετακινήσεων και ανεφοδιασμού από θαλάσσης του αντιπάλου, προστασία τομέων λιμένων και της παράκτιας ζώνης, ναυτικούς βομβαρδισμούς, συνδυασμένες επιχειρήσεις, καταδρομές και ειδικές αποστολές [64].

Στο ξεκίνημα του Ψυχρού Πολέμου η γεωστρατηγική σημασία του ελληνικού χώρου ήταν περιορισμένη στα μάτια των Δυτικών Συμμάχων της Ελλάδας. Η βόρεια μεθόριός της εκτείνεται σε 1200 χιλιόμετρα και στερούνταν αμυντικού βάθους σε πολλά της σημεία γι' αυτό και θεωρούνταν ως μη υπερασπίσιμη από Αμερικανούς επιτελείς. Το αποτέλεσμα ήταν να περικοπεί σημαντικά, το 1950, η Αμερικανική οπλική βοήθεια που παρέχονταν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου [65]. Η εξέλιξη αυτή ήταν, άλλωστε, σύμφωνη με την πολιτική New Look και με το δόγμα των «Μαζικών Αντιπυρηνικών» που έδινε προτεραιότητα στους πυρηνικούς εξοπλισμούς λόγω της συντριπτικής υπεροχής των συμβατικών δυνάμεων του Σοβιετικού Συνασπισμού στην Ευρώπη [66]. Ο πόλεμος όμως της Κορέας, η πιθανότητα επιθετικών κινήσεων του σοβιετικού συνασπισμού και σε άλλες «ευαίσθητες περιοχές», όπως τα Βαλκάνια, τα συχνά μεθοριακά επεισόδια και ο πόλεμος των λέξεων στον οποίο επιδίδονταν οι δορυφόροι της Σοβιετικής Ένωσης κατά της Ελλάδας οδήγησαν σε αναβάθμιση του ρόλου της στον Αμερικάνικο σχεδιασμό για την άμυνα της ευρύτερης περιοχής. Σύμφωνα δε με την έκθεση NSC 73/4 του Αμερικανικού Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας η Ελλάδα, μαζί με την Τουρκία και το Ιράν μπορούσαν να εμποδίσουν ενδεχόμενη σοβιετική διείσδυση στη Μέση Ανατολή. Προς την κατεύθυνση αυτή η Ελλάδα και η Τουρκία εντάχθηκαν στο NATO το 1952 και ανατέθηκε στον Έκτο Αμερικανικό Στόλο η στήριξη της άμυνας της Νοτιανατολικής πτέρυγας του NATO έναντι της Σοβιετικής απειλής [67]. Η διατήρηση μάλιστα του πυρήνα του Έκτου Στόλου σε δύο, τουλάχιστον, αεροπλανοφόρα θεωρήθηκε ως μέτρο προσήλωσης των Η.Π.Α. στην προάσπιση της περιοχής έως τη δεκαετία του 1980, ως σαφή ένδειξη της δυνατότητάς του να πλήξει στόχους σε Σοβιετικό έδαφος και, από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 κι ως το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ως απόδειξη της ικανότητάς του να καταναυμαχήσει τη Σοβιετική «Εσκάδρα» που ναυλοχούσε στη Μεσόγειο [68]. Επιπλέον, αποφασίστηκε η επανάληψη της χορήγησης σημαντικού ύψους Αμερικανικής αμυντικής βοήθεια προς την Ελλάδα, καθώς οι εθνικοί της πόροι μόλις αρκούσαν για τη συντήρηση του πολεμικού της υλικού της πρώτης δεκαετίας μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η προοπτική μάλιστα της χορήγησης οπλικής βοήθειας από το NATO προς την Ελλάδα συνέβαλε στη στήριξη της ένταξης της χώρας μας στον αμυντικό αυτό οργανισμό από τον αστικό, πολιτικό της κόσμο [69].

Η αμυντική βοήθεια του NATO προς την Ελλάδα αυξήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1950 όταν το δόγμα των «Μαζικών Αντιπυρηνικών» άρχισε να εγκαταλείπεται δίνοντας τη θέση του, το 1961, στο δόγμα της διαβαθμισμένης ή εύκαμπτης ισόρροπης απάντησης που ευνοούσε την ενίσχυση των συμβατικών δυνάμεων των συμμάχων του NATO, καθώς η Σοβιετική Ένωση είχε πια αποκτήσει τη δυνατότητα πυρηνικού πλήγματος της Αμερικάνικης επικράτειας. Στην κλιμάκωση της Αμερικανικής αμυντικής βοήθειας στα τέλη της δεκαετίας του 1950 συντέλεσε και η αναβάθμιση της γεωστρατηγικής σημασίας της χώρας μας καθώς θεωρήθηκε τότε ότι η Ελλάδα μπορούσε να αποτελέσει βάση Νατοϊκού αντιπερισπασμού σε περίπτωση Σοβιετικής επίθεσης στην Κεντρική Ευρώπη στα πλαίσια ενός συμβατικού πολέμου. Αναγνωρίζονταν επίσης ότι η χώρα αποτελούσε ζωτικό κρίκο για το σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης της Συμμαχίας και συνέβαλε στην άμυνα των Στενών. Εκτιμάτο τέλος η σημασία της Κρήτης και των νησιών του Αιγαίου για την ασφάλεια των θαλάσσιων και εναέριων γραμμών επικοινωνιών προς τη Βόρεια Αφρική και την Ανατολική Μεσόγειο και για τη διενέργεια αμφίβιων επιχειρήσεων κατά της ενδοχώρας [70].

Στο πλαίσιο αυτό παραχωρήθηκαν από τις ΗΠΑ στην Ελλάδα κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1950 τα αντιτορπιλικά «ΔΟΞΑ» και «ΝΙΚΗ», οι ναρκοθέτιδες «ΑΚΤΙΟΝ» και «ΑΜΒΡΑΚΙΑ», το δεξαμενόπλοιο «ΝΑΥΚΡΑΤΟΥΣΑ» και τα υποβρύχια «ΠΟΣΕΙΔΩΝ» και «ΑΜΦΙΤΡΙΤΗ» ενώ ως μέρος των Ιταλικών επανορθώσεων, παραχωρήθηκε το καταδρομικό «ΕΛΛΗ» το 1950 [71]. Το 1956, όμως, το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό συνέχιζε να είναι ασθενές, καθώς επέκειτο η επιστροφή στο Βρετανικό ναυτικό μεγάλου αριθμού σκαφών που του είχαν δοθεί ως δάνειο, ενώ ένα μόνο αντιτορπιλικό και ένα σκάφος παράκτιας συνοδείας θεωρούνταν ικανοποιητικά από επιχειρησιακή άποψη σε σύνολο 71 πλοίων του ελληνικού, πολεμικού στόλου. Το αποτέλεσμα ήταν ότι το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό «δεν κρινόταν ικανό

να ανταποκριθεί στην αποστολή του, τον ανεφοδιασμό δηλαδή του στρατού και της αεροπορίας και την προστασία των ελληνικών ακτών και νήσων». Με αφετηρία τη διαπίστωση αυτή, αλλά και το γεγονός ότι μέχρι τότε είχε διατεθεί στο πολεμικό ναυτικό μόνο το 10% των πόρων του προγράμματος της Αμερικανικής οπλικής βοήθειας προς την Ελλάδα προτάθηκε να διατεθεί σ' αυτό το ήμισυ των κονδυλίων της αντίστοιχης βοήθειας για το οικονομικό έτος 1956-1957. Η εφαρμογή της πρότασης αυτής, αλλά και ο διπλασιασμός στο τέλος της δεκαετίας του 1950 της αμυντικής βοήθειας που λάμβανε η Ελλάδα από τις ΗΠΑ οδήγησε στην ενίσχυση του ελληνικού στόλου με σημαντικό αριθμό μεταχειρισμένων σκαφών η διάθεση των οποίων γινόταν με συμβολικούς, συνήθως, όρους από τις ΗΠΑ [72] που διατήρησαν σ' αυτό τον τομέα σταθερό προβάδισμα παγκοσμίως έναντι της Σοβιετικής Ένωσης και της Βρετανίας κατά τον Ψυχρό Πόλεμο [73]. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι κατά την περίοδο 1958-1960 παραχωρήθηκαν από τις ΗΠΑ έξι οχηματαγωγά, τέσσερα αντιτορπιλικά τύπου Fletcher, τα «ΑΣΠΙΣ», «ΒΕΛΟΣ», «ΛΟΓΧΗ» και «ΣΦΕΝΔΟΝΗ», δύο αποβατικής υποστηρίξεως, τα «ΒΛΑΧΑΒΑΣ» και «ΜΑΡΙΔΑΚΗΣ», και τρία αρματαγωγά, τα «ΙΚΑΡΙΑ», «ΛΕΣΒΟΣ» και «ΡΟΔΟΣ». Επίσης, το 1964 παρελήφθησαν το υποβρύχιο «ΤΡΙΑΙΝΑ», καθώς και έξι ναρκαλιευτικά («ΑΗΔΩΝ», «ΑΙΓΛΗ», «ΔΑΦΝΗ», «ΔΩΡΙΣ», «ΚΙΧΛΗ» και «ΚΙΣΣΑ») [74]. Μέχρι το 1964 το αμερικανικό πρόγραμμα βοήθειας είχε καλύψει το 80% των αναγκών του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού σε πλοία επιφανείας και το 50% των αντίστοιχων αναγκών σε υποβρύχια ο δε λόγος μεταξύ του ελληνικού και του τουρκικού στόλου σε αντιτορπιλικά και περιπολικά σκάφη ήταν 12/18 και 5/20 υπέρ του τουρκικού, σε μια εποχή που το Κυπριακό Ζήτημα είχε λάβει σημαντικές διαστάσεις, ενώ αναδύονταν σταδιακά και διαφορές με τη γείτονα χώρα στο Αιγαίο και τη Δυτική Θράκη.

Το 1964 η Ελλάδα ζήτησε από τη Συμμαχία τη χορήγηση ενός νέου προγράμματος αμυντικής βοήθειας το οποίο όμως δεν εγκρίθηκε για πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Έκτοτε, οι δωρεές πολεμικού υλικού από τις ΗΠΑ και το NATO, που μέχρι τότε λάμβανε η Ελλάδα μετατράπηκαν, κατά κανόνα, σε πωλήσεις επί πιστώσει, ακόμα όμως κι αυτές δεν ήταν πάντα εφικτές [75]. Οι προσπάθειες της Κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου (1964-1965) να ενισχύσει με ελαφρές μονάδες τον ελληνικό στόλο δεν ευοδώθηκαν, καθώς τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Βρετανία δεν ήθελαν τότε να ενισχυθεί περαιτέρω το ναυτικό δυναμικό της Ελλάδας και της Τουρκίας, μιας και υπήρχε φόβος ότι κάτι τέτοιο θα διευκόλυνε την προσφυγή των δύο χωρών στα όπλα λόγω του Κυπριακού [76].

Η δεκαετία 1965-1974 υπήρξε πλήρης σημαντικών διεθνών εξελίξεων που επηρέασαν, αναπόδραστα, τη ναυτική σημασία του ελληνικού, γεωγραφικού χώρου και στόλου. Οι ΗΠΑ εισήλθαν σε μια παρατεταμένη περίοδο πολιτικής αστάθειας και άγονης εμπλοκής στο Βιετνάμ, ενώ η Σοβιετική Ένωση, έχοντας διδαχθεί από την υποχώρησή της στις κρίσεις του Λιβάνου το 1958 και της Κούβας το 1962 -λόγω της έλλειψης, κυρίως, μονάδων επιφανείας- αποδύθηκε σε φρενήρεις ναυτικούς εξοπλισμούς από τον Ιούνιο του 1964 ως το τέλος σχεδόν του Ψυχρού Πολέμου. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το μονομερή, ναυτικό «αφοπλισμό» των ΗΠΑ κατά τη δεκαετία του 1970 έδωσε στη Σοβιετική Ένωση την ονομαστική, τουλάχιστον, ναυτική υπεροχή έναντι των ΗΠΑ στις αρχές της δεκαετίας του 1980 [77]. Η συγκέντρωση επίσης στο χώρο της Μεσογείου σημειώνοντων Αμερικανικών οικονομικών συμφερόντων με τη μορφή, κυρίως, των Αμερικανικών πετρελαϊκών εταιρειών που εφοδίαζαν το Δυτικό Κόσμο με τους απαιτούμενους ενεργειακούς πόρους, καθώς και η διέλευση από τη θάλασσα αυτή του μισού, σχεδόν, σοβιετικού διεθνούς εμπορίου οδήγησαν τη Σοβιετική Ένωση στο να προωθήσει σημαντικές ναυτικές δυνάμεις στην περιοχή. Οι δυνάμεις αυτές ήταν, συνήθως, υποδεέστερες του Έκτου Στόλου. Μπορούσαν όμως να τον καθυστερήσουν, σε περίπτωση γενικής ανάφλεξης, από τη στήριξη της άμυνας της Νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO έναντι των υπέρτερων χερσαίων και αεροπορικών συμβατικών δυνάμεων του Συμφώνου της Βαρσοβίας στα θέατρα επιχειρήσεων της πτέρυγας αυτής. Η πιθανότητα δε αυτή ενισχύονταν από το γεγονός ότι κατά τη δεκαετία 1964-1974 ο Έκτος Στόλος στερήθηκε των αγκυροβολίων που μέχρι τότε διέθετε στη Βόρεια Αφρική, λόγω της συμπαράταξης των χωρών της περιοχής με την ΕΣΣΔ [78].

Η διαμφισβήτηση της κυριαρχίας της Μεσογείου από το Σοβιετικό Πολεμικό Ναυτικό είχε ως έμμεσο αποτέλεσμα την αναβάθμιση της ναυτικής σημασίας του ελληνικού, γεωγραφικού χώρου. Η μείωση της στρατηγικής σημασίας των Στενών λόγω της επαμφοτερίζουσας πολιτικής της Τουρκίας την εποχή εκείνη, αλλά και η μόνιμη αγκυροβόληση του σοβιετικού στόλου σε έξι σημεία των διεθνών υδάτων του Αιγαίου και της Κρήτης συνετέλεσαν στην αύξηση της στρατηγικής σημασίας των 3000 νησιών του. Τα νησιά αυτά δημιουργούν τρία φράγματα ελέγχοντας όλους τους διαύλους ναυσιπλοΐας κι επεκτείνοντας έτσι τον στρατηγικό κόμβο των τουρκικών στενών μερικές εκατοντάδες χιλιόμετρα νότια, στα νησιά της Κρήτης, των Κυθήρων, της Καρπάθου και της Ρόδου. Επιπλέον, λόγω της οπλικής, τεχνολογικής προόδου (π.χ. πύραυλοι εδάφους θαλάσσης, μικρά υποβρύχια, ευέλικτες και ταχείες πυραυλάκατοι, κτλ.) ήταν εφικτό το κλείσιμο του Αιγαίου στο Σοβιετικό Πολεμικό Ναυτικό για παρατεταμένες περιόδους [79]. Η στέρηση τέλος του Έκτου Στόλου από ναυτικές διευκολύνσεις στη Βορειοαφρικανική ακτογραμμή και η αντίστοιχη διεύρυνση αυτών στην Ελλάδα επέτειναν την αναβάθμιση της ναυτικής σημασίας του ελληνικού, γεωγραφικού χώρου [80]. Η αναβάθμιση όμως αυτή περιορίστηκε, ως ένα βαθμό, από την αποχώρηση της Γιουγκοσλαβίας και της Αλβανίας από το Σοβιετικό Συνασπισμό αλλά και την περιορισμένη αυτονομία της Ρουμανίας απ' αυτόν [81].

Η αύξηση της ναυτικής σημασίας του ελληνικού, γεωγραφικού χώρου τη δεκαετία 1964-1974, η κλιμάκωση της έντασης των ελληνο-τουρκικών σχέσεων λόγω του Κυπριακού Ζητήματος, το έλλειμα άμυνας που υφίστατο τότε στο Αιγαίο και η σημαντική, ονομαστικά τουλάχιστον, άνοδος της ελληνικής οικονομίας, συνοδεύτηκαν από την πρώτη μεταπολεμικά σοβαρή προσπάθεια ναυτικού εξοπλισμού της χώρας που βασίστηκε σε εθνικούς, κυρίως, πόρους. Η προσπάθεια αυτή υπήρξε επίσης αξιόλογη, γιατί μείωσε τη μονομερή εξάρτηση της χώρας μας από την Αμερικανική αμυντική βιομηχανία και μεθόδευσε την ένταξη στον ελληνικό στόλο νέων ναυτικών μονάδων, και όχι μεταχειρισμένων, όπως συνέβαινε, συνήθως, την προηγούμενη εικοσαετία. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι η προτίμηση του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού στην Ευρωπαϊκή, ναυπηγική, πολεμική βιομηχανία, μια προτίμηση που συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, οφείλεται στο γεγονός ότι οι αντίστοιχες βιομηχανίες της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Ολλανδίας πρωτοπορούν στην καθέλκυση ναυτικών μονάδων των οποίων το μέγεθος και το σχήμα είναι ελκυστικό σε χώρες με περιορισμένα οικονομικά μέσα, όπως η Ελλάδα [82]. Η επιθυμία της μεγιστοποίησης της απόδοσης των περιορισμένων πόρων που μπορεί να διαθέσει το Ελληνικό Κράτος σε ναυτικές εξοπλιστικές δαπάνες εξηγεί, σε μεγάλο βαθμό, και την συχνή του τάση να πρωτοπορεί παγκοσμίως στην υιοθέτηση νέων ναυτικών όπλων όπως θα φανεί παρακάτω.

Το 1966 αγοράστηκαν έξι νορβηγικές τορπιλλάκατοι και ένα χρόνο αργότερα παραγγέλθηκαν στο Χερβούργο της Γαλλίας τέσσερις πυραυλάκατοι κλάσεως Combattante II με κύριο οπλισμό τα πρωτοεμφανιζόμενα βλήματα EXOCETT MM-38, θέτοντας το ναυτικό μας στην παγκόσμια πρωτοπορία υιοθέτησης νέων όπλων, όπως είχε ήδη συμβεί στην Επανάσταση του 21 με την κορβέτα *Καρτερία* -το δεύτερο ατμήλατο που πολέμησε στην παγκόσμια ναυτική ιστορία- και το 1913 με το μετασκευασμένο υδροπλάνο τύπου Maurice Farman που διεξήγαγε, την πρώτη, παγκοσμίως, επιχείρηση αεροναυτικής συνεργασίας και βομβαρδισμού εχθρικών θέσεων. Επίσης, το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό, πρωτοπορώντας και πάλι, παρήγγειλε στη Γερμανία τέσσερα υποβρύχια τύπου 209 με νέο όπλο τις τορπίλλες SST-4. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό ενισχύθηκε επίσης με τέσσερα αεροσκάφη ναυτικής συνεργασίας τύπου ALBATROS που παραχωρήθηκαν από τη Νορβηγία, με αντιτορπιλικά FRAM, με τέσσερις ακόμα πυραυλάκατους κλάσεως Combattante III και με ελικόπτερα ALOUTTE III [83].

Η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο το καλοκαίρι του 1974 και η σύγχρονη σχεδόν έγερση από την Τουρκία ζητημάτων υφαλοκρηπίδας και επιχειρησιακού ελέγχου του Αιγαίου, καθώς και ελληνικού, εναέριου χώρου και χωρικών υδάτων οδήγησαν σε σημαντική μεταβολή της ελληνικής, πολιτικής ασφαλείας. Η πολιτική αυτή πρόταξε τον εξ ανατολών κίνδυνο έναντι αυτού του εκ βορρά και επεδίωξε, μέσα από την πρόσκαιρη έξοδο της χώρας μας από το στρατιωτικό

σκέλος του NATO, την ευαισθητοποίηση των συμμάχων μας σχετικά με τον κίνδυνο που αντιμετώπιζε η χώρα από τον Τουρκικό επεκτατισμό. Η έξοδος όμως αυτή ελάχιστα απέδωσε, καθώς η ύφεση στις σχέσεις των δύο συνασπισμών το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 μείωσε σημαντικά την ελληνική διαπραγματευτική ισχύ [84]. Το Αμερικανικό εμπάργκο παροχής όπλων προς την Τουρκία εκείνα τα χρόνια υπήρξε η μόνη, θετική εξέλιξη για την Ελλάδα, καθώς αποδυνάμωσε οπλικά τις Τουρκικές ένοπλες δυνάμεις σε ένα κρίσιμο χρονικά σημείο, καθώς συνέπεσε με φάση οικονομικής στενότητας στη γείτονα χώρα [85].

Η ουσιαστική, αν όχι και τυπική, πρόταξη του εξ ανατολών κινδύνου σήμανε επίσης, μεταξύ άλλων, και τον τερματισμό της τριακονταετούς μεταπολεμικής περιόδου κατά την οποία οι ανάγκες του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, έμπαιναν, κατά κανόνα, σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με τις αντίστοιχες του στρατού ξηράς και της αεροπορίας. Μεταξύ του 1976 και του 1981 οι παραγγελίες νέων, ναυτικών μονάδων διαδέχονταν η μία την άλλη με σκοπό ως το τέλος του 1982 ο ελληνικός στόλος να διαθέτει μια ισχυρή δύναμη κρούσης που θα λειτουργούσε αποτρεπτικά. Βασική τομή του ναυτικού προγράμματος του 1976 σε σχέση με όλα σχεδόν τα προηγούμενα ήταν η επιμονή της Ελληνικής Κυβέρνησης να εκτελεσθεί όσο το δυνατό μεγαλύτερο τμήμα του εντός της χώρας, ώστε να γίνει ένα ακόμα βήμα απεξάρτησης της ελληνικής, ναυτικής άμυνας από την κυρίαρχη πηγή των ναυτικών της προμηθειών που ήταν ακόμα οι ΗΠΑ. Για το σκοπό αυτό ενεργοποιήθηκαν τα ναυπηγεία Σκαραμαγκά που ανέλαβαν την κατασκευή πυραυλακάτων Combattante III. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970 εντάχθηκαν στο Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό 33 νέα πλοία (αντιτορπιλικά στόλου και συνοδείας, γρήγορα αρματαγωγά, υποβρύχια, торπιλάκατοι τύπου Jaguar, παράκτια περιπολικά, πετρελαιοφόρα, πλοία μεταφοράς πυρομαχικών, ρυμουλκά, υδροφόρες), 8 νέα ανθυποβρυχιακά ελικόπτερα Augusta Bell 212 και εκσυγχρονίστηκαν αρκετά πλοία. Το ναυτικό πρόγραμμα του 1976 ολοκληρώθηκε το 1982, με την έλευση στη χώρα μας της φρεγάτας *Λήμνος*, ένα χρόνο μετά, την ένταξη της φρεγάτας *Έλλη* στον ελληνικό στόλο [86].

Την ύφεση στις σχέσεις των δύο συνασπισμών του τέλους της δεκαετίας του 1970 διαδέχτηκε το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980 κλιμακούμενη πόλωση για μια σειρά από λόγους με κυριότερο την εντύπωση που είχε δημιουργηθεί στις ΗΠΑ, ότι η ύφεση εξυπηρετούσε την ΕΣΣΔ. Η πολιτική αυτή μεταφράστηκε, στο χώρο της Μεσογείου, σε προωθημένη ναυτική παρουσία του Έκτου Στόλου. Η προσέγγιση της Ελλάδας στις σχέσεις των δύο συνασπισμών παρέμεινε, όμως, υφιστάμενη με αποτέλεσμα οι δεσμοί της με τη Δυτική υπερδύναμη να χαλαρώσουν. Οι δύο χώρες ήρθαν μεν σε συμφωνία το 1983 για την παραμονή των Αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα, μια συμφωνία που υπόσχονταν σημαντική Αμερικανική αμυντική βοήθεια στη χώρα μας. Η άρνηση όμως της Ελληνικής Κυβέρνησης να δεχθεί Αμερικανικές προσφορές για την κατασκευή πλοίων του Πολεμικού Ναυτικού και η αδρανοποίηση της ελληνικής συμμετοχής στο στρατιωτικό σκέλος του NATO, λόγω του αποκλεισμού της νήσου Λήμνου από το Νατοϊκό σχεδιασμό, καθώς επίσης και η ανανέωση της παροχής ναυπηγικών διευκολύνσεων σε Σοβιετικά πλοία, συντέλεσαν στη μείωση την συμμαχικής αξίας του ελληνικού παράγοντα στα μάτια της Δυτικής υπερδύναμης [87]. Την ίδια περίπου εποχή αυξήθηκε σημαντικά η αντίστοιχη αξία της Τουρκίας λόγω της απώλειας του Ιράν για τη Δύση μετά την Ισλαμική Επανάσταση του 1979, της Σοβιετικής εισβολής στο Αφγανιστάν και του ξεσπάσματος του πολέμου Ιράν-Ιράκ. Αυτό μεταφράστηκε, μεταξύ άλλων, στον διπλασιασμό (1983) της Αμερικανικής αμυντικής βοήθειας προς την Τουρκία και την προαγωγή της τη χρονιά εκείνη στην τρίτη θέση παγκοσμίως ανάμεσα στις χώρες που δέχονταν αμερικανική αμυντική βοήθεια (μετά το Ισραήλ και την Αίγυπτο) [88]. Η παρεπόμενη αύξηση της τουρκικής επιθετικότητας, όπως αυτή εκφράσθηκε, μεταξύ άλλων, με την ανακήρυξη του ψευδοκράτους της Τουρκικής Βόρειας Κύπρου το 1983, ώθησαν την Ελλάδα στο να τροποποιήσει επίσημα τον αμυντικό της σχεδιασμό που συνέχιζε να διέπεται από τη Νατοϊκή λογική του από Βορρά κινδύνου μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Το νέο ελληνικό, αμυντικό δόγμα περιλάμβανε τη μετακίνηση στρατιωτικών δυνάμεων στα χερσαία σύνορα με την Τουρκία και στα νησιά του Αιγαίου, μια μετακίνηση που δεν υπήρξε άσκοπη κατά την

Ελληνο-Τουρκική κρίση του Μαρτίου του 1987 [89]. Στο πλαίσιο της αποτροπής του Τουρκικού κινδύνου το ναυτικό εξοπλιστικό πρόγραμμα του 1983 εστίασε στην απόκτηση νέων αρματαγωγών, περιπολικών και βοηθητικών σκαφών από τα ελληνικά ναυπηγεία καθώς και στον εκσυγχρονισμό πολλών ναυτικών μονάδων. Ενδεικτικά αναφέρεται η εγκατάσταση κατευθυνόμενων βλημάτων HARPOON σε τέσσερα αντιτορπιλικά τύπου FRAM, και οι μετασκευές που έγιναν σε δύο αντιτορπιλικά για την υποδοχή ελικοπτέρων, για την εγκατάσταση πυροβόλου ΟΤΟ-MELARA και για τη βελτίωση του ηλεκτρονικού τους εξοπλισμού. Παραγγέλθηκαν επίσης τέσσερα αντιπυραυλικά συστήματα (CIWS) PHALANX για να τοποθετηθούν στις φρεγάτες Έλλη και Λήμνος [90].

Οι τελευταίες δύο δεκαετίες σημαδεύτηκαν από την κατάρρευση του Συμφώνου της Βαρσοβίας και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου που αναπόφευκτα μείωσαν τη ναυτική σημασία του γεωγραφικού χώρου της Ελλάδας. Η αναγκαιότητα της συμμαχικής ενότητας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας που υφίστατο κατά τον Ψυχρό Πόλεμο μειώθηκε και η αναβάθμιση του τουρκικού γεωπολιτικού δυναμικού, λόγω της αστάθειας που χαρακτηρίζει τη Μέση Ανατολή και την Κεντρική Ασία, αλλά και της δημογραφικής και οικονομικής ανάπτυξης της Τουρκίας αύξησε την τουρκική επιθετικότητα που κλιμακώθηκε με την Κρίση των Ιμίων τον Ιανουάριο του 1996 [91]. Έγκαιρα προνοώντας η Ελληνική Πολιτεία ενίσχυσε το πολεμικό ναυτικό με φρεγάτες τύπου MEKO-200 HN MOD 3 και Standard, πυραυλακάτους, χόβερκραφτ, αεροπλάνα ναυτικής συνεργασίας και ανθυποβρυχιακά ελικόπτερα. Το 1991-1992 η Ελλάδα έλαβε από τις ΗΠΑ και τέσσερα αντιτορπιλικά τύπου ADAMS τα οποία όμως παροπλίσθησαν μέσα σε μια περίπου δεκαετία, καθώς ο ηλεκτρονικός εξοπλισμός και το πυροβολικό τους ήταν απηρχαιωμένα, ενώ απαιτούσαν και μεγάλα πληρώματα [92]. Με την αλλαγή του ελληνικού, αμυντικού δόγματος και τον ενιαίο αμυντικό χώρο Ελλάδας και Κύπρου που θεσπίστηκε το 1997, ο ελληνικός στόλος απέκτησε ενισχυμένο αποτρεπτικό ρόλο. Προβλέφτηκε, επίσης, και πραγματοποιείται η συμμετοχή του σε ειρηνευτικές και άλλες, συναφούς χαρακτήρα αποστολές υπό την αιγίδα του ΟΗΕ ή στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της νέας δομής του NATO [93].

Τα όσα ανωτέρω ανεπτύχθησαν πρέπει να κατέστησαν σαφές ότι η γεωμορφολογία της ελληνικής χερσονήσου και η κατά καιρούς επικαιρότητα των ελληνικών θαλασσών σε σχέση με τις εκάστοτε λεωφόρους του διεθνούς εμπορίου ή τις αντίπαλες συμμαχίες συνέβαλαν στην επιβίωση και στην ανάδειξη του Ελληνισμού. Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και η συχνή ανάπτυξη αποτελεσματικής ναυτικής ισχύος από τους Έλληνες, ναυτικής ισχύος που τους ανέδειξε επίφοβους αντιπάλους και αξιόπιστους συμμάχους κατά θάλασσα στο μεγαλύτερο κομμάτι της ιστορίας τους. Ας μείνει, λοιπόν, αυτή η διαπίστωση ως εισαγωγικό έναυσμα για την εντύπωση της ελληνικής, ναυτικής ιστορίας από την αρχαιότητα έως και σήμερα. Μιας ιστορίας που ακόμα και οι λεπτομέρειες της διδάσκουν και που με τον τρόπο τους αναφέρονται στα μεγάλα και εν πολλοίς ανοιχτά ζητήματα που αφορούν την επιβίωση και την προκοπή του σύγχρονου Ελληνισμού.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, London, Hurst, 2001, σελ. 1-3, 15-16.
2. Σίμψας, Μ., *Το Ναυτικό στην Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 1, Αθήνα, Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, 1982, σελ. 187-200.
3. D. Kagan, "Athenian Strategy in the Peloponnesian War", στο M. Williamson, K. McGregor, & A. Bernstein (eds.), *The making of Modern Strategy: Rulers, States and War*, New York, Cambridge University Press, 1995, σελ. 54.
4. Σίμψας, τόμος 1, σελ. 217-232.
5. Η αγγλική ναυτική στρατηγική στη διαχρονία της περιγράφεται κατά τον καλύτερο τρόπο στο P.M. Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, London, Allen Lane, 1976.
6. Σίμψας, τόμος 1, σελ. 295-314.
7. Bernstein, A., "The Strategy of a warrior-state: Rome and the Wars against Carthage, 264-201 B.C.", στο Williamson, *The making of Modern Strategy*, σελ. 71, 80.

8. Stavrianos, *The Balkans*, σελ. 20-21.
9. Η μείωση της ναυτικής σημασίας της Μεσογείου και κατ' επέκταση των ελληνικών θαλασσών την περίοδο εκείνη παρουσιάζεται ανάγλυφα, μεταξύ άλλων, στο Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*.
10. Ευσύννοπτο υλικό σχετικά με τις βαρβαρικές επιδρομές και τις συνέπειές των στο Βυζάντιο βρίσκεται κανείς στην Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 7, Αθήνα, 1978, σελ. 70, 74-80, 101-104, 114-119, 127-137, 159, 162-164, 183-185, 190-193, 207-212.
11. Kennedy, *The Rise and Fall*, σελ. 37-67. R.A. Preston, S.F. Wise, & H.O. Werner, *Men in Arms: the history of warfare and its interrelationships with western society*, London, Atlantic Press, 1956, σελ. 54, 59. Σίμψας, Μ., *Το Ναυτικό στην Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 2, Αθήνα, Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, 1982. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 9, Αθήνα, 1908, σελ. 50-55, 61-73, 152-160, 214-243
12. M. Howard, *War in European History*, Oxford, Oxford University Press, 1977, σελ. 14.
13. Το τμήμα «Το πρωινό της 25^{ης} Μαρτίου 1821.....ελεύθερο ελληνικό έδαφος, η Κρήτη» του παρόντος άρθρου έχει δημοσιευθεί με μικρές διαφορές στο Ζ. Φωτάκης, «Η ναυτική σημασία του ελληνικού γεωγραφικού χώρου και στόλου για την ασφάλεια της Ελλάδος 1830-1941», *Περίπλους Ναυτικής Ιστορίας*, τεύχος 77, σελ. 22-26 (Οκτώβριος-Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2011).
14. Για τα προεπαναστατικά κινήματα δες Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 10, Αθήνα, 1974, σελ. 311-312, 322-333 και Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 11, Αθήνα, 1975, σελ. 64-97.
15. Μια ευσύννοπη παρουσίαση της ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 βρίσκεται στην Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 12, Αθήνα, 1975 και στον M.S. Anderson, *The Eastern Question, 1774-1923*, New York, Macmillan St Martins Press, 1966, σελ. 53-76.
16. Σχετικά με τις ναυτικές επιχειρήσεις κατά την Επανάσταση το 1821 βλ. Σίμψας, *Το Ναυτικό στην Ιστορία των Ελλήνων*, τόμος 3, σελ. 203-248, & τόμος 4, σελ. 9-101.
17. C. V. Reed, *The British Naval Missions at Constantinople, 1908-1914*, D.Phil. Oxford, 1995, σελ. 4-7. E. Driault, M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, τόμος, 2, Paris, Les Presses Universitaires de France, 1926, σελ. 309-316, 328-360, 388-417. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 13, Αθήνα, 1977, σελ. 137-141, 165, 217. P.R.O., ADM. 116/3098, Admiralty War Staff Memorandum, 28 Οκτωβρίου 1912.
18. Z. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, London & New York, Routledge, 2005, σελ. 4. Κ. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού, 1824-1989», *Ναυτική Επιθεώρηση*, τεύχος 459, σελ. 206 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1989). Δ. Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Ναυτικού, 1833-1873*, Αθήνα, Έκδοσις Γενικού Επιτελείου Βασιλικού Ναυτικού, 1923, σελ. 19-20, 30-37.
19. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 206. Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Ναυτικού*, σελ. 130-144.
20. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 206-207. Φωκάς, *Χρονικά του Ελληνικού Ναυτικού*, σελ. 249-255, 270-284.
21. F.A.K. Yasamee, "Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem", *Diplomacy and Statecraft*, τόμος 4, τεύχος 1 σελ. 23 (Μάρτιος 1993).
22. Γεννάδιος, Αρχείο Δραγούμη, Φάκελος 7/1, Further Correspondence respecting the Affairs of Greece, London, June 1886, Telegram no. 21, Rumbold προς Salisbury, Αθήνα, 9 Ιανουαρίου 1886. P.R.O, F.O. 32/599, Haggard προς Rosebery, Αθήνα, 18 Φεβρουαρίου 1888. P.R.O, F.O. 32/607, Monson προς Salisbury, Αθήνα, 6 Ιουνίου 1889. Ν. Λεβίδης, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού Πολέμου* Αθήνα, Ανέστης Κωνσταντινίδης, 1899, σελ. 42, 67, 72. Π. Αργυρόπουλος, *Το Ναυτικό Πρόγραμμα της Ελλάδος*, Αθήνα, Εστία, 1907, σελ. 181-190. Δ. Πουρνάρας, *Χαρίλαος Τρικούπης: η ζωή και το έργο του*, τόμος, 2, Αθήνα, Ελεύθερος, c. 1976, σελ. 141-142, 158-61. Αναφορικά με την προσδοκία της επιμηκύνσεως του Πολέμου βλ. Γεννάδιος, Αρχείο Δραγούμη, Φάκελος 152, Brialmont-Memoire sur la défense de la Grèce, 25 Μαρτίου 1883 & Δ.Ι.Σ, Φάκελος 1705, Έκθεσις υπό Χατζηανέστη, Επιτελείο Στρατιάς Θεσσαλίας, 17 Φεβρουαρίου 1897.
23. Ν. Τσαπράζης, *Ο Πολεμικός Ναύσταθμος Σαλαμίνας*, Αθήνα, Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, 1991, σελ. 57-96.
24. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy*, σελ. 8-9. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 207-208.

25. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy*, σελ. 14-18. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 209-210.
26. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy*, σελ. 35-41. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 211-213.
27. H. Rohde, *Die Ereignisse zur See und das Zusammenwirken von Heer und Flotte im Balkankrieg 1912-1913*, Berlin, Eisenschmidt, 1914, σελ. 151-152. A. Demetrakopoulos, "The Contribution of the Hellenic Navy to the Allied Effort during the First Balkan War (1912-13)", *Acta, International Symposium of Military History 'Mudros 92' 'Paulos Melas 92'*, Athens, International Commission of Military History : Hellenic Committee of Military History, 1992, σελ. 58-59.
28. Z. Fotakis, *Greece, its Navy and the Foreign Factor, Nov. 1910-March 1919*, D.Phil. Oxford, 2003, σελ. 100-122.
29. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα εξής έργα: R. Lagoe, *Greece and the Great Powers: the Question of the Aegean Islands, 1912-1914*, Ph.D. Ohio University, 1976. W.P. Kaldis, "Background for Conflict: Greece, Turkey, and the Aegean Islands, 1912-1914", *The Journal of Modern History*, τόμος 51, τεύχος 2, σελ. D1119-D1146 (Ιούνιος 1979). H. Gardikas-Katsiadakis, *Greece and the Balkan Imbroglia*, Athens, Syllogos pros Diadosin Ophelimon Vivlion, 1996, σελ. 151-157, 166-167, 214-18, 247-268. E.K. Helmreich, *The Diplomacy of the Balkan Wars* Cambridge MA, Harvard University Press, 1938, σελ. 331-340, 418-442; K. Λούλος, *Η Γερμανική Πολιτική στην Ελλάδα, 1897-1914*, Αθήνα, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, 1990, σελ. 147-153, 167-171, 184-199, 213-227. R.J. Crampton, *The Hollow Détente; Anglo-German Relations in the Balkans 1911-1914*, London, George Prior, 1980, σελ. 75-166.
30. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy*, σελ. 83-97. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 213.
31. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy*, σελ. 119-134.
32. Fotakis, *Greece, its Navy*, σελ. 270. Mediterranean Staff Papers relating to Naval Operations from August 1917 to December 1918 (1923), σελ. 21 στο P. Halpern, *The Naval War in the Mediterranean, 1914-1918*, London, Allen and Unwin, 1987, σελ. 369.
33. Η Μικρασιατική καταστροφή και οι λόγοι που οδήγησαν σ' αυτή αποτελούν αντικείμενο πολλών έργων. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα εξής: M.L. Smith, *Ionian Vision; Greece in Asia Minor, 1919-1922*, London, Allen Lane, 1973. Γενικόν Επιτελείον Στρατού, *Επίτομος Ιστορία Εκστρατείας Μικράς Ασίας, 1919-1922*, Αθήναι, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1972. Th. Καρουνarakis, *Anglo-Greek Relations 1919-1922*, Ph.D. Cambridge, 1992. *Εκδοτική Αθηνών, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 15, Αθήνα, 1978, σελ. 103-199, 260-270. K. Σβολόπουλος, *Η απόφαση για την επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία: κριτική επαναψηλάφηση*, Ίκαρος, Αθήνα, 2009. Z. Φωτάκης, «Διπλωματικές και Στρατιωτικές Παράμετροι της Ελληνικής Εμπλοκής στη Μικρά Ασία, 1919-1922», *Ναυτική Επιθεώρηση*, τεύχος 582, σελ. 30-39 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος-Νοέμβριος 2012).
34. N. Πετρόπουλος, *Αναμνήσεις και Σκέψεις ενός Παλιού Ναυτικού, 1923-1940*, Αθήνα, 1962, σελ. 34-35. Στ. Χαρατσής, *1023 Αξιωματικοί και 22 Κινήματα*, τόμος Α., Αθήνα, Βιβλιοπωλείο Libro, 1985, σελ. 77.
35. K. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1900-1945*, Εστία, Αθήνα, 1993, σελ. 184-225.
36. Fotakis, Z., "Greek Naval Policy and Strategy, 1923-1932", *Nausivios Chora*, τεύχος 3, σελ. 1-37 (2010). Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 213-214.
37. L.S. Stavrianos, *The World since 1500. A Global History*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall Inc., 1966, σελ. 526-550. P. Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York, Random House, 1987, σελ. 292-293, 298-303, 310-312, 316. Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, σελ. 267-298. L.R. Pratt, *East of Malta, West Of Suez. Britain's Mediterranean Crisis 1936-1939*, Cambridge, Cambridge University Press: 1975, σελ. 86, 167-168.
38. Σχετικά με την πορεία προς την πτώχευση και τα άμεσα επακόλουθά της βλ. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 15, Αθήνα, 1978, σελ. 328-331 και N. Παντελάκης, *Δημόσια Δάνεια*, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1995, σελ. 71-80.
39. Γ. Μεζεβίρης, *Τέσσαρες Δεκαετηρίδες εις την Υπηρεσίαν του Β. Ναυτικού*, Αθήνα, 1971, σελ. 128-131, 157-160. Πετρόπουλος, *Αναμνήσεις και Σκέψεις ενός Παλιού Ναυτικού*, τόμος Α, σελ. 22-29. Γ.Α.Κ. Αρχείο Μεταξά, Φάκελος 121, Συνοπτικόν Υπόμνημα Επί του Ναυτικού Προγράμματος, Πρακτικόν Ανωτάτου Ναυτικού Συμβουλίου και Εισηγητική Έκθεσις, Ιανουάριος 1935 και συνημμένος νόμος

- 6269 της 31^{ης} Αυγούστου 1934 «Περί εκτελέσεως Ναυτικού Προγράμματος». Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 214-215.
40. Πετρόπουλος, *Αναμνήσεις και Σκέψεις ενός Παλαιού Ναυτικού*, τόμος Α, σελ. 70, 76-77. Ζ. Fotakis, "Greek Naval Policy and the Great Powers, 1931 to 1940", *Journal for Maritime Research*, τόμος 13, τεύχος 1 (Μάιος 2011).
 41. Δ.Γ. Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού κατά τον Πόλεμον 1940-1944* Αθήνα, Ιστορική Υπηρεσία Βασιλικού Ναυτικού, 1953, τόμος Α., σελ. 30-33. Δεσποτόπουλος, Α., *Η Πολεμική Προπαρασκευή της Ελλάδος 1923-1940*, Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών, 1998, σελ. 186-189.
 42. Πετρόπουλος, *Αναμνήσεις ενός Παλιού Ναυτικού*, τόμος Α, σελ. 107.
 43. Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού*, τόμος Α., σελ. 111-113, 165, 203-206, 269-271, 306-307.
 44. Ευσύννοπη θεώρηση του Ελληνο-ιταλικού πολέμου περιέχεται στο Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 15, Αθήνα, 1978, σελ. 411-443. Ενδεικτικά αναφέρονται επίσης τα ακόλουθα έργα : Α. Παπάγος, *Ο πόλεμος της Ελλάδος, 1940-1941*, Αθήνα, Οι φίλοι του Βιβλίου: 1970. Θ. Παπακωνσταντίνου, *Η μάχη της Ελλάδος 1940-1941*, Αθήνα, Kabanias-Hellas, 1971. Α. Σακελλαρίου, *Η θέσις της Ελλάδος κατά το Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον*, Νέα Υόρκη, Cosmos, 1944. Γενικών Επιτελείων Στρατού *Ο ελληνικός στρατός εις τον Β Παγκόσμιον Πόλεμον: Αίτια και Αφορμαί του Ελληνο-ιταλικού πολέμου 1940-1941*, Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1959. Γενικών Επιτελείων Στρατού, *Η ιταλική εισβολή, 28 Οκτωβρίου - 13 Νοεμβρίου 1940* Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1960. Γενικών Επιτελείων Στρατού, *Η ελληνική αντεπίθεσις, 14 Νοεμβρίου 1940 - 6 Ιανουαρίου 1941*, Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1966. Γενικών Επιτελείων Στρατού, *Χειμερινά Επιχειρήσεις, 7 Ιανουαρίου-26 Μαρτίου 1941*, Αθήνα, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, 1966. Δ. Κόκκινου, *Οι δύο πόλεμοι, 1940-1941*, Αθήνα Πλάτων, 1945-1946. Ε. Γκράτσι, *Η αρχή του τέλους, η επιχείρηση κατά της Ελλάδος*, Αθήνα, Εστία, 1980. Β. Πράσκα, *Εγώ εισέβαλα στην Ελλάδα*, Αθήνα, Γκοβόστης, 1999. Μ. Τσέρβι, *Ο Ελληνο-ιταλικός Πόλεμος*, Αθήνα, Alvin Redman Hellas, 1967. Η. Richter, *Η ιταλο-γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδος* Αθήνα, Γκοβόστης, 1998.
 45. Sadkovich, J.J., "The Italo-Greek War in Context: Italian Priorities and Axis Diplomacy", *Journal of Contemporary History*, τόμος 28, τεύχος 3, σελ. 440, 443 (Ιούλιος 1993).
 46. Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού*, τόμος Α, σελ. 114-120-133, 180-182, 208-211. Ε. Καββαδίας, *Ο ναυτικός πόλεμος του 1940 όπως τον έζησα : Αναμνήσεις 2 Μαρτίου 1935-25 Μαρτίου 1943*, Αθήνα, Πυρσός, 1950, σελ. 174
 47. Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού*, τόμος Α., σελ. 192-203, 577-578
 48. Καββαδίας, *Ο Ναυτικός Πόλεμος του 1940*, σελ. 109
 49. Όλο το M.L. Van Creveld, *Hitler's Strategy 1940-1941. The Balkan Clue*, Cambridge, Cambridge University Press, 1973 περιέχει σχετικό υλικό κυρίως όμως οι σελίδες 29-30, 84 και 166.
 50. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 15, Αθήνα, 1978, σελ. 444-454. Για εκτενέστερη θεώρηση βλέπε: Γενικών Επιτελείων Στρατού, *Αγώνες εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν και Δυτικήν Θράκην, 1941*, Αθήνα, Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 1956. Γενικών Επιτελείων Στρατού, *Το τέλος μιας εποποιΐας, Απρίλιος 1941*, Αθήνα, Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 1959. Γενικών Επιτελείων Στρατού, *Η μάχη της Κρήτης*, Αθήνα, Διεύθυνσις Ιστορίας Στρατού, 1967.
 51. Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού*, τόμος Α., σελ. 384-482.
 52. Ό.π., σελ. 493-494. Καββαδίας, *Ο Ναυτικός Πόλεμος του 1940*, σελ. 241-242.
 53. Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού*, τόμος Β, Αθήνα, Ιστορική Υπηρεσία Βασιλικού Ναυτικού, 1954, σελ. 78.
 54. Καββαδίας, *Ο Ναυτικός Πόλεμος του 1940*, σελ. 358, 394. Κ. Αλεξανδρής, *Το Ναυτικόν μας κατά την Πολεμικήν Περίοδον, 1941-1945* Αθήνα, Αετός, 1952, σελ. 85-86.
 55. Βλέπε ενδεικτικά Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού*, τόμος Β, σελ. 58-64, 334.
 56. Ό.π., σελ. 508-511. Αλεξανδρής, *Το Ναυτικόν μας κατά την Πολεμικήν Περίοδον*, σελ. 126-127.
 57. Καββαδίας, *Ο Ναυτικός Πόλεμος του 1940*, σελ. 433, 512-513, 521-522, 529. Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού*, τόμος Β, σελ. 499-503.
 58. Καββαδίας, *Ο Ναυτικός Πόλεμος του 1940*, σελ. 162.
 59. Αλεξανδρής, *Το Ναυτικόν μας κατά την Πολεμικήν Περίοδον*, σελ. 131. Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού*, τόμος Β, σελ. 255-268, 345-348.
 60. Φωκάς, *Έκθεσις επί της Δράσεως του Β. Ναυτικού*, τόμος Β., σελ. 288-309, 485-493.
 61. Αλεξανδρής, *Το Ναυτικό μας κατά την Πολεμικήν Περίοδον*, σελ. 84. Καββαδίας, *Ο Ναυτικός Πόλεμος του 1940*, σελ. 401.

62. <http://www.hellenicnavy.gr/history.asp>
63. J.C. Murray, «Ο Ρόλος του Βασιλικού Ναυτικού κατά τον Συμμοριτοπόλεμον», *Ναυτική Επιθεώρησης*, τεύχος 337 σελ. 304-305 (Μάιος-Ιούνιος 1969). Γενικότερα βλέπε για τον Εμφύλιο Πόλεμο, μεταξύ πλήθους σχετικών κειμένων, την ενδεικτική και ευσύνοπτη αναφορά στο Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, Αθήνα, 2000, σελ. 101-158.
64. Σ. Μανωλάς «Η Συμβολή του Πολεμικού Ναυτικού εις τον Συμμοριτοπόλεμον», *Ναυτική Επιθεώρησης*, τεύχος 268, σελ. 373-382 (1958), .
65. Ι. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Αθήνα, Πατάκης, 2003, σελ. 86. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 239.
66. G. Hartcup, *The Silent Revolution. The Development of Conventional Weapons, 1945-1984*, London and New York, Brassey's UK, 1993, σελ. 110. E. Hatzivassileiou, *Frontline State. 1952-1967. Greece and the Cold War*, London and New York, Routledge, 2006, σελ. 29.
67. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 239-240. Στεφανίδης, Ι., *Ασύμμετροι Εταίροι*, σελ. 86
68. Jordan, R.S., *Alliance Strategy and Navies. The Evolution and Scope of NATO's Maritime Dimension* London, Pinter, 1990, σελ. 99-103. Grygiel, J., "The Dilemmas of US Maritime Supremacy in the Early Cold War", the *Journal of Strategic Studies*, τόμος 28, τεύχος 2, σελ. 203 (Απρίλιος 2005).
69. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι*, σελ. 91. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 240.
70. Hartcup, *The Silent Revolution*, σελ. 110. Ι. Βαληνάκης, *Εξωτερική Πολιτική και Εθνική Άμυνα. Η Ελλάδα στο Σύστημα Ανατολής Δύσης* Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1987, σελ. 76-77. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 254. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι*, σελ. 87-88. Hatzivassileiou, *Frontline State*, σελ. 71.
71. <http://www.hellenicnavy.gr/history.asp>
72. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι*, σελ. 277, 280-281. Hatzivassileiou, *Frontline State*, σελ. 90.
73. Anthony, I., *The Naval Arms Trade*, Oxford, Oxford University Press, 1990, σελ. 28.
74. <http://www.hellenicnavy.gr/history.asp>
75. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 253. Hatzivassileiou, *Frontline State*, σελ. 72, 143, 149. Στεφανίδης, *Ασύμμετροι Εταίροι*, σελ. 91, 281. Ν. Κουρής, *Ελλάδα-Τουρκία: ο πεντηκονταετής «πόλεμος»*, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη, 1997, σελ. 28, 41, 77-78.
76. Hatzivassileiou, *Frontline State*, σελ. 147.
77. J.B. Hattendorf, *The Evolution of the U.S. Navy's Maritime Strategy, 1977-1986*, Newport Rhode Island, Naval War College, 2004, σελ. 3, 50. R. Kurth, "Gorshkov's Gambit", *The Journal of Strategic Studies*, τόμος 28, τεύχος. 2, σελ. 267, 276 (Απρίλιος 2005).
78. Βαληνάκης, *Εξωτερική Πολιτική και Εθνική Άμυνα*, σελ. 47, 74. J.W. Lewis, *The Strategic Balance in the Mediterranean*, Washington, D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1976, σελ. 2-3.
79. Βαληνάκης, *Εξωτερική Πολιτική και Εθνική Άμυνα*, σελ. 75-77.
80. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 284-285. Ι. Βαληνάκης, *Εισαγωγή στην Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, 1949-1988*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, 1989, σελ. 111-116, 170-178.
81. Βαληνάκης, *Εξωτερική Πολιτική και Εθνική Άμυνα*, σελ. 73.
82. Hatzivassileiou, *Frontline State*, σελ. 167. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 223-236, 287-290, 472-481. Anthony, *The Naval Arms Trade*, σελ. 23, 29.
83. Κ. Αλεξανδρής, *Αι Ναυτικά Επιχειρήσεις του υπέρ της Ανεξαρτησίας Αγώνος, 1821-1829*, Αθήνα, Ναυτική Επιθεώρησης, 1930, σελ. 102, 156-157. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 14, Αθήνα, 1977, σελ. 326. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 216-217.
84. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 324, 329, 345-349.
85. Βαληνάκης, *Εξωτερική Πολιτική και Εθνική Άμυνα*, σελ. 39.
86. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 217. Anthony, *The Naval Arms Trade*, σελ. 15.
87. Hattendorf, *The Evolution of the U.S. Navy's Maritime Strategy, 1977-1986*, σελ. 59. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 374-376, 381-382. M. Vego, "Soviet and Russian Strategy in the Mediterranean since 1945" στο J. B. Hattendorf (ed.), *Naval Policy and*

Strategy in the Mediterranean. Past Present and Future, London, Portland Oregon, Frank Cass, 2000, σελ. 179.

88. Βαληνάκης, *Εξωτερική Πολιτική και Εθνική Άμυνα*, σελ. 276, 325.

89. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 382, 393.

90. Σουρβίνος, «Το Πρόγραμμα Εξοπλισμού του Πολεμικού Ναυτικού», σελ. 218-219.

91. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 16, σελ. 409-412.

92. http://en.wikipedia.org/wiki/Hellenic_Navy

93. <http://www.hellenicnavy.gr/history.asp>

Η Ναυτική Ισχύς στη Στρατηγική του Βενιζέλου, 1910-1932

Ζήσης Φωτάκης

Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, Τομέας Ανθρωπιστικών και Πολιτικών Επιστημών

Περίληψη. Η ναυτική ισχύς ως συνάρθρωση της ναυτικής σημασίας του ελληνικού, γεωγραφικού χώρου και στόλου στο πλαίσιο της διακυβέρνησης της Ελλάδας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο αποτελεί το αντικείμενο του παρόντος άρθρου. Αρχικά μελετάται η ποικιλότητα αξιοποίησης από τον Κρητικό πολιτικό των στρατηγικών πλεονεκτημάτων που επεφύλασσε η χρήση των ελληνικών θαλασσών και του ελληνικού, ελαφρού στόλου από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Στη συνέχεια αποτιμάται η θεωρητική ορθότητα της δομής δυνάμεως του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού επί Βενιζέλου και περιγράφεται η εφαρμογή της αλλά και οι διπλωματικοί και οικονομικοί περιορισμοί που μετρίασαν την ποιότητά της. Η υστέρηση αυτή, καταλήγει το άρθρο, αντισταθμίστηκε από τη σημαντική βελτίωση της ναυτικής οργάνωσης, παιδείας και της εκγύμνασης των στελεχών του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, που συντελέστηκε, σε σημαντικό βαθμό, μέσω της σχετικής δράσης των Αγγλικών Ναυτικών Αποστολών στην Ελλάδα μεταξύ του 1911 και του 1932.

Abstract. Sea power, defined as the articulation of the geographic importance of Greece from the naval perspective and the capabilities of her navy during the Venizelos Administrations between 1911 and 1932, constitutes the subject of this article. It starts with an examination of the way by which the Cretan statesman utilized for Greece the strategic advantages that the Greek seas and light fleet could confer to the Great Powers. The theoretical validity of the force structure of the Greek Navy during his Administrations is examined then and the financial and political constraints that compromised the material quality of the Greek war-fleet are also shown. It is finally pointed out that the considerable development of Greek naval organization, education and training made up for the contemporary, suboptimal force structure of the Greek Navy. This development was largely due to the work of the British naval missions to Greece between 1911 and 1932.

Λέξεις κλειδιά: Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό, Ελευθέριος Βενιζέλος, Βαλκανικοί Πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Μεσοπόλεμος, Μεγάλες Δυνάμεις, Αγγλία.

Η διακυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου πιστώνεται με την προώθηση της εθνικής ολοκλήρωσης και του εκσυγχρονισμού του νεοελληνικού κράτους μεταξύ του 1910 και του 1932 [1]. Ένα σημαντικό εργαλείο της διακυβέρνησης αυτής αποτέλεσε και η ελληνική, ναυτική ισχύς που αξίζει να εξετασθεί ευσύννοπτα. Στόχος λοιπόν του παρόντος κειμένου είναι να διευκρινισθεί ο τρόπος αξιοποίησης από το Βενιζέλο της ναυτικής σημασίας του ελληνικού, γεωγραφικού χώρου και στόλου για την εξυπηρέτηση των εθνικών στόχων.

Η Κρητική καταγωγή του Ελευθερίου Βενιζέλου και ο σημαίνων ρόλος της Μεγάλης Βρετανίας στο Κρητικό Ζήτημα αλλά και στη Μεσόγειο γενικότερα επηρέασαν σημαντικά το σύνολο, σχεδόν, της κυβερνητικής διαδρομής του. Από τις πρώτες κιόλας μέρες της ανόδου του στον πρωθυπουργικό θώκο ο Ελευθέριος Βενιζέλος στράφηκε προς την κατεύθυνση της Μεγάλης Βρετανίας προσκαλώντας Αγγλική Ναυτική Αποστολή στην Ελλάδα παρά το γεγονός ότι κάτι τέτοιο συνεπάγονταν αυξημένο οικονομικό κόστος για το γαλλικά οργανωμένο Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό. Ένα κόστος, το οποίο θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί δεδομένου ότι η Γαλλία είχε προσφερθεί να στείλει Γαλλική ναυτική αποστολή στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1911 [2].

Η εξασφάλιση Αγγλικής ναυτικής αποστολής για την Ελλάδα από τον Βενιζέλο, τρία μόλις χρόνια μετά την αποτυχία αντίστοιχης προσπάθειας της κυβέρνησης Θεοτόκη [3], αποτέλεσε το εφαλτήριο της κλιμάκωσης της αγγλόφιλης πολιτικής του. Μια πολιτική που σαφώς ενθαρρύνθηκε από το γεγονός ότι η Αγγλική κυβέρνηση δεν πρόβαλε αντιρρήσεις όταν της γνωστοποιήθηκε παρασκηνακά στα τέλη Σεπτεμβρίου του 1912 η πρόθεση της Ελλάδας να καταλάβει το Μούδρο στο ξεκίνημα του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου [4]. Η Βρετανική αυτή ευμένεια έναντι της Ελλάδας οφειλόταν στην ανάγκη χρήσης από το Βρετανικό στόλο, ναυτικών ορμητηρίων για ελαφρές μονάδες στη Δυτική Ελλάδα (αρχικά στην Κέρκυρα, αργότερα στην Κεφαλονιά και, τέλος, στον κόλπο του Αμβρακικού), ώστε να εξισορροπηθεί η πιθανή αριθμητική υπεροχή των Μεσογειακών στόλων των Κεντρικών Αυτοκρατοριών στο διάστημα 1912-1915 [5]. Η ανάγκη αυτή, που γνωστοποιήθηκε στην ελληνική πλευρά το φθινόπωρο του 1912, καταμεσίς του Πρώτου Βαλκανικού Πολέμου, βρήκε άμεση ανταπόκριση από το Βενιζέλο που διαβεβαίωσε τον Churchill ότι «μια μεγάλη Ελλάδα με ένα αποτελεσματικό ναυτικό θα μπορούσε να καταστεί ένας πολύ χρήσιμος φίλος για την Αγγλία στην Εγγύς Ανατολή» [6]. Σε συνέχεια της διαβεβαίωσης αυτής ο Έλληνας πρωθυπουργός ταξίδεψε στο Λονδίνο το χειμώνα του 1912-1913, όπου μετά από μια σειρά παρασκηνακών επαφών με κορυφαίους υπουργούς της κυβέρνησης Asquith και συγκεκριμένα τους Lloyd George, Winston Churchill και Edward Grey, συμφωνήθηκε η παραχώρηση ναυτικών διευκολύνσεων στο Βρετανικό στόλο στο νησί της Κεφαλονιάς, η πρόσκτηση από το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό ελαφρών μονάδων που θα μπορούσαν να βοηθήσουν επιχειρησιακά το Βρετανικό στόλο της Μεσογείου και η παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα [7].

Η άτυπη αυτή συμφωνία δεν εφαρμόστηκε πλήρως, καθώς βελτιώθηκε η ναυτική θέση της Βρετανίας το τελευταίο έτος πριν από την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου λόγω, κυρίως, της σημαντικής επιβράδυνσης των Αυστρογερμανικών, ναυτικών εξοπλισμών. Παρά, όμως την παρεπόμενη μείωση της ναυτικής αξίας του ελληνικού, γεωγραφικού χώρου και στόλου στα μάτια των Άγγλων ιθυνόντων, η Βρετανία υποστήριξε τις ελληνικές διεκδικήσεις στο Αιγαίο [8] με αποτέλεσμα όταν ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος η κυβέρνηση Βενιζέλου να επιτρέψει τη χρήση ελληνικών, ναυτικών ορμητηρίων από το Βρετανικό στόλο και να προσφέρει τη συμμαχία της στην Αντάντ τον Αύγουστο του 1914. Η προσφορά αυτή δεν έγινε τότε δεκτή για να μη προκληθεί δυσμενής Τουρκική αντίδραση [9]. Μια προσφορά που επαναλήφθηκε με την ευκαιρία της εκστρατείας των Δαρδανελίων το 1915 και που τελικά τελεσφόρησε το καλοκαίρι του 1917 με την επίσημη είσοδο της Ελλάδας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ [10].

Η Ελληνική, στρατιωτική συμμετοχή στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και η σημαντική προσφορά των λιμένων και του πολεμικού ναυτικού της Ελλάδας στο Συμμαχικό Αγώνα ενίσχυσαν τις ελληνικές διεκδικήσεις επί της Μικράς Ασίας [11], διεκδικήσεις που επενδύονταν από την επαναλαμβανόμενη διαβεβαίωση του Βενιζέλου ότι «κάθε ναυτική βάση ή λιμάνι που βρίσκεται εντός της ελληνικής επικράτειας ή που πρόκειται να περιέλθει σ' αυτή θα βρίσκεται πάντα στην απόλυτη διάθεση της Μεγάλης Βρετανίας» [12]. Όταν τελικά οι ελληνικές διεκδικήσεις ευοδώθηκαν μετά από Βρετανική, κυρίως, επίτευση με την απόβαση ελληνικού εκστρατευτικού σώματος στη Σμύρνη το Μάιο του 1919 και με την Συνθήκη των Σεβρών τον

Ιούλιο της επόμενης χρονιάς [13] πάλι ναυτική ήταν η βάση της αλυτρωτικής πολιτικής Βενιζέλου. Όπως χαρακτηριστικά σημείωσε ο Κρης πολιτικός

...οι πολλοί αγνοούν ότι η παραχωρηθείσα εις την Ελλάδα περιφέρεια της Σμύρνης κείται εγγύτερον προς το κέντρον της Ευρωπαϊκής Ελλάδος παρ' όσον κείται αι βόρειοι επαρχίαι της, ήτοι η Ήπειρος, η Μακεδονία, η Θράκη, και ότι επομένως η υπεράσπιση των ορίων της περιφερείας ταύτης είναι πολύ ευκολωτέρα, όταν ληφθή υπ' όψει αι ευκολίαι των μεταφορών τας οποίας της παρέχει ο σχετικάς μεγάλος εμπορικός στόλος της και το γεγονός ότι δια της συνθήκης του Neuilly και της Συνθήκης των Σεβρών και η Βουλγαρία και η Τουρκία εστερούντο του δικαιώματος να έχουν πολεμικόν στόλον... [14]

Συνέχισε δε ο Ελευθέριος Βενιζέλος διατρανώνοντας την πίστη του στο εφικτό της Μικρασιατικής πολιτικής του

...ότι εξ άλλου επί της Δυτικής Μικράς Ασίας επέκτασις του Ελληνικού κράτους δεν υπερέβαινε τας δυνάμεις αυτού απέδειξε το γεγονός ότι εφόσον δεν διελύετο η συμμαχία ημών προς τας δύο δυτικάς δυνάμεις ήτοι επί 18 μήνας ο Τουρκικός στρατός ήτο ανίκανος και να παρενοχλήσει καν σοβαρώς τον Ελληνικόν, και ότι μετά την διάλυσιν της συμμαχίας ταύτης, την υπό των τέως Συμμάχων κατάσχεσιν των εις την Εθνικήν Τράπεζαν της Ελλάδος ανηκόντων χρημάτων και την εντεύθεν λιμοκτόνησιν του Ελλ. στρατού, την υπό του Γαλλικού και Ιταλικού στόλου βιαίαν απελευθέρωσιν των πλοίων όσα ο ελληνικός στόλος συνελάμβανεν ως παραβιάζοντα τον αποκλεισμόν των Τουρκικών παραλίων υπό των τέως συμμάχων της Ελλάδος, την υπό των τέως συμμάχων της Ελλάδος εξασφάλισιν της Τουρκικής πρωτευούσης από Ελληνικής επιθέσεως, πάλιν ο Ελληνικός στρατός κατόρθωσε να διατηρηθή εις Μικράν Ασίαν επί 22 μήνας μέχρις ότου εκ των στερήσεων καταστή ανίκανος προς περαιτέρω δράσιν... [15]

Μετά τη διαπραγμάτευση της Συνθήκης της Λωζάννης στην οποία τερματίστηκε το όραμα της Μεγάλης Ιδέας (Ιούλιος 1923) ο Ελευθέριος Βενιζέλος ιδιώτευσε επί μια τετραετία μέχρι την επανεκλογή του στον πρωθυπουργικό θώκο το 1928. Στην κυβερνητική τετραετία που ακολούθησε κυρίαρχος στόχος της διακυβέρνησής του ήταν ο σεβασμός του status quo, η πίστη του στο ρυθμιστικό ρόλο της Κοινωνίας των Εθνών και η επίτευξη της ανασύνταξης της χώρας μέσω της τήρησης ίσων αποστάσεων έναντι των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων και μέσω της εξομάλυνσης των σχέσεων της Ελλάδας με τους γείτονές της [16]. Στο πλαίσιο αυτό, η ναυτική πολιτική του εστιάστηκε, κυρίως, στη βελτιστοποίηση της δομής δυνάμεως του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού, τη σύνθεση δηλαδή του ελληνικού στόλου από συγκεκριμένους τύπους μονάδων, κατά τρόπο που να μην προκληθεί η ζηλοτυπία των Μεγάλων Δυνάμεων ή των γειτόνων της Ελλάδας [17]. Πριν όμως τη διαπραγμάτευση αυτής της παραμέτρου κρίνεται σκόπιμη μια, αδρή ανασκόπηση της εξελικτικής πορείας των ναυτικών αντιλήψεων του Βενιζέλου από την πρώτη πρωθυπουργία του.

Όταν ο Βενιζέλος ανέλαβε την πρωθυπουργία της χώρας τον Οκτώβριο του 1910 επιφορτίστηκε, μεταξύ άλλων, με το χαρτοφυλάκιο του Υπουργείου των Ναυτικών. Ως υπεύθυνος υπουργός πίστευε μέχρι και την δεύτερη αποπομπή του από το πρωθυπουργικό αξίωμα το φθινόπωρο του 1915 ότι το Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό ήταν σπάταλο συγκριτικά με το ελληνικό εμπορικό ναυτικό και φιλοδοξούσε να το αναμορφώσει με βάση τα οικονομικά μα λειτουργικά, σκανδιναβικά πρότυπα που ήταν βασισμένα σε ελαφρές, κυρίως, μονάδες και ναυτική αεροπορία. Η τάση αυτή του Βενιζέλου ενισχύθηκε κι από τις σχετικές Βρετανικές υποδείξεις που συνιστούσαν, άλλωστε, προαπαιτούμενο για την επιχειρησιακή συνεργασία των δύο στόλων, όπως ήδη αναφέρθηκε [18]. Ο προσανατολισμός του Βενιζέλου προς τις ελαφρές

μονάδες και τη ναυτική αεροπορία δεν άλλαξε στη διάρκεια της κυβερνητικής του τετραετίας 1928-1932, όπως επίσης δεν άλλαξε κι ο τρόπος αξιοποίησης των ναυτικών εξοπλιστικών προγραμμάτων για την εξασφάλιση πολιτικο-οικονομικών ανταλλαγμάτων [19]. Όπως δηλαδή το σύνολο, σχεδόν, των ναυτικών παραγγελιών της διετίας 1912-1914 δόθηκε στη Γερμανία και τη Γαλλία για τη διασφάλιση της διπλωματικής στήριξης της Γερμανίας και Γαλλικών πιστώσεων [20] το ίδιο συνέβη και με τις ναυτικές παραγγελίες της διετίας 1929-1930 που δόθηκαν, σχεδόν, αποκλειστικά στην Ιταλία. Η χώρα αυτή προσέφερε ναυτικές μονάδες σε συμφέρουσες τιμές και όρους αποπληρωμής. Προσέφερε επίσης τη δυνατότητα αποφασιστικής μεσολάβησης για την εξομάλυνση των ελληνο-τουρκικών σχέσεων που επισφραγίστηκε με τη συνομολόγηση Ελληνο-τουρκικού Συμφώνου Φιλίας και Πρωτοκόλλου ελέγχου των ναυτικών εξοπλισμών τον Οκτώβριο του 1930 [21].

Μπορεί η προτίμηση του Βενιζέλου για τις ελαφρές ναυτικές μονάδες και τη ναυτική αεροπορία, καθώς και ο τρόπος αξιοποίησης των ναυτικών εξοπλιστικών προγραμμάτων να παρέμειναν σταθεροί στην περίοδο 1910-1932 άλλαξαν όμως οι προσδοκίες του για την κυριαρχία στη θάλασσα, ακολουθώντας και την εξέλιξη της ναυτικής στρατηγικής. Πιο συγκεκριμένα, ο Βενιζέλος επεδίωξε τη συγκρότηση ενός ναυτικού που θα μπορούσε να κυριαρχήσει στη θάλασσα στους Βαλκανικούς Πολέμους, κλείνοντας τον αντίπαλο στα λιμάνια του και καταλαμβάνοντας τα τουρκοκρατούμενα νησιά και την Ευρωπαϊκή πλευρά του Αιγαίου. Για αυτό και συνηγόρησε στην αγορά θωρακισμένων καταδρομικών για τον ελληνικό στόλο, επιπλέον των ελαφρών μονάδων. Έφτασε μάλιστα να αποδεχθεί, έστω και απρόθυμα, την ανάγκη αγοράς dreadnought από την Ελλάδα για τη διασφάλιση σε διπλωματικό και, εν μέρει, και σε οπλικό επίπεδο της ελληνικής κυριαρχίας στο Αιγαίο αμέσως μετά τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους [22]. Την τετραετία 1928-1932, όμως, όταν δεν ακολουθούσε πια ο Βενιζέλος αλυτρωτική πολιτική και ήταν επηρεασμένος από το Γάλλο θεωρητικό της ναυτικής στρατηγικής, ναύαρχο Castex, αρκούσαν στην επίτευξη μερικήτερης/τοπικής κυριαρχίας στη θάλασσα στο βαθμό που εξασφαλιζονταν ταχύτερη επιστράτευση του ελληνικού στρατού από αυτή του Τουρκικού, μέσω της παρενόχλησης των ναυτικών μεταφορών του αντιπάλου. Για το λόγο αυτό, τίποτα μεγαλύτερο του αντιτορπιλικού δεν ήταν αναγκαίο για το μεσοπολεμικό, Ελληνικό, Πολεμικό Ναυτικό κατά το Βενιζέλο [23].

Κι ενώ οι ναυτικές αντιλήψεις του Βενιζέλου κατά το διάστημα 1910-1932 εμφανίζονται ως ενδεδειγμένες, επί της αρχής, η εφαρμογή τους δεν υπήρξε πάντα επιτυχημένη. Μεταξύ του 1912 και του 1914 αφιερώθηκε το μεγάλο ποσό των 13 εκατομμυρίων λιρών Αγγλίας σε ναυτικούς εξοπλισμούς. Με το ποσό αυτό θα αποκτούσε η Ελλάδα ναυτικές μονάδες κατασκευασμένες σε πέντε χώρες που θα έφεραν ναυτικά πυροβόλα εικοσιοκτώ διαμετρημάτων που θα είχαν παραχθεί από οκτώ διαφορετικές εταιρείες. Παρήγγειλε επίσης υλικό ασυρμάτου από τρεις εταιρείες, μια καταπληκτική ποικιλία ηλεκτρολογικού υλικού και τορπίλες και από τις πέντε, σχετικές εταιρείες που υπήρχαν τότε στον κόσμο. Θα αποκτούσε δηλαδή η Ελλάδα -αν δεν είχε μεσολαβήσει ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος και δεν είχε ματαιωθεί το σημαντικότερο τμήμα του ναυτικού προγράμματος Βενιζέλου- ένα μουσείο ναυτικής τεχνολογίας που θα ήταν δύσκολο τόσο να αξιοποιηθεί πλήρως όσο και να συντηρηθεί [24]. Ανάλογη ποιοτικά εμπειρία, αν και σε πολύ μικρότερο βαθμό, συνιστούσαν οι ελληνικές, ναυτικές παραγγελίες από την Ιταλία τη διετία 1929-1930 [25].

Το ανομοιογενές και κάποιες φορές υποδεέστερο ποιοτικά ναυτικό υλικό που παραγγέλθηκε επί των κυβερνήσεων Βενιζέλου αντισταθμίστηκε από τη σημαντική βελτίωση της ελληνικής ναυτικής παιδείας και οργάνωσης λόγω της σχετικά, νεοσύστατης Σχολής Ναυτικών Δοκίμων στον Πειραιά και του εκπαιδευτικού και οργανωτικού έργου των Αγγλικών Ναυτικών Αποστολών στην Ελλάδα [26]. Είναι πάντως αξιοσημείωτο ότι ο Βενιζέλος και φίλοι του αξιωματικοί, όπως ο ναύαρχος Κουντουριώτης, διαφώνησαν έντονα ορισμένες φορές, αν και συνήθως όχι χωρίς λόγο, με τα μέλη των αποστολών αυτών επιβραδύνοντας την προσφορά τους στο Ελληνικό Ναυτικό [27].

Συνοψίζοντας, η ναυτική ισχύς, ως σύζευξη της ναυτικής σημασίας του ελληνικού, γεωγραφικού χώρου και στόλου, υπήρξε ένα, κατά κανόνα, αποτελεσματικό εργαλείο στη διακυβέρνηση της Ελλάδας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η δομή δυνάμεως του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού υπολειπόταν επί Βενιζέλου, παρά τη θεωρητική αρτιότητά της. Η βελτίωση της εκπαίδευσης και της οργάνωσης του Ελληνικού Πολεμικού Ναυτικού με τη βοήθεια Αγγλικών ναυτικών αποστολών αντιστάθμισε την υστέρηση αυτή.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. Σχετικά με το μεταρρυθμιστικό έργο του Ελευθερίου Βενιζέλου βλέπε, μεταξύ άλλων, Α. Βερέμης (επιμ.), *Μελετήματα γύρω από το Βενιζέλο και την Εποχή του*, Φιλιππούτης, Αθήνα, 1980 και Α. Διαμαντόπουλος, *Ο Βενιζελισμός της ανόρθωσης*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1985.
2. Z. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, London & New York Routledge, 2005, σελ. 24, 26.
3. Ό.π., σελ. 27.
4. Ό.π., σελ. 48.
5. Ό.π., σελ. 51-55.
6. Ό.π., σελ. 58.
7. Ό.π., σελ. 59-65.
8. Ό.π., σελ. 81-82.
9. Ό.π., σελ. 105-108.
10. Ό.π., σελ. 112, 135.
11. Ό.π., σελ. 137-142.
12. Z. Fotakis, "The Kelly Naval Mission to Greece, 1919-1921", *Byzantine and Modern Greek Studies*, τόμος 30, τεύχος 2, σελ. 185 (2006).
13. Εκδοτική Αθηνών, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 ως το 1941*, Αθήνα, 1978, σελ. 113-144.
14. Μπενάκειο, Αρχείο Βενιζέλου, Φάκελος 274, Έγγραφο 62^α, 1927, σελ. 4.
15. Ό.π., σελ. 6.
16. Z. Fotakis, "Greek Naval Policy and Strategy, 1923-1932", *Nausivios Chora*, σελ. 20-21 (2010).
17. Ό.π., σελ. 21-26.
18. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, σελ. 35, 61-65.
19. Fotakis, "Greek Naval Policy and Strategy, 1923-1932", σελ. 21-26.
20. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, σελ. 36-41, 87-97.
21. Fotakis, "Greek Naval Policy and Strategy, 1923-1932", σελ. 24-25.
22. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, σελ. 35-41, 80, 84-85, 87-97.
23. Fotakis, "Greek Naval Policy and Strategy, 1923-1932", σελ. 23, 26. Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής, Δεύτερη Περίοδος, Δεύτερη Σύνοδος, 34^η Συνεδρίαση, Ομιλία Βενιζέλου σελ. 555-559.
24. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, σελ. 96-97.
25. Fotakis, "Greek Naval Policy and Strategy, 1923-1932", σελ. 25.
26. Ό.π., σελ. 6-9, 16-20. Z. Fotakis, "Greek naval policy and the Great Powers, 1931-1940", *Journal for Maritime Research*, τόμος 13, τεύχος 1, σελ. 62-63 (Μάιος 2011). Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, σελ. 30-35, 73-79, 140-145.
27. Fotakis, *Greek Naval Strategy and Policy, 1910-1919*, σελ. 67-68, 84-85, 108, 112-113, 121-122, 145-147. Fotakis, "Greek Naval Policy and Strategy, 1923-1932", σελ. 26. Fotakis, "The Kelly Naval Mission to Greece, 1919-1921", σελ. 193-194.

Διοργάνωση Επιστημονικών Συνεδρίων στην Ελλάδα: Συμμετοχή Επιστημόνων από τη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία

Αιμιλία Ροφούζου

*Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, Τομέας Ανθρωπιστικών και Πολιτικών Επιστημών
erofouzou@snd.edu.gr*

Περίληψη. Το άρθρο αυτό επικεντρώνεται στο θεσμό των Reisekader, των στελεχών δηλαδή της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας που με την επιστημονική τους ιδιότητα είχαν το δικαίωμα να ταξιδεύουν σε καπιταλιστικά κράτη - κάτι που απαγορευόταν για τους άλλους πολίτες - προκειμένου να λαμβάνουν μέρος σε ευρωπαϊκά και διεθνή συνέδρια. Αναλύοντας το φαινόμενο, η μελέτη παρέχει πληροφορίες για τη δράση των στελεχών που επισκέπτονταν την Ελλάδα, στελεχών που όφειλαν να προβάλλουν τη χώρα τους και να προωθούν τα συμφέροντά της.

Το άρθρο παρουσιάζει σημαντικά στοιχεία που προκύπτουν από τις γραπτές αναφορές που όφειλαν να συντάσσουν και να αποστέλλουν τα εν λόγω στελέχη, αναφορές οι οποίες κοινοποιούνταν σε διάφορους φορείς της Ανατολικής Γερμανίας. Στα κείμενα αυτά αποτυπωνόταν κάθε λεπτομέρεια της παραμονής τους στην Ελλάδα, δίνονταν όλες οι απαραίτητες πληροφορίες και γίνονταν αξιολογήσεις τόσο για τη διοργάνωση στην οποία συμμετείχαν, όσο και για τα πιο σημαντικά κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα της Ελλάδας. Η μελέτη ενός πολύ σημαντικού αριθμού αυτών των αναφορών (σχεδόν 1.000 σελίδων) - οι οποίες φυλάσσονται στην Berliner Brandenburgische Akademie der Wissenschaften - αποτελεί τη βάση δεδομένων του άρθρου, το οποίο θέτει στο επίκεντρο και αναλύει τις κρίσεις και αξιολογήσεις των στελεχών για το επιστημονικό κομμάτι των συναντήσεων.

Organization of Scientific Conferences Greece: Participation of Scientists from the German Democratic Republic

Abstract. This article focuses on the institution of Reisekader, namely the executives of the German Democratic Republic who because of their scientific status were allowed to travel to capitalist states -something that was forbidden for other citizens- just to take part in European and international conferences. Analyzing this issue, the study provides information about the action of these scientists who visited Greece, an action which had to promote their country and its interests.

The article presents significant information obtained from written reports, which the scientists were required to prepare and send and which were reported on various government agency in Eastern Germany. These documents contained every detail of their stay in Greece and all the necessary information about the organization and the most important social and political issues of Greece. The study of a very large number of such reports (nearly 1,000 pages) -which are being kept at the *Berliner Brandenburgische*

Akademie der Wissenschaften- is the database of this article, which focuses and analyze the evaluations of these visitors for the scientific part of the meetings.

Λέξεις-κλειδιά: Ελλάδα, ΓΛΔ, συνέδρια, επιστημονικές σχέσεις, εξωτερική πολιτιστική πολιτική

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρωταρχικός στόχος της εξωτερικής πολιτιστικής πολιτικής της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας ήταν η διεθνής αναγνώριση (1) και μέσο για την επίτευξή του η απόρριψη του κοινού γερμανικού παρελθόντος (2). Σε όλη την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου η ΓΛΔ επεδίωκε να αποσυνδεθεί από τη χιτλερική Γερμανία, διάδοχο της οποίας έχριζε το αντίπαλο γερμανικό κράτος (3).

Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής και ελλείπει επίσημων πολιτικών σχέσεων οι Ανατολικογερμανοί επικέντρωναν την προσοχή τους στη συνεργασία τους με τις άλλες χώρες σε επιστημονικό και πολιτιστικό επίπεδο, προσπάθεια η οποία ωστόσο συναντούσε πολλά εμπόδια.

Στην Ελλάδα, η απήχηση της ΓΛΔ, πριν την ανάπτυξη διπλωματικών σχέσεων το 1973, ήταν περιορισμένη. Παρά τις όποιες δυσκολίες, η ΓΛΔ ωστόσο κινητοποιούσε όλους τους μηχανισμούς ώστε να έχει επιστημονική και πολιτιστική παρουσία στον ελληνικό χώρο, με αποτέλεσμα από τα πρώτα χρόνια να σημειωθούν σαφή βήματα συνεργασίας, η οποία όμως ουσιαστικά έπαψε να υφίσταται μετά την επιβολή της χούντας και συνεχίστηκε και πάλι με την αποκατάσταση της Δημοκρατίας και ιδιαιτέρως από το 1981 και έπειτα (4).

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΓΕΡΜΑΝΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο πιο αντιπροσωπευτικός τρόπος επιστημονικής συνεργασίας ανάμεσα στην Ελλάδα και τη ΓΛΔ ήταν οι αμοιβαίες επισκέψεις λόγω επιστημονικών συνεδρίων.

Στην παρούσα μελέτη θα εστιάσουμε στη συμμετοχή Ανατολικογερμανών επιστημόνων σε συνέδρια που διοργανώθηκαν εντός ελληνικού εδάφους (5). Οι πρώτες συμμετοχές παρατηρήθηκαν ήδη από τη δεκαετία του 1950. Μέχρι την επιβολή της χούντας σημειώθηκαν περίπου 10 συμμετοχές, οι οποίες μειώθηκαν στις 2 κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας -και μάλιστα κατά τα τελευταία έτη και για συνέδρια των ανώδυνων κλάδων της ιατρικής και γεωφυσικής- ενώ μετά την πτώση της χούντας ξεπέρασαν τις 80.

Το εν λόγω θέμα έχει μελετηθεί και στο παρελθόν, ωστόσο από άλλη οπτική γωνία (6). Το ενδιαφέρον είχε τότε εστιαστεί στις δυσκολίες που έπρεπε να υπερνικήσουν οι εν λόγω επιστήμονες προκειμένου να φέρουν εις πέρας την αποστολή τους και κυρίως στο πολιτικό «περιτύλιγμα» των συμμετοχών, ενώ εν προκειμένω θα ασχοληθούμε με το επιστημονικό σκέλος αυτής της συνεργασίας.

Στο σημείο αυτό οφείλουμε, ωστόσο, να αναφερθούμε εν συντομία στην ειδική αυτή κατηγορία των Ανατολικογερμανών επισκεπτών. Πρόκειται ουσιαστικά για μια επίζηλη μικρή κατηγορία στελεχών, τα οποία είχαν δικαίωμα να ταξιδεύουν και στα *καπιταλιστικά* κράτη και επομένως επιλέγονταν με αυστηρά κριτήρια και κυρίως με γνώμονα την ικανότητα και την προθυμία τους να προωθούν τα συμφέροντα της χώρας τους και να ενισχύουν την εικόνα της στο εξωτερικό, δημιουργώντας παράλληλα τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την καλλιέργεια περαιτέρω συνεργασίας. Τα στελέχη αυτά ονομάζονταν *Reisekader*, όρος που στα ελληνικά μπορεί να αποδοθεί κατά λέξη, αλλά κάπως άκομψα, ως στελέχη *ταξιδιάρικα, ταξιδιωτικά,*

αποδημητικά ή διαβατάρικα - και λόγω του λεκτικού συνειρμού με την άδεια διάβασης των συνόρων της χώρας και την απόκτηση του πολύτιμου διαβατηρίου.

Καθήκον των στελεχών αυτών ήταν να διαφημίζουν τη ΓΛΔ και τα επιτεύγματά της, τόσο σε επιστημονικό, όσο και σε ευρύτερο πολιτικό-ιδεολογικό επίπεδο. Όφειλαν να συνάπτουν τις κατάλληλες επαφές, να αποφεύγουν να 'εκτίθενται' δημοσίως όσον αφορά κομματικές εκδηλώσεις, πορείες κλπ. (7), να μη συναναστρέφονται Δυτικογερμανούς (8), ενώ εντός 48ωρου μετά την επιστροφή τους στη ΓΛΔ όφειλαν να συντάξουν και να αποστείλουν 'Άμεση έκθεση' με τις απαραίτητες πληροφορίες για τα τεκταινόμενα και εν συνεχεία μια περιεκτικότερη αναφορά. Στις αναφορές αυτές, οι οποίες κοινοποιούνταν σε διάφορους φορείς, συμπεριλαμβανομένου εμμέσως μάλλον και του Υπουργείου για την Ασφάλεια του κράτους (Στάζι), γινόταν λόγος για κάθε είδους λεπτομέρεια της διοργάνωσης: χώρες και ιδρύματα που συμμετείχαν, αριθμός και ποιόν των συμμετεχόντων, επαφές με επιστήμονες και με άλλες προσωπικότητες της διοργανώτριας χώρας, ξενοδοχείο με αναλυτικές πληροφορίες, όπως κατηγορία, τοποθεσία, κόστος και συνήθως ακόμη και αριθμός δωματίου(!), απολογισμός εξόδων, και αξιολογήσεις των προετοιμασιών του ταξιδιού - με κεντρικό θέμα την απόκτηση βίζας (9) - καθώς επίσης και της ποιότητας της οργάνωσης και του επιστημονικού επιπέδου της συνάντησης, συνέθεταν το περιεχόμενο των εν λόγω αναφορών. Η προσοχή, ωστόσο, δεν εστιαζόταν μόνο εκεί. Ενδιέφερε επίσης το γενικότερο πλαίσιο, 'προοδευτικό' ή μη, καθώς και η πολιτική επικαιρότητα και η στάση των εκπροσώπων της ΟΔΓ (10).

Στην παρούσα μελέτη, όπως έχει ήδη αναφερθεί, θα εστιάσουμε στο επιστημονικό σκέλος των συναντήσεων, αντλώντας στοιχεία από τις σχετικές αναφορές.

Μελετώντας το αρχειακό υλικό προκύπτει ότι οι Ανατολικογερμανοί επιστήμονες όλων σχεδόν των κλάδων επισκέπτονταν την Ελλάδα, προκειμένου να συμμετέχουν ενεργά σε πανελλήνια, ευρωπαϊκά και διεθνή επιστημονικά συνέδρια που διοργανώνονταν στη χώρα μας. Η προτίμησή τους ήταν ωστόσο φανερή. Επεδίωκαν και κατόρθωναν να συμμετέχουν σε σημαντικό αριθμό διεθνών συνεδρίων, ενώ συχνά τοποθετούνταν θετικά για τον χαρακτηρισμό των συνεδρίων ως διεθνών, δικαιολογώντας και ανάγοντας την τοποθέτησή τους στην τήρηση των σχετικών προϋποθέσεων και κυρίως σε σχέση με τους προσκεκλημένους ομιλητές. Έτσι, σύνεδρος π.χ. εξέφρασε στην αναφορά του την άποψη ότι η ελληνική πλευρά πίστευε πραγματικά στη διοργάνωση ενός διεθνούς συνεδρίου, αφού είχε φροντίσει για τη συμμετοχή συνέδρων από ολόκληρο τον κόσμο, ενώ όχι μόνο δεν απουσίαζε η εκπροσώπηση των σοσιαλιστικών χωρών, αλλά δεν παρατηρήθηκε και κανενός είδους διάκριση απέναντί τους σε σχέση με το πρόγραμμα της επιστημονικής διοργάνωσης (11).

Όσον αφορά στη θεματική των συνεδρίων μπορεί κανείς να πει με βεβαιότητα ότι κάλυπταν πληθώρα επιστημονικών κατευθύνσεων: βιοτεχνολογία, φυσική, γεωλογία, γεωφυσική, βιολογία, νεοελληνική γλώσσα, λατινική γλώσσα, γλωσσολογία, ελληνική μυθολογία, λαογραφία, ιστορία, αρχαιολογία, κοινωνιολογία, ιατρική, περιβαλλοντική, οικολογία και αρχιτεκτονική ήταν ορισμένες μόνο από τις επιστημονικές κατευθύνσεις. Ωστόσο, την τιμητική τους είχαν τα συνέδρια του ευρύτερου ιατρικού κλάδου, στα οποία και σημειώθηκαν οι περισσότερες συμμετοχές, ενώ ιδιαίτερος δημοφιλή ήταν και τα συνέδρια των ανθρωπιστικών επιστημών - με αυτά γύρω από γλώσσες, πολιτισμούς και αρχαιολογία να κερδίζουν τη μερίδα του λέοντος. Ας δούμε στο σημείο αυτό ποια στοιχεία συνέθεταν την εικόνα των αναφορών των Ανατολικογερμανών απεσταλμένων σε σχέση με το επιστημονικό σκέλος των διοργανώσεων.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι εν λόγω επιστήμονες έδιναν στις γραπτές αναφορές τους πληθώρα λεπτομερειών για τις επιστημονικές συναντήσεις, στις οποίες είχαν λάβει μέρος. Σε κάθε αναφορά δεν παρέλειπαν να κάνουν λόγο για το συνολικό αριθμό συμμετεχόντων, καθώς και για τον αριθμό των αποστολών καθεμιάς από τις χώρες που έδινε το παρόν. Για συμμετοχές εκπροσώπων των σοσιαλιστικών χωρών γινόταν, ωστόσο, ειδική μνεία, ενώ για τις συμμετοχές της ίδιας τους της χώρας συχνά αναφέρονταν σε περισσότερες λεπτομέρειες. Έδιναν, για παράδειγμα, πληροφορίες για τους συνέδρους και συνεργάτες τους, καθώς και για τα θέματα των διαλέξεων - στις περιπτώσεις βέβαια που η ΓΛΔ συμμετείχε με περισσότερους από έναν

συνέδρους και με περισσότερες από μια διαλέξεις. Έτσι, ο γνωστός σύνεδρος Ίρμσερ με αφορμή τη συμμετοχή του στο πρώτο επιστημονικό συνέδριο για την περίοδο της Κατοχής (και τη Δικτατορία της 4ης Αυγούστου) σε ελληνικό έδαφος, που διοργανώθηκε το 1984 από τους Χάγκεν Φλάισερ και Νίκο Σβορώνο, δίνει στην αναφορά του λεπτομέρειες της ανακοίνωσής του, καθώς και της ομιλίας του συναδέλφου του Άιχολτς - επίσης από τη ΓΛΔ -, ο οποίος μάλιστα μεταξύ άλλων «εξήρε τη συμμετοχή γερμανών αντιφασιστών στον αγώνα του ΕΛΑΣ». Η φράση αυτή και πολύ περισσότερο η εν γένει συμμετοχή των επιστημόνων αυτών στο συγκεκριμένο συνέδριο, είχαν πολιτική σημασία για τη ΓΛΔ. Οι απεσταλμένοι της στη χώρα μας φρόντιζαν πάντοτε επιμελώς να δείχνουν ότι δεν είχαν λησμονήσει το κατοχικό παρελθόν στην Ελλάδα, το οποίο βεβαίως χρέωναν στο αντίπαλο γερμανικό κράτος (12).

Στις γενικότερες πληροφορίες που περιείχαν οι αναφορές συγκαταλέγονται επίσης οι κατευθύνσεις και οι θεματικές του εκάστοτε συνεδρίου, καθώς και οι εκθέσεις και άλλες δραστηριότητες που συνόδευαν την κάθε διοργάνωση (13).

Το πιο σημαντικό, ωστόσο, στοιχείο που προκύπτει από τη μελέτη των αναφορών είναι ότι τα εν λόγω στελέχη δέχονταν ντιρεκτίβες ακόμη και για το επιστημονικό σκέλος των διοργανώσεων. Όφειλαν να συλλέγουν πληροφορίες γύρω από τις εξελίξεις στον επιστημονικό τους κλάδο, ώστε να μπορέσουν μελλοντικά να τις χρησιμοποιήσουν για το καλό της χώρας τους. Έτσι, σύνεδρος για παράδειγμα, αναφέρει ότι σύμφωνα με τη ντιρεκτίβα που είχε λάβει, επεδίωξε την άντληση πληροφοριών για συγκεκριμένα θέματα της επιστήμης του (14), ενώ άλλος κάνει λόγο για την επιτυχή έκβαση της σύμφωνα με τη σχετική ντιρεκτίβα συμμετοχής του σε συνέδριο, δεδομένου ότι είχαν εξασφαλιστεί όλες οι απαραίτητες επιστημονικής υφής πληροφορίες (15). Για το λόγο αυτό εξάλλου, οι αναφορές των επιστημόνων της ΓΛΔ περιείχαν πάντοτε ένα επιστημονικό μέρος, στο οποίο γινόταν αναλυτική περιγραφή των όσων είχαν ακουστεί στις διαλέξεις και αποτυπώνονταν οι αμιγώς επιστημονικές τους εκτιμήσεις (16), ενώ σχεδόν πάντα και με «καθησυχαστικό» ύφος εκφραζόταν η πεποίθηση ότι σε εύλογο χρονικό διάστημα θα μπορούσαν να έχουν στη διάθεσή τους την έκδοση των πρακτικών των συνεδρίων (17). Σε σχέση με τα προαναφερθέντα, οι επιστημονικές εκτιμήσεις των Ανατολικογερμανών προνομιούχων στελεχών παρουσίαζαν περαιτέρω και τα επιστημονικού επιπέδου οφέλη που είχαν κατορθώσει να αποκομίσουν οι ίδιοι οι σύνεδροι από τη διοργάνωση στην οποία συμμετείχαν, καθώς επίσης και τα μελλοντικά οφέλη για την ανάπτυξη της εκάστοτε επιστήμης στην Ανατολική Γερμανία. Μνεία γινόταν και για τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν, όπως επίσης και για τις μεθόδους που όφειλαν να ακολουθηθούν σύμφωνα με τις νέες εξελίξεις και τα διεθνή πρότυπα στον επιστημονικό τομέα (18).

Σημαντικό συστατικό των αναφορών αποτελούσαν οι θετικές πάντα αξιολογήσεις των Ανατολικογερμανών συνέδρων τόσο για τις διαλέξεις εκπροσώπων των σοσιαλιστικών χωρών όσο και για τις δικές τους προσωπικές παρουσιάσεις. Σχεδόν πάντοτε γινόταν αναλυτική περιγραφή της ανακοίνωσής τους και τονιζόταν η αναγνώριση που εξέφραζαν στο πρόσωπό τους οι υπόλοιποι σύνεδροι - κάτι το οποίο όφειλαν να κερδίσουν σύμφωνα με τις ντιρεκτίβες - οι οποίοι έδειχναν συχνά «ζωηρό» ενδιαφέρον για τις ανακοινώσεις τους, προχωρούσαν σε διεξοδικές συζητήσεις και έθεταν πλήθος ερωτημάτων για τα όσα είχαν ακουστεί στις διαλέξεις. Παρόλα αυτά, ενίοτε εκφραζόταν και το χαμηλό επίπεδο της ΓΛΔ ως χώρας σε σχέση με τα διεθνή τεκταινόμενα σε κάποιους επιστημονικούς τομείς (19), κάτι που όχι μόνο προσπαθούσαν κατά την παραμονή τους σε κάποια χώρα επιμελώς να αποσιωπήσουν, αλλά κατέβαλλαν και κάθε δυνατή προσπάθεια να το αντιπαρέλθουν προβάλλοντας, ως όφειλαν, τα επιστημονικά επιτεύγματα της χώρας τους.

Περαιτέρω σημεία αξιολόγησης αποτελούσαν η σύναψη των κατάλληλων επαφών και το επίπεδο των επιστημονικών συναντήσεων. Από κάθε σύνεδρο γινόταν λόγος αφενός για τις επαφές που είχε κατορθώσει να συνάψει και οι οποίες ήταν πεπεισμένος ότι θα του εξασφάλιζαν μελλοντική επιστημονική συνεργασία και περαιτέρω προσκλήσεις σε επιστημονικές

διοργανώσεις (20) και αφετέρου για το επίπεδο της κάθε διοργάνωσης, το οποίο στις περισσότερες των περιπτώσεων χαρακτηριζόταν αρκετά υψηλό. Χαρακτηριστικά τα λόγια του συνέδρου Άιχολτς, ο οποίος είχε λάβει μέρος στο προαναφερθέν συνέδριο για την περίοδο 1936-1944 στην Ελλάδα το 1984, ότι «το συνέδριο συνέβαλε σε μια πολύτιμη διεύρυνση και διάδοση της τεκμηριωμένης επιστημονικής γνώσης». Ενδιέφεραν επίσης οι συζητήσεις και η ανάπτυξη ανοικτού διαλόγου ως φυσικό επακόλουθο των διαλέξεων (21). Κατά τις αξιολογήσεις των Ανατολικογερμανών συνέδρων, οι διάλογοι που αναπτύσσονταν τόσο αμέσως μετά το πέρας των διαλέξεων όσο και κατά τα διαλείμματα χαρακτηρίζονταν από επιστημονική ανταλλαγή ιδεών απαλλαγμένη από κάθε είδους προκατάληψη (22).

Τέλος, ενίοτε εκφράζονταν και κάποια παράπονα για τη διοργάνωση, αν και το κύριο μειονέκτημα εντοπιζόταν στον μη κατάλληλο προγραμματισμό του χρόνου ομιλίας των συνέδρων, γεγονός το οποίο μπορούσε να δημιουργήσει σοβαρές καθυστερήσεις (23).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο ρόλος των Ανατολικογερμανών επιστημόνων για την προβολή της χώρας τους στο εξωτερικό ήταν αναμφισβήτητα πολύ σημαντικός. Αυτό φανερώνουν τόσο τα αυστηρά κριτήρια επιλογής τους, όσο και οι σχετικές ντιρεκτίβες, τις οποίες, ως όφειλαν, ακολουθούσαν κατά γράμμα.

Η μελέτη των αναφορών τους, μαρτυρά ότι και στην περίπτωση της Ελλάδας ακολουθήθηκε η ίδια στρατηγική. Το ενδιαφέρον της ΓΛΔ για τα επιστημονικά συνέδρια που διοργανώθηκαν σε ελληνικό έδαφος ήταν αυξημένο και οι απεσταλμένοι της επιστήμονες κατέβαλλαν κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να φέρουν εις πέρας την αποστολή τους. Ωστόσο, απορίας άξιο είναι αν αυτοί οι άνθρωποι πίστευαν σε βάθος στις ίδιες τις τοποθετήσεις τους υπέρ της ΓΛΔ ή αν όφειλαν έτσι να δικαιολογήσουν την παρουσία τους και να εξασφαλίσουν μελλοντικές συμμετοχές.

Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι υπήρξαν και περιπτώσεις που στελέχη εκμεταλλεύονταν την ευκαιρία τέτοιων ταξιδιών στο εξωτερικό και αυτομολούσαν. Από το 1975 ως το 1987 είχαν αυτομολήσει συνολικά 70 επιστήμονες. Για λόγους που είχαν να κάνουν με τη γλώσσα, πρώτη προτίμηση των επιστημόνων αυτών ήταν τα γερμανόφωνα κράτη. Παρουσιάστηκαν 13 περιπτώσεις αυτομόλησης στην Αυστρία και 10 στη Δυτική Γερμανία, ενώ στην Ελλάδα είχαμε μόνο ένα κρούσμα σε όλο αυτό το μακροχρόνιο διάστημα συνεργασίας. Τα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τις εν λόγω αυτομολήσεις καταδεικνύουν μια μερίδα καταξιωμένων επιστημόνων, με επαγγελματική πορεία 20 έως 25 χρόνων στην Ανατολική Γερμανία, με το 54% να προέρχεται από τον περιζήτητο παγκοσμίως κλάδο της ιατρικής επιστήμης. Το γεγονός αυτό δεν είναι τυχαίο διότι για τους εν λόγω επιστήμονες, σε αντίθεση με τους πολύ πιο πολιτικοποιημένους των ανθρωπιστικών επιστημών, δεν παρουσιάζονταν εξαιρετικές δυσκολίες να ασκήσουν το επάγγελμά τους στη - για αυτούς στην κυριολεξία - 'χρυσή Δύση' (24).

Μετά τη διάλυση της ΓΛΔ και την ένωσή της με την ΟΔΓ ὁρομολογήθηκαν, ωστόσο, διαδικασίες άμεσης απόλυσης σημαντικού αριθμού επιστημόνων. Ο λόγος ήταν η σύνδεσή τους με το πολιτικό σύστημα της Ανατολικής Γερμανίας, η οποία καταγγέλθηκε από παλαιούς και όψιμους αντιπάλους ένθεν και ένθεν των πάλαι ποτέ γερμανογερμανικών συνόρων ως κατασκοπεία υπέρ της Στάζι. Για όλους αυτούς, τα εν λόγω στελέχη ασκούσαν καθήκοντα πρακτόρων (25).

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. BArch, DR 1 47, Σχέδιο για την πολιτιστική ανταλλαγή το 1958 με τις καπιταλιστικές χώρες, Βερολίνο 3.1.1958.

2. Βλ. Hans-Adolf Jacobsen, «Auswärtige Kulturpolitik», στο Hans-Adolf Jacobsen, Gert Leptin, Ulrich Scheuner, Eberhard Schulz (επιμ.), *Drei Jahrzehnte Außenpolitik der DDR*, εκδ. Oldenbourg, München/ Wien 1980, σελ. 235-260, εδώ σελ. 255.
3. Βλ. Friedhelm B. Meyer zu Natrup, «Die Beziehungen zwischen der DDR und Frankreich», στο Konrad-Adenauer-Stiftung (επιμ.), *Die Westpolitik der DDR, Beziehungen der DDR zu ausgewählten westlichen Industriestaaten in den 70er und 80er Jahren* (Forschungsbericht αρ. 66), εκδ. Ernst Knoth, Melle 1989, σελ. 13-67, εδώ σελ. 65.
4. Βλ. Αιμιλία Ροφούζου, *Οι πολιτιστικές και επιστημονικές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία στην περίοδο 1949-1989*, εκδ. Πανεπ. Αθηνών, Σαριπτόλειο Ίδρυμα, Αθήνα 2010, *passim*.
5. Τα στοιχεία αυτού του άρθρου έχουν στηριχτεί στη μελέτη αναφορών –σχεδόν 1.000 σελίδων- που φυλάσσονται στο Archiv der BBAW και συγκεκριμένα: Archiv der BBAW, HAIB-RB Nr. 126 (Αναφορές, (Ελλάδα 1956-1958, 1960-1961, 1964, 1965), HAIB-RB Nr. 624 (Ελλάδα, Αποστολές 1973-1977), HAIB-RB Nr. 625 (Ελλάδα, Αποστολές 1978-1979), HAIB-RB Nr. 924 (Ελλάδα, Αποστολές 1980, 1981, 1982), HAIB-RB Nr. 380 (Ελλάδα, Αποστολές 1983, 1984), HAIB-RB Nr. 1239 (Ελλάδα, Αποστολές 1985), HAIB-RB Nr. 1241(Ελλάδα, Αποστολές 1986) και Archiv der BBAW, Bestand ZIAGA, Nr. A 702 (Αποστολές 1984, A-J), Nr. A 691(Αποστολές 1988, G-P).
6. Πρβλ. επίσης, Αιμιλία Ροφούζου, «Σοσιαλιστικές εκτιμήσεις για την καπιταλιστική Ελλάδα. Ο θεσμός των *Reisekader* της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας», *Αρχειοτάξιο, Περιοδική έκδοση των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας*, τχ. 8, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2006.
7. Βλ., π.χ., Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 380, Αναφορά Ίρμσερ, 3.5.1984.
8. Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 126, Schubring, 27.10.60.
9. Η ελληνική κυβέρνηση κατ' εξακολούθηση απέρριπτε σχετικές αιτήσεις. Έτσι, ακόμη και ο καθηγητής Ίρμσερ -ο οποίος κατείχε ακλόνητη θέση και είχε καταφέρει με τη δράση του να δικτυωθεί και στον ελληνικό χώρο- δεν κατόρθωσε το 1960 να επισκεφθεί την Ελλάδα, στα πλαίσια διαβουλεύσεων για την ίδρυση μιας διεθνούς Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών. Βλ. σχετικά: PAAA, MfAA, A 12507, Αναφορά Ίρμσερ, 23.2.61.
10. Όταν η αντιπροσωπεία της ΓΛΔ αποτελείτο από περισσότερα άτομα, ήταν αρκετό ένας εξ' αυτών να συντάξει την 'άμεση' και οι υπόλοιποι να αναλάβουν την πληρέστερη έκθεση. Πρβλ. Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 380, Άμεση αναφορά Αιχολτς για ταξίδι στο συνέδριο 'Η Ελλάδα 1936-1944. Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση', στην Αθήνα τον Απρίλιο του 1984 και Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 380, Αναφορά Ίρμσερ, 3.5.1984.
11. Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 625, αναφορά Müller, 11.10.1978.
12. Archiv der BBAW, HAIB-RB Nr. 380, Αναφορά Ίρμσερ, 3.5.84. Πρόεδρος της οργανωτικής επιτροπής ήταν ο Νίκος Σβορώνος και αντιπρόεδρος ο Χάγκεν Φλάισερ, ενώ η γραμματεία αποτελούνταν από τον Προκόπη Παπαστράτη και τον Γιάννη Ρουμπάτη. Βλ. και τον συλλογικό τόμο: Χάγκεν Φλάισερ / Νίκος Σβορώνος (επιμ.), *Η Ελλάδα 1936-44. Δικτατορία - Κατοχή - Αντίσταση. Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας*, Α' έκδοση, Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, 1989. Επίσης, βλ. Αιμιλία Ροφούζου, *Οι πολιτιστικές και επιστημονικές σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία στην περίοδο 1949-1989*, ό.π. και ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 924, αναφορά Heine για συμμετοχή σε διεθνές συνέδριο από 7 ως 12.9.1980.
13. Βλ. ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 924, αναφορά Ullrich, 8.11.82.
14. Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 1239, αναφορά για συμμετοχή σε διεθνές συνέδριο από 21 ως 27.9.1985.
15. Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 625, αναφορά Montag, 3.7.1978.
16. Βλ. ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 1239, αναφορά για συμμετοχή σε διεθνές συνέδριο από 21 ως 27.9.1985. Επίσης, Archiv der BBAW, Bestand ZIAGA, Nr. A 691, αναφορά Böttger, 9.11.1988.
17. Βλ. ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 625, αναφορά Montag, 3.7.1978.
18. Βλ. ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 924, αναφορά Ullrich, 8.11.82, Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 625, αναφορά Müller, 11.10.1978, Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 1241, αναφορά Bienert, 25.9.1986 και Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 924, αναφορά Neumann, 27.10.1982.
19. Βλ. ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 625, αναφορά Müller, 11.10.1978, Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 1241, αναφορά Bienert, 25.9.1986 και Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 924, αναφορά Neumann, 27.10.1982.
20. Βλ. ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 625, αναφορά Müller, 11.10.1978.

21. Archiv der BBAW, HAIB-RB Nr. 380, Άμεση Αναφορά Άιχολτς για ταξίδι στην Αθήνα 24.-30.4.84. Βλ. επίσης ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 625, αναφορά Montag, 3.7.1978.
22. Βλ. ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 126, αναφορά για συμμετοχή σε συνέδριο Αναισθησιολόγων στην Αθήνα από 9 ως 13.9.1965.
23. Βλ. ενδεικτικά Archiv der BBAW, HAIB-RB, Nr. 924, αναφορά Herrmann, 16.9.1981.
24. BArch, DR 3 1253, Πληροφορίες για κατάχρηση υπηρεσιακών ταξιδιών, 3.11.1987.
- 25.Χ. Φλάισερ: Vae victis: Ιστορία και Ιστορικοί στην (πρώην) Ανατολική Γερμανία, Τα Ιστορικά, 12/13 (1990), σελ. 222-232. Βλ. επίσης ενδεικτικά τις επιθέσεις του προέδρου της Γερμανο-Ελληνικής Εταιρείας [άλλοτε Δυτικού] Βερολίνου, (και καθηγητή ιστορίας) εναντίον του καθηγητή Ίρμσερ, -ο οποίος αναφερόταν στο πρόσωπό του μόνο με το αρχικό 'I.'- ότι 'είχε εμποδίσει ή ακόμη και βλάψει συνεργάτες στη σταδιοδρομία τους'. Bernd Söseman, *Annäherungen an Hellas*, Berlin 1994, σελ. 362 κ.έξ. Η γράφουσα, κατά τη μελέτη της, δε βρήκε καμία ένδειξη, η οποία θα μπορούσε να στηρίξει αυτή τη βαριά κατηγορία.

Ανακήρυξη Κυπριακής Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) και το Δίκαιο της Θάλασσας

Υπχος Γεώργιος Χρυσοχού Π.Ν. και Αντχος Δημήτριος Δαλακλής Π.Ν.

Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, Τομέας Συστημάτων Μάχης, Ναυτικών Επιχειρήσεων, Θαλασσίων Επιστημών, Ναυτιλίας, Ηλεκτρονικών & Τηλεπικοινωνιών

Περίληψη. Ακολουθώντας, συνεκτιμώντας τα γεωπολιτικά δεδομένα στην ανατολική λεκάνη της Μεσογείου, όπως αυτά διαμορφώνονται από τις πρόσφατες ανακαλύψεις σημαντικών ενεργειακών αποθεμάτων στις θαλάσσιες περιοχές μεταξύ των Κύπρου, Αιγύπτου και Ισραήλ, καθώς και νοτίως των νήσων Κρήτης, Ρόδου και Κύπρου. Παράλληλα, συζητούνται οι προβλέψεις της Σύμβασης του Δικαίου της Θάλασσας (Σύμβαση ΔΘ) αναφορικά με την οριοθέτηση Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) και ιδιαίτερα οι ανάλογες προσπάθειες της Κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας, που σαφέστατα επηρεάζουν και τις ελληνικές ενέργειες στο συγκεκριμένο θεματικό πεδίο. Τα συμπεράσματα αφορούν τη στρατηγική κρατικών δρώντων της περιοχής, όπως η Κύπρος, η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ισραήλ, καθώς και τις μεταξύ τους ανταγωνιστικές ή / και συνεργατικές σχέσεις. Γίνεται, επίσης, προσπάθεια να διαμορφωθούν οι πρώτες εκτιμήσεις για τις ενδεχόμενες επιπτώσεις στον κάθε ένα από τους παραπάνω περιφερειακούς παράγοντες, σε συνάρτηση πάντα με την αλληλεπίδραση συμφερόντων των μεγάλων κρατικών δυνάμεων (Ρωσία– ΗΠΑ), αλλά και στρατιωτικών ή πολιτικο-οικονομικών συνασπισμών (NATO – ΕΕ).

Abstract. The 1982 United Nations' Convention of the Law of the Sea (UNCLOS) is the main document of international law, which regulates the various issues concerning the establishment of an Exclusive Economic Zone (EEZ). The recent developments in the energy resources' sector in the eastern part of the Mediterranean Sea are changing the geopolitical environment and creating a pressure need for high policy actions for both the Cypriot and the Greek government. The analysis that follows summarizes the decisions made from the Republic of Cyprus and their conformity with international law provisions. Now, it is the turn of the Greek government to take decisive action upon the question of the EEZ, since there are many interested parts meeting in the region, as well as other important protagonist of the international arena with NATO and EU standing out.

Keywords: ΑΟΖ, Φυσικό Αέριο, Κύπρος, Ελλάδα, Διεθνές Δίκαιο.

PACS: 89.30.an

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ: ΕΝΑ ΠΟΛΥΠΟΘΗΤΟ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΡΟΠΑΙΟ

Κατά τη διάρκεια του περιβόητου Ψυχρού Πολέμου, οι συγκρούσεις των δύο υπερδυνάμεων της εποχής (βλ. Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ) και Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ)) πέραν της Ανατολικής Μεσογείου σχετίζονταν πρωτίστως με στρατηγικές σκοπιμότητες. Ειδικότερα, τη βασική στόχευση των διαφόρων προσπαθειών τους (βλ. π.χ. σύναψη συμμαχιών, ή/και τις συγκεκριμένες συγκρούσεις/πολεμικές συρράξεις μέσω

αντιπροσώπων (proxy wars)) πέρα από τη συγκεκριμένη περιφέρεια αποτελούσε η περίφημη κομμουνιστική πρόσβαση σε θερμές θάλασσες, ή με ποιον τρόπο θα αποτρεπόταν το ενδεχόμενο αυτό αντίστοιχα από τον κύριο γεωπολιτικό ανταγωνιστή της ΕΣΣΔ. Με την κατάρρευση του σοσιαλιστικού μπλοκ, ο ρόλος της ευρύτερης λεκάνης της Ανατ. Μεσογείου στο γενικότερο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων έγινε πιο πολυδιάστατος. Ειδικότερα, την τρέχουσα χρονική περίοδο, πέρα από ανάλογες γεωστρατηγικές σκοπιμότητες, που αποτυπώνονται πολύ έντονα σε γεγονότα όπως η αλλαγή καθεστώτος στη Λιβύη - που μάλιστα σηματοδοτήθηκε από την εκτέλεση χωρίς δίκη του πρώην ηγέτη της χώρας Καντάφι - και την Αίγυπτο, στα πλαίσια του κοινωνικού φαινομένου που είναι επίσης γνωστό και ως Αραβική Άνοιξη [1] ή τον συνεχιζόμενο μέχρι και σήμερα εμφύλιο πόλεμο στη Συρία, η διευρυμένη περιφέρεια¹ της Ανατ. Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής έχει αποκτήσει παράλληλα και μία αυξανόμενη βαρύτητα σε ζητήματα που άπτονται της γεωπολιτικής της ενέργειας² [2]. Είναι ενδεικτικό ότι στη μεταψυχροπολεμική περίοδο και ειδικότερα στην Κεντρική Ασία, ο έλεγχος των πηγών ενεργειακών πόρων που αποδεσμεύτηκαν από την κυριαρχία της Μόσχας μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, πυροδότησε μια υποβόσκουσα, αλλά έντονη διαμάχη μεταξύ Ρωσίας και ΗΠΑ, που εκινείτο σε δύο επίπεδα: Το πρώτο επίπεδο αυτής της διαμάχης σχετιζόταν με τον έλεγχο των πηγών πετρελαίου και φυσικού αερίου που εντοπίζονται στην περιφέρεια αυτή. Το δεύτερο από αυτά αφορούσε τον τρόπο της διακίνησης των ενεργειακών πόρων - κυρίως της Κασπίας και του Καυκάσου - προς την ενεργειακά ελλειμματική Ευρώπη, καθώς τρεις από τις πλούσιες ενεργειακά χώρες της περιοχής (Αζερμπαϊτζάν, Καζακστάν, Τουρκμενιστάν) δεν έχουν διέξοδο στη θάλασσα και αναγκαστικά οι ενεργειακοί πόροι τους θα πρέπει να διασχίσουν άλλες χώρες πριν καταλήξουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Δεδομένου λοιπόν ότι οι χώρες που θα διασχίζονται από τους αγωγούς θα εξασφαλίσουν μια σίγουρη πρόσβαση σε ενεργειακούς πόρους, διάφορα οικονομικά οφέλη και αύξηση της πολιτικής επιρροής τους, ο καθορισμός των διαδρομών για τη μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου προς τη Δύση μετατράπηκε σε αντικείμενο σκληρού ανταγωνισμού, με αρκετά ενδιαφερόμενα μέρη και αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα [3].

Αυτές οι γεωπολιτικές διεργασίες περιπλέκονται ακόμη περισσότερο λόγω των πρόσφατων εξελίξεων στη θαλάσσια λεκάνη της Ανατ. Μεσογείου, με τις ανακαλύψεις νέων ενεργειακών κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην ευρύτερη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Κύπρου και Ισραήλ, αλλά και στην περιοχή του θαλασσίου τριγώνου Νοτίως Κρήτης – Καστελλόριζου – Κύπρου. Οι ανωτέρω ανακαλύψεις δημιουργούν νέες συνιστώσες στα δεδομένα της ευρύτερης περιοχής, καθώς και στα μόνιμα και φλέγοντα ζητήματα των ελληνοτουρκικών διαφορών, της αραβοϊσραηλινής διένεξης, του κυπριακού και του κουρδικού ζητήματος. Επισημαίνεται ότι μια επιστημονική ανακοίνωση, στα μέσα του 2010, του Κέντρου Γεωλογικών Μελετών των Ηνωμένων Πολιτειών (USGS) είχε ως αποτέλεσμα τη ριζική αλλαγή του ενεργειακού τοπίου της Νοτιοανατολικής (ΝΑ) Μεσογείου. Σύμφωνα με τα δεδομένα της μελέτης αυτής, στον βυθό της λεκάνης της Λεβαντίνης (που περιβάλλεται από την Κύπρο, το Ισραήλ, τη Γάζα, τον Λίβανο και τη Συρία) εντοπίζονται μεγάλα κοιτάσματα φυσικού αερίου και πετρελαίου, που εκτιμώνται στα επίπεδα των 1,7 δισ. βαρελιών πετρελαίου και 122 τρισ. κυβικών ποδιών αερίου. Η πιθανότητα ύπαρξης ενεργειακών πόρων εκτείνεται μάλιστα μέχρι το Δέλτα του Νείλου (Αίγυπτος) και τις ακτές της νοτιοανατολικής Τουρκίας. Ήδη, εταιρείες αμερικανοϊσραηλινών και νορβηγικών συμφερόντων έχουν πάρει άδειες έρευνας της θαλάσσιας περιοχής μεταξύ Κύπρου και Ισραήλ και ορισμένες από αυτές έχουν ανακοινώσει την εύρεση κοιτασμάτων αερίου. Τα μεγαλύτερα κοιτάσματα φαίνεται πως είναι στα σύνορα που συναντώνται οι Αποκλειστικές Οικονομικές

¹ Με τον όρο αυτό στην παρούσα ανάλυση περιγράφεται το γεωγραφικό υποσύνολο της μεζονος Μέσης Ανατολής, που περιλαμβάνει εκτός από την Ανατ. Μεσόγειο καθ' αυτή, τις χώρες πέρα από τον Περσικό Κόλπο, καθώς και αυτές πέρα από τη Κασπία Θάλασσα.

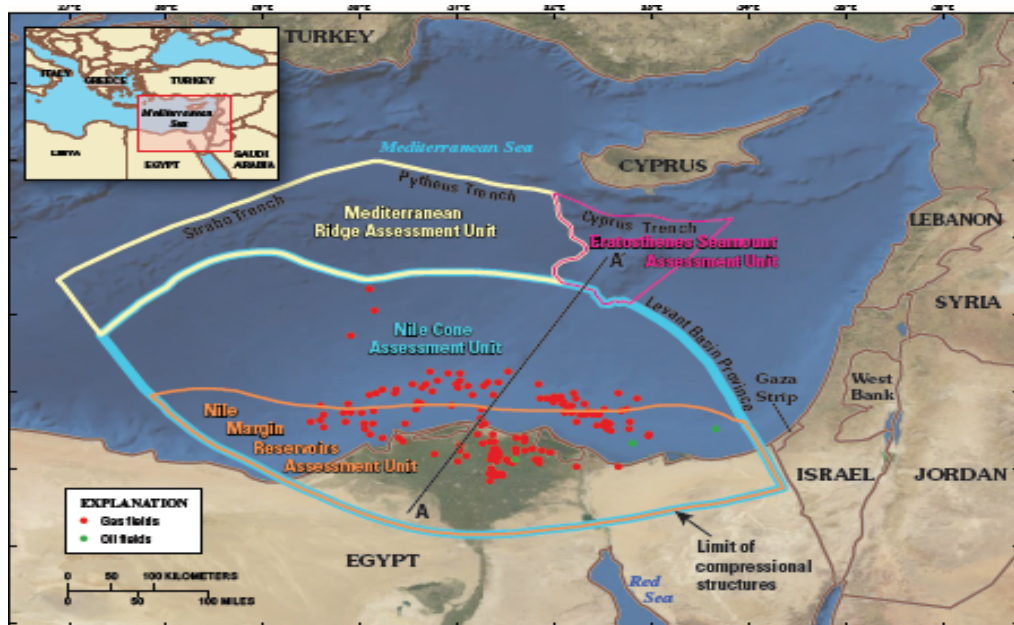
² Η προαναφερθείσα γεωγραφική περιφέρεια διαθέτει τα πλουσιότερα κοιτάσματα πετρελαίου και φυσικού αερίου παγκοσμίως, ενώ παράλληλα το κόστος παραγωγής αυτών είναι το φθηνότερο στον κόσμο.

Ζώνες (ΑΟΖ) των δύο αυτών χωρών [4]. Όμως, ακόμη δεν έχουν οριοθετηθεί όλες οι ΑΟΖ των γειτονικών κρατών στην περιοχή (πλην Κύπρου - Ισραήλ, Κύπρου - Αιγύπτου και Κύπρου - Λιβάνου) και παρόλο που γι' αυτόν τον λόγο έχουν αρχίσει πυρετώδεις διαβουλεύσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων πλευρών, μεταξύ των οποίων σημειωτέον υπάρχουν σημαντικές διενέξεις για το θέμα των ορίων των χωρικών υδάτων και ΑΟΖ (π.χ. Λίβανος - Ισραήλ και Ισραήλ - Παλαιστίνιοι στη Γάζα) αλλά και έτερα θέματα έντονης αντιπαράθεσης, όπως για παράδειγμα το παλαιστινιακό. Επιπροσθέτως, είναι πιθανή η ύπαρξη σημαντικών κοιτάσματος φυσικού αερίου, όχι μόνο μεταξύ Κύπρου - Ισραήλ και Κύπρου - Αιγύπτου, αλλά και δυτικά της Κύπρου, μεταξύ Κύπρου - Κρήτης. Είναι ενδεικτική η δημοσιοποίηση των μελετών του USGS αναφορικά με την ύπαρξη ανακτήσιμων αποθεμάτων φυσικού αερίου στον υποθαλάσσιο χώρο της Κύπρου (βλ. σχήμα 1). «Οι μελέτες οδήγησαν σε μία συνολική πιθανή ύπαρξη υποθαλάσσιων απολήψιμων αποθεμάτων φυσικού αερίου της τάξης των 345 τρισεκατομμυρίων κυβικών ποδών και 8 δις βαρελιών υγροποιημένου φυσικού αερίου και πετρελαίου», ανακοίνωσε σε συνέδριο στην Ελλάδα, ο Δρ. Ηλίας Κονοφάγος, ειδικός σε θέματα έρευνας υδρογονανθράκων και τέρως Γενικός Διευθυντής Έρευνας & Παραγωγής Υδρογονανθράκων της εταιρείας Ελληνικά Πετρέλαια, παραθέτοντας τα σχετικά επιστημονικά δεδομένα από τις έρευνες στην περιοχή. Έτσι, ανακύπτει εμπλοκή στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, καθώς και στις σχέσεις Κύπρου - Τουρκίας - Ισραήλ, με τους ισραηλινούς να έχουν προτείνει επισήμως στην ελληνική και στην κυπριακή πλευρά να λειτουργήσουν ως κόμβος μεταφοράς προς την Ευρώπη του αερίου που θα βρεθεί στην ΑΟΖ τους, τόσο επειδή εκτιμούν ότι η κατασκευή των αντίστοιχων υποδομών θα μπορούσε να λάβει ευρωπαϊκή χρηματοδότηση [5], όσο κι επειδή η εναλλακτική οδός μέσω Τουρκίας φαίνεται ως κάτι ανέφικτο, με το Τελ-Αβίβ να εκτιμά (και ορθά σύμφωνα με όσα έχουν ήδη καταγραφεί) ότι η κρίση στις σχέσεις του με την Άγκυρα δεν είναι κάτι το συγκυριακό.

ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΘΑΛΑΣΣΙΩΝ ΖΩΝΩΝ

Η ανάλυση που ακολουθεί θα αναδείξει το συνεχώς αυξανόμενο γεωοικονομικό ενδιαφέρον που αποκτά η περιοχή της Ανατ. Μεσογείου την τρέχουσα χρονική περίοδο, αναφορικά με τα ζητήματα κατοχής και εκμετάλλευσης ενεργειακών πόρων. Παράλληλα, θα εξετάσει τις πολυδιάστατες πτυχές του Διεθνούς Δικαίου υπό το γενικότερο πλαίσιο των γεωπολιτικών ανταγωνισμών στην εν λόγω περιοχή. Ειδικότερα, στην παρούσα παράγραφο συζητείται περιορισμένα η ιστορική εξέλιξη του Δικαίου της Θάλασσας, προσδιορίζοντας ως τον πλέον βασικό σταθμό της διαρκούς αυτής διαδικασίας το έτος 1982. Και τούτο διότι στο δεδομένο χρονικό σημείο υπήρξε καταληκτική συμφωνία, από έναν πολύ μεγάλο αριθμό χωρών, για την Σύμβαση του Μοντέγκο Μπέυ για το Δίκαιο της Θάλασσας (εφεξής Σύμβαση ΔΘ). Έμφαση θα δοθεί στον τρόπο οριοθέτησης θαλάσσιων ζωνών, στη βάση των προβλέψεων της Σύμβασης ΔΘ, καθώς η σύμβαση αυτή ουσιαστικά αποτελεί το κύριο εργαλείο για την επέκταση της κυριαρχίας ενός κράτους προς τη θάλασσα. Σε πλειάδα, όμως, περιπτώσεων στις διεθνείς σχέσεις δημιουργούνται εντάσεις και αντεκδικήσεις - κλιμακούμενης φυσικά έντασης - κατά την εφαρμογή αυτών των προβλέψεων της σύμβασης, όταν για παράδειγμα το εθνικό συμφέρον μίας δεδομένης χώρας τίθεται υπεράνω του διεθνούς δικαίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά το διαμελισμό της Πρώην Γιουγκοσλαβίας, η διαμάχη μεταξύ Σλοβενίας και Κροατίας δεν περιορίστηκε μόνο στα χερσαία σύνορα τους, αλλά επεκτάθηκε και στην τελική οριοθέτηση θαλάσσιων ζωνών. Ενώ, ένα ιδιαίτερα γνωστό παράδειγμα της κατηγορίας αυτής είναι και οι τουρκικές διεκδικήσεις στο χώρο του Αιγαίου Πελάγους, που περιλαμβάνουν την απειλή πολέμου σε περίπτωση που η Ελλάδα ασκήσει ένα καθόλα νόμιμο δικαίωμά της: την επέκταση των χωρικών υδάτων της από τα έξι (6) στα δώδεκα (12) ν.μ., όπως ρητά προβλέπει η Σύμβαση ΔΘ [7]. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται φυσικά και οι πρόσφατες χρονικά προσπάθειες της Άγκυρας να «εμποδίσει» την ανακήρυξη ΑΟΖ από την Κυπριακή Δημοκρατία και επομένως να

σταματήσει με τον τρόπο αυτό την εκμετάλλευση από την Κύπρο των υδρογονανθράκων που έχουν ήδη εντοπιστεί στο βυθό της Ανατ. Μεσογείου.

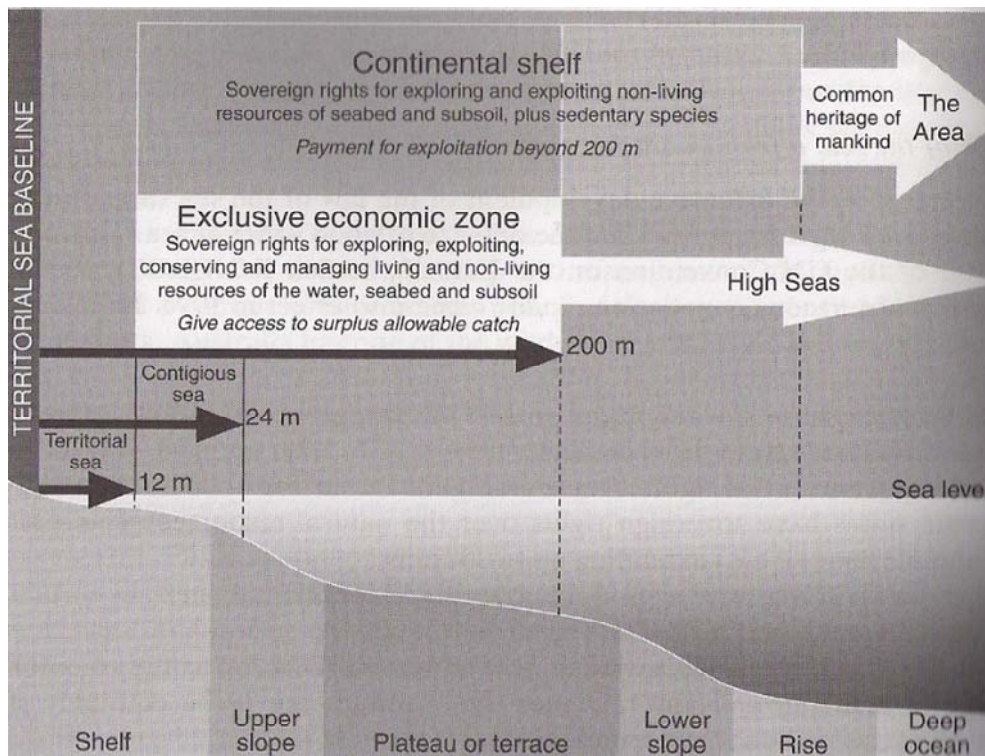

ΣΧΗΜΑ 1. Απεικόνιση των μελετών του Κέντρου Γεωλογικών Μελετών των ΗΠΑ (U.S.G.S.) για τα κοιτάσματα υδρογονανθράκων στην περιοχή της Λεβαντίνης και του Δέλτα του Νείλου [6].

Ανατρέχοντας στο παρελθόν, διακρίνονται δύο βασικοί τρόποι εξέλιξης για το Δίκαιο της Θάλασσας, από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα. Ο πρώτος από αυτούς, που μπορεί να θεωρηθεί ότι διήρκεσε από την απώτερη αρχαιότητα μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, βασίστηκε στο έθιμο. Υπάρχει γενική συμφωνία μεταξύ των ακαδημαϊκών ότι η πρώτη και σημαντικότερη αρχή όσον αφορά το χαρακτήρα του υγρού στοιχείου, είναι αυτή της ελευθερίας των θαλασσών. Δεύτερη, επίσης, σπουδαία αρχή αναφορικά με το Δίκαιο της Θάλασσας, είναι η αρχή της κρατικής κυριαρχίας στην αιγιαλίτιδα ζώνη (ή χωρικά ύδατα-ΧΘ) των παράκτιων κρατών [8]. Η αρχή αυτή, που καθιερώθηκε με σκοπό να ενισχύσει την άμυνα και ασφάλεια του παράκτιου κράτους, αποτελεί υπό μία έννοια το «αντίπαλο δέος» στην πρώτη υπό συζήτηση αρχή, αυτήν της ελευθερίας των θαλασσών [9]. Ο συμπληρωματικός χαρακτήρας των δύο αυτών αρχών, διακρίνεται πολύ εύκολα και στον ορισμό της ανοικτής θάλασσας: η ανοικτή θάλασσα αρχίζει εκεί που τελειώνει η αιγιαλίτιδα ζώνη. Δηλαδή, το πεδίο εφαρμογής της αρχής της ελευθερίας των θαλασσών αρχίζει στο σημείο αυτό ακριβώς που περατούται το πεδίο εφαρμογής της αρχής της κυριαρχίας. Το έθιμο παρέμεινε για το μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας ο βασικός μηχανισμός δημιουργίας κανόνων δικαίου. Ενώ, σταδιακά έχουμε μετατόπιση προς τη δημιουργία κανόνων με τη μορφή επίσημων συμφωνιών και συνθηκών. Έτσι, το δεύτερο στάδιο εξέλιξης του δικαίου της θάλασσας, ταυτίζεται με την προσπάθεια της διεθνούς κοινότητας να κωδικοποιήσει όλους τους κανόνες και τις αρχές του διεθνούς δικαίου που ήταν μέχρι εκείνη τη χρονική στιγμή διασκορπισμένοι. Το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης προσπάθειας, που πραγματοποιήθηκε αρχικά στο πλαίσιο της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ) το 1930, έληξε χωρίς θετικό αποτέλεσμα, λόγω της αδυναμίας των κρατών να συμφωνήσουν στο εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης. Είναι αυτός ακριβώς ο λόγος, που ως χρονική αφετηρία του δεύτερου σταδίου εξέλιξης του ΔΘ, συνήθως θεωρείται το έτος 1947.

Το έτος αυτό, τέθηκε σε εφαρμογή η ενεργοποίηση μίας κωδικοποιητικής διαδικασίας, που στέφθηκε, στη συνέχεια, με επιτυχία. Το έργο ανέλαβε η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ), η οποία μετά από επταετή επεξεργασία (1951-1958), υπέβαλε το

κωδικοποιημένο κείμενο σε μορφή συμβατικού σχεδίου, στην Πρώτη Συνδιάσκεψη των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας [10]. Η Συνδιάσκεψη αυτή, στην οποία έλαβαν μέρος 86 κράτη, υιοθέτησε στη Γενεύη, στις 29 Απριλίου 1958, τέσσερις συμβάσεις. Αυτές οι συμβάσεις, στις οποίες κωδικοποιήθηκε για πρώτη φορά το Δίκαιο της Θάλασσας, είναι οι εξής: α) Η Σύμβαση για την Χωρική Θάλασσα και τη Συνορεύουσα Ζώνη (Territorial Sea and Contiguous Zone). Η σύμβαση αυτή, όπως εξάλλου και η Δεύτερη Συνδιάσκεψη των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας (1960), απέτυχε όμως να καθορίσει το εύρος των χωρικών υδάτων. επικυρώθηκε, ωστόσο, από 46 κράτη. β) Η Σύμβαση για την Ανοικτή Θάλασσα (High Sea), επικυρωμένη από 57 κράτη. γ) Η Σύμβαση για την Υφαλοκρηπίδα (Continental Shelf). Η εν λόγω σύμβαση με την οποία καθιερώθηκε πρώτη φορά ο θεσμός της υφαλοκρηπίδας, επικυρώθηκε από 54 κράτη. δ) Η Σύμβαση για την Αλιεία και την Προστασία των Ζωντανών Πηγών στην Ανοικτή Θάλασσα (Fishing and Conservation of the Living Resources of the High Seas), που επικυρώθηκε από 34 κράτη. Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι ρυθμίσεις της Σύμβασης της Γενεύης υιοθετήθηκαν πλήρως και από την Τρίτη Συνδιάσκεψη των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας (γνωστή επίσης και ως UNCLOS III), οι εργασίες της οποίας άνοιξαν το δρόμο για την τελική υπογραφή της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας (Σύμβαση ΔΘ), για την οποία ήδη μνημονεύτηκε ότι αποτελεί σήμερα το βασικό εργαλείο για την οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών και οι οποίες αναλύονται λεπτομερέστερα στη συνέχεια [11].

ΣΧΗΜΑ 2. Τρόπος οριοθέτησης θαλασσιών ζωνών [12].

Ως γραμμή βάσης (territorial sea baseline) ορίζεται η αφετηρία μέτρησης των θαλάσσιων ζωνών (βλ. σχήμα 2). Η γραμμή βάσης έχει σημαντικό ρόλο στη Σύμβαση ΔΘ, αφού αποτελεί το διαχωριστικό όριο μεταξύ χωρικών και εσωτερικών υδάτων. Μάλιστα, τα εσωτερικά ύδατα (internal waters) αποτελούν συνακόλουθο θεσμό των γραμμών βάσης, υπό την εξής έννοια: ως εσωτερικά ύδατα ορίζονται τα ύδατα που βρίσκονται εσωτερικά των γραμμών βάσης, δηλαδή, μεταξύ της φυσικής ακτογραμμής και των γραμμών βάσης. Η έννοια των εσωτερικών υδάτων περιλαμβάνει, επίσης, τις λίμνες, τα ποτάμια και τις εκβολές τους, τους λιμένες και τους

κόλπους. Αιγιαλίτιδα ζώνη ή χωρικά ύδατα ή χωρική θάλασσα (territorial sea), είναι η θαλάσσια ζώνη που αποτελεί, σε νομικό επίπεδο, την προέκταση της ξηράς στη θάλασσα. Σε μία διαφορετική διατύπωση, η αιγιαλίτιδα ζώνη είναι η θαλάσσια ζώνη που ακολουθεί τις γραμμές βάσης και κατ' επέκταση τα εσωτερικά ύδατα, εντός της οποίας το παράκτιο κράτος ασκεί πλήρη (και αποκλειστική) κυριαρχία (εκτελεστική - νομοθετική - δικαστική) [13]. Σημειώνεται, επίσης, ότι κάθε σημείο της αιγιαλίτιδας ζώνης απέχει από το πλησιέστερο σημείο της γραμμής βάσης απόσταση ίση με το πλάτος (ή εύρος) αυτής. Σύμφωνα με τη Σύμβαση ΔΘ: «[Κ]άθε κράτος έχει το δικαίωμα να καθορίσει το εύρος της χωρικής του θάλασσας, [το οποίο] δεν [μπορεί] να υπερβαίνει τα 12 ναυτικά μίλια, μετρούμενα από τις γραμμές βάσεως...». Η αιγιαλίτιδα ζώνη αποτελεί αναπόσπαστη συνέχεια του χερσαίου (ηπειρωτικού) εδάφους και των νησιών και βράχων που ανήκουν σε ένα κράτος. Ενώ, κανένα κράτος δεν μπορεί να την αρνηθεί ή να αποποιηθεί τα συγκεκριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις, που το διεθνές δίκαιο (συμβατικό ή εθιμικό) του έχει αναθέσει γι' αυτή. Θα πρέπει να δοθεί βαρύτητα στο γεγονός ότι το παράκτιο κράτος ασκεί πλήρη και απόλυτη «κυριαρχία» στην υπό συζήτηση θαλάσσια ζώνη. Δηλαδή, τα κράτη διατηρούν πλήρες το δικαίωμα να νομοθετούν για τη αιγιαλίτιδα ζώνη τους, να επιβάλλουν τους νόμους και τους κανονισμούς τους, πάντα σύμφωνα όμως με τις αρχές του διεθνούς δικαίου και τις τυχόν διεθνείς συμβάσεις που έχουν κυρώσει. Τέλος, η κυριαρχία του παράκτιου κράτους στην αιγιαλίτιδα ζώνη εκτείνεται, περαιτέρω, και στον εναέριο χώρο που ευρίσκεται άνωθεν αυτής, καθώς επίσης στο βυθό αλλά και το υπέδαφός της [14].

Με την καθιέρωση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) [15] ικανοποιήθηκε μία από τις σημαντικότερες διεκδικήσεις των παράκτιων κρατών. Οι διεκδικήσεις αυτές αφορούσαν στην καθιέρωση ζωνών - πέραν της αιγιαλίτιδας - εντός των οποίων τα παράκτια κράτη θα είχαν δικαιώματα κατ' αρχήν οικονομικής φύσης (π.χ. ζώνης αποκλειστικής αλιείας). Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι την Πρώτη Συνδιάσκεψη των ΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας (1958) το δικαίωμα αλιείας των παράκτιων κρατών μπορούσε να ασκηθεί μόνο εντός της αιγιαλίτιδας ζώνης [16], η οποία σε καμμία περίπτωση δεν μπορούσε να επεκταθεί πέραν των 12 ν.μ. - παρά τη γενικότερη τάση για επέκταση από τα παραδοσιακά όρια των 3 και 6 ν.μ. Λόγω αυτού του γεγονότος, προέκυψε η ανάγκη δημιουργίας μίας *sui generis* ζώνης, εντός της οποίας τα παράκτια κράτη θα είχαν τη δυνατότητα εκμετάλλευσης των πηγών της, ενώ τα τρίτα κράτη δεν θα αποκλείονταν από την άσκηση των βασικών δικαιωμάτων που απορρέουν από τον θεσμό της ελευθερίας των θαλασσών. Επομένως, η ΑΟΖ εισάγεται ως έννοια προκειμένου να αντισταθμίσει τις οικονομικές ανάγκες των παράκτιων κρατών χωρίς, από την άλλη πλευρά, να αυξήσει το εύρος των χωρικών υδάτων (το οποίο, στην εξέλιξη του χρόνου, έτεινε να σταθεροποιηθεί στα 12 ν.μ.) [17]. Με βάση τα παραπάνω, η ΑΟΖ αποτέλεσε πράγματι μια επαναστατική εξέλιξη στο χώρο του Δικαίου της Θάλασσας, επιτυγχάνοντας περαιτέρω την ανατροπή «ριζικά πλέον του διπολικού σχήματος των αρχών της κυριαρχίας και της ελευθερίας που επί αιώνες κυριάρχησε στον θαλάσσιο χώρο» [18]. Σύμφωνα με τη Σύμβαση ΔΘ, η ΑΟΖ έχει εύρος 200 ν.μ. (βλ. σχήμα 2) και εντός αυτής το παράκτιο κράτος μπορεί να ασκήσει : α) τα κυριαρχικά δικαιώματα που ασκούσε στην υφαλοκρηπίδα μέχρι τα 200 ν.μ. Με αυτήν την έννοια, όπως εύστοχα αναφέρεται : «... [η] ΑΟΖ απορρόφησε το καθεστώς της υφαλοκρηπίδας, εκτός βέβαια από τις περιπτώσεις που...η υφαλοκρηπίδα εκτείνεται πέρα από τα 200 ν.μ.» [19] β) κυριαρχικά δικαιώματα που αφορούν στην έρευνα, εκμετάλλευση, διατήρηση των φυσικών πόρων των υδάτων της ΑΟΖ, καθώς επίσης και σε άλλες οικονομικές δραστηριότητες, όπως είναι η παραγωγή ενέργειας από τα ύδατα, τα ρεύματα και τους ανέμους, γ) δικαιοδοσία ή αποκλειστική αρμοδιότητα: i) στην τοποθέτηση και χρησιμοποίηση τεχνητών νήσων και άλλων εγκαταστάσεων, ii) στη διεξαγωγή επιστημονικής έρευνας και iii) στην προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος από τη ρύπανση.

Ακόμη, είναι αλήθεια ότι η Σύμβαση ΔΘ ικανοποίησε ένα μεγάλο μέρος των διεκδικήσεων των παράκτιων κρατών, αφού αυτά διεύρυναν την εθνική τους κυριαρχία στα 12 ν.μ. (άρθρο 3) και ακόμη έθεσαν τα θεμέλια για την οικονομική τους ανάπτυξη με την καθιέρωση του θεσμού της ΑΟΖ (άρθρο 58), εντός της οποίας παραχωρήθηκαν σ' αυτά αποκλειστικά κυριαρχικά

δικαιώματα. Προκειμένου, όμως, να γίνει αυτό εφικτό, «απαλλοτριώθηκε» ένα μεγάλο μέρος της ανοικτής θάλασσας. Ας σημειωθεί ότι σ' αυτή την πράξη (απαλλοτρίωση της ανοικτής θάλασσας) συνέβαλε και το σκεπτικό της «κοινής κληρονομιάς», παρά τα όποια άλλα πλεονεκτήματα της [20]. Ενώ, είναι ενδεικτικά τα όσα αναφέρει ο Καθηγητής Brown, σχετικά με τον αρνητικό προσδιορισμό της ανοικτής θάλασσας: «[Ε]νώ η Σύμβαση του 1958 όριζε τις ανοικτές θάλασσες σαν τα «τμήματα της θάλασσας που δεν περιλαμβάνονται στα χωρικά και εσωτερικά ύδατα ενός κράτους στο άρθρο 1», η Σύμβαση ΔΘ προχώρησε στον σχετικό περιορισμό τους, αφού το άρθρο 86 όρισε τις ανοικτές θάλασσες ως «τα τμήματα της θάλασσας που δεν περιλαμβάνονται στην ΑΟΖ, τα χωρικά ύδατα ή στα αρχιπελαγικά ύδατα ενός κράτους». Αν και αρκετές από τις παραδοσιακές ελευθερίες των ανοικτών θαλασσών διατηρήθηκαν εντός της ΑΟΖ, εντούτοις είναι χαρακτηριστική η μετατόπιση από την αρχή της ελευθερίας των θαλασσών προς την αρχή της κυριαρχίας» [21]. Ανάλογη άποψη διατυπώνει και ο Καθηγητής Κ. Οικονομίδης κατά τον οποίο: «[Η] ανοικτή θάλασσα είναι ... η μεγάλη αδικημένη από την αναθεώρηση του δικαίου της θάλασσας. Ενώ με το ισχύον δίκαιο αμέσως μετά την αιγιαλίτιδα ζώνη έχουμε την ανοικτή θάλασσα, τώρα με το νέο δίκαιο η ανοικτή θάλασσα, σαν αυτοτελές καθεστώς, αρχίζει μετά τα 200 ν.μ., δηλ. μετά το τέλος της ΑΟΖ». Ενδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζει το γεγονός ότι η ανοικτή θάλασσα οριζόταν ανέκαθεν αρνητικά. Σύμφωνα με το άρθρο 86 της Σύμβασης ΔΘ ως ανοικτή θάλασσα – που, ας σημειωθεί, είναι ελεύθερη για όλα τα κράτη παράκτια και περικόλιστα - ορίζεται εκείνο το τμήμα της θάλασσας, το οποίο δεν περιλαμβάνεται στην ΑΟΖ, την αιγιαλίτιδα ζώνη και τα εσωτερικά ύδατα ενός κράτους, ή στα αρχιπελαγικά ύδατα ενός αρχιπελαγικού κράτους [22].

Είναι σαφές ότι η θέσπιση της ΑΟΖ διευκόλυνε κατά πολύ τα παράκτια κράτη στις πολυεπίπεδες προσπάθειές τους για μεγαλύτερη πρόσβαση στον «πλούτο» της θάλασσας. Είναι ενδεικτικό ότι η επέκταση της δικαιοδοσίας τους στην ΑΟΖ, περιόρισε κατά 36% την περιοχή που κάλυπτε η ανοικτή θάλασσα, συσσωρεύοντας υπέρ τους ποσοστό 95% περίπου της παγκόσμιας αλιείας. Μάλιστα, εντός αυτής της ζώνης, το παράκτιο κράτος μπορεί να ασκήσει τα κυριαρχικά δικαιώματα που ασκούσε στην υφαλοκρηπίδα μέχρι τα 200 ν.μ. (έρευνα, εκμετάλλευση) και επιπρόσθετα μπορεί να ασκήσει σειρά αποκλειστικών δικαιωμάτων, όπως είναι, π.χ., η αλιεία και η διατήρηση των φυσικών πόρων των υδάτων της ΑΟΖ, ή η παραγωγή ενέργειας από τα ύδατα, τα ρεύματα και τους ανέμους. Ας σημειωθεί, πάντως, ότι παρά τα όσα ωφελήματα απέκτησαν τα παράκτια κράτη εντός της ΑΟΖ παρέμειναν, για όλα τα τρίτα κράτη, παράκτια και περικόλιστα, σύμφωνα με τα άρθρα 58(1) και 87 οι ελευθερίες της ναυσιπλοΐας, υπέρπτησης, τοποθέτησης υποβρυχίων καλωδίων, αλιείας και επιστημονικής έρευνας. Με την υιοθέτηση λοιπόν της ΑΟΖ ανέκυψε το ζήτημα της οριοθέτησής της. Και το ερώτημα που ανέκυψε ήταν πως λαμβάνει στην πράξη η οριοθέτηση επικαλυπτομένων ΑΟΖ, δεδομένης της στενής σύνδεσης υφαλοκρηπίδας και ΑΟΖ. Σύμφωνα, κατ' αρχήν, με το άρθρο 74(1) της Σύμβασης ΔΘ, που έχει τίτλο «[ο]ριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης μεταξύ των Κρατών με έναντι ή προσκείμενες ακτές», η οριοθέτηση της «Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης μεταξύ των Κρατών με έναντι αλλήλων ή παρακείμενες ακτές πραγματοποιείται κατόπιν συμφωνίας με βάση το Διεθνές Δίκαιο όπως ορίζεται στο άρθρο 38 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου (ΔΔ), με σκοπό την επίτευξη δίκαιης λύσης». Ενώ, κατά τη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου, στην περίπτωση που καταστεί αδύνατη η συμφωνία της πρώτης παραγράφου τα ενδιαφερόμενα μέρη, μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα, προσφεύγουν στις διαδικασίες που προβλέπονται στο Μέρος XV. Ας σημειωθεί εδώ ότι ενώ στο Μέρος XV της Σύμβασης ΔΘ προβλέπεται η διευθέτηση της διαφοράς μέσω συνδιαλλαγής, εντούτοις δεν υφίσταται υποχρέωση συμμόρφωσης στη σχετική απόφαση. Από την άλλη πλευρά, σχετικά με την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, όπως ορθά αναφέρεται «στη νομολογία και τη διεθνή πρακτική, η οριοθετική γραμμή της υφαλοκρηπίδας συμπίπτει πάντοτε με την οριοθετική γραμμή της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης και αντιστρόφως» και «εξυπακούεται ότι τα παράκτια κράτη που έχουν ήδη προβεί σε οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας τους, κατά την

οριοθέτηση της ΑΟΖ θα πρέπει να εφαρμόζουν τις ίδιες αρχές και κανόνες ώστε να υπάρχει η ανωτέρω ταύτιση των οριοθετικών γραμμών» [23].

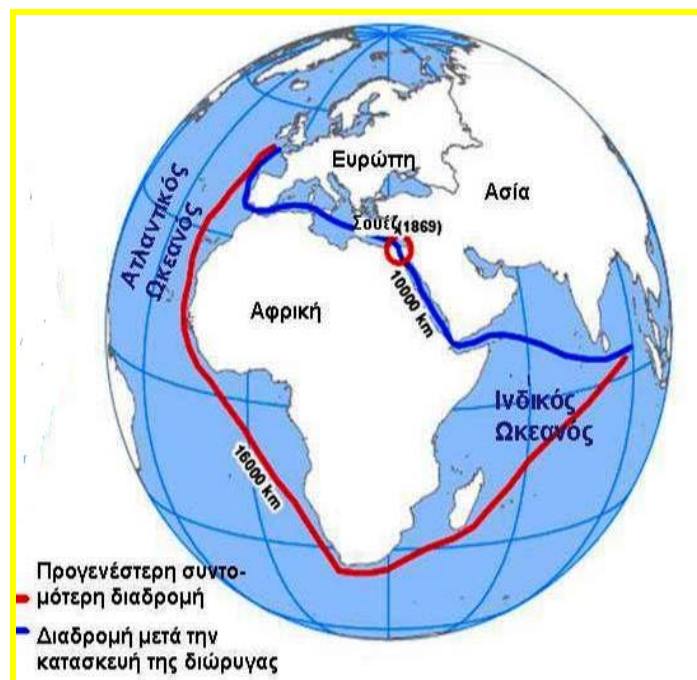
ΓΕΩΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

Οι υδρίτες μεθανίου, ή αλλιώς ενυδατωμένοι υδρογονάνθρακες (gas hydrates), [σωματίδια στερεάς μορφής από μόρια νερού και φυσικού αερίου υδρογονάνθρακα], αποτελούν μια νέα μορφή ενεργειακών πόρων που έχουν σημαντικό γεωπολιτικό και τεχνολογικό ενδιαφέρον. Και τούτο διότι οι εκτιμήσεις των αποθεμάτων τους ξεπερνούν όλων των λοιπών συμβατικών ενεργειακών αποθεμάτων. Με την υπάρχουσα τεχνογνωσία, η εκμετάλλευσή τους αναμένεται στα επόμενα 10-15 χρόνια να κυριαρχήσει στην παγκόσμια αγορά, ενώ θα αποτελέσουν τον πρωταγωνιστικό ενεργειακό πόρο του πλανήτη την επόμενη εικοσαετία. Έχουν τύχει παγκόσμιας προσοχής, γιατί αποτελούν ίσως μελλοντικά μία ανεξάντλητη πηγή φυσικού αερίου [24]. Μάλιστα, η ΕΕ έχει αναπτύξει ερευνητικά προγράμματα για τον εντοπισμό πιθανών κοιτασμάτων υδριτών. Μέχρι σήμερα, υδρίτες μεθανίου έχουν βρεθεί στη Νορβηγική Θάλασσα, τη Θάλασσα Μπάρεντς και την Ανατ. Μεσόγειο. Το Κέντρο Γεωλογικών Μελετών των ΗΠΑ (USGS) εκτιμά ότι η Ανατ. Μεσόγειος μπορεί να διαθέτει περισσότερα από 300 τρισ. κυβικά πόδια (Tcf) εκμεταλλεύσιμου φυσικού αερίου [25]. Όσον αφορά τη ΝΑ Μεσόγειο κοιτάσματα έχουν βρεθεί νοτίως της Κρήτης, στην περιοχή νότια του Καστελλόριζου και μεταξύ Ρόδου – Κύπρου (υποθαλάσσια οροσειρά «Αναξίμανδρος») [26] και πιο πρόσφατα στη λεκάνη του Δέλτα του Νείλου (Niger Delta Basin) και στη λεκάνη της Λεβαντίνης (Levant Basin) στα κοιτάσματα «Tamar», «Dalit» και «Leviathan» μεταξύ των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών (ΑΟΖ) Κύπρου, Ισραήλ, Λιβάνου και Αιγύπτου (υποθαλάσσια οροσειρά «Ερατοσθένης») [27].

Πέραν της κρίσιμης σημασίας που αδιαμφισβήτητα έχει η παρουσία ενεργειακών πόρων στο βυθό της Ανατ. Μεσογείου, η γεωοικονομική σπουδαιότητα της Μεσογείου Θάλασσας συνολικά ενισχύεται περαιτέρω και από το γεγονός ότι αυτή αποτελεί τον κοινό τόπο τριών ηπείρων: Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής. Επισημαίνεται ότι στην παρούσα ανάλυση η Μεσόγειος και ο Περσικός Κόλπος εντάσσονται γεωπολιτικά στην ίδια περιφέρεια, ενώ η Τουρκία και η Αίγυπτος (Σουέζ) μπορούν να αντιμετωπιστούν ως χερσαίες και θαλάσσιες γέφυρες ανάμεσα στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή – ΝΔ Ασία. Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα κατέχει θέση στρατηγικής σημασίας για τις θαλάσσιες μεταφορές που κινούνται στον άξονα Αζορών – Περσικού Κόλπου [28]. Ανέκαθεν η Μεσόγειος αποτελούσε ζώνη πολιτιστικής σύνθεσης αλλά και αντιπαράθεσης ή σύγκρουσης, καθώς ένα μεγάλο μέρος της ιστορικής κληρονομιάς λαών με παντελώς διαφορετική κουλτούρα (αραβικός, μουσουλμανικός, ευρωπαϊκός πολιτισμός) συνδέεται με τη θάλασσα αυτή (Αραβες, Οθωμανοί, Έλληνες, Βυζαντινοί, Ευρωπαίοι). Το γεγονός ότι μέρος αυτών των διαφορετικοτήτων εξακολουθεί και σήμερα να συναντάται, να συνδιαλέγεται και να αντιπαράκειται στη νότια πλευρά της Μεσογείου οφείλεται, πέραν των άλλων, και στη γεωπολιτική και γεωστρατηγική σημασία αυτής της περιοχής, ιδίως της Ανατ. Μεσογείου. Ας σημειωθεί ότι το ανατολικότερο τμήμα της αποτελεί το σημαντικότερο από οικονομική, γεωπολιτική και στρατηγική άποψη [29].

Ειδικά για την Ανατ. Μεσόγειο, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις δύο θαλάσσιες πύλες της, μέσω των οποίων συνδέεται με άλλες θάλασσες και ωκεανούς. Την πρώτη από αυτές αποτελούν τα Στενά των Δαρδανελλίων, με τα οποία η Μεσόγειος (και το Αιγαίο Πέλαγος) έχουν επικοινωνία με τον Εύξεινο Πόντο και τις Παρευξείνιες Χώρες, ενώ ακολούθως γι' αυτές εξασφαλίζεται η έξοδος στις ανοικτές (θερμές) θάλασσες. Η δεύτερη πύλη της Ανατ. Μεσογείου, που αποτελεί κομβικό σημείο για την ομαλή διεξαγωγή του παγκόσμιου εμπορίου, είναι η Διώρυγα του Σουέζ, η οποία συνιστά τον συνδετικό κρίκο μεταξύ Ατλαντικού και Ινδικού Ωκεανού, καθώς οι μέσω Μεσογείου θαλάσσιες μεταφορές έχουν τη συντομότερη διαδρομή ανάμεσα σε αυτούς (βλ. σχήμα 3). Με τη συγκεκριμένη κατασκευή, η Μεσόγειος επικοινωνεί απρόσκοπτα με την Ερυθρά Θάλασσα και αποκτά πρόσβαση στον Περσικό Κόλπο και τον

Ινδικό Ωκεανό, αποτελώντας με τον τρόπο αυτό έναν αναντικατάστατο κρίκο στη μεταφορική αλυσίδα και στον ανεφοδιασμό της Ευρώπης (αλλά και όλου του λεγόμενου Δυτικού Κόσμου) με τα πετρέλαια της περιοχής του Περσικού Κόλπου και τα εμπορικά προϊόντα της Ασίας και της ανατολικής Αφρικής [30]. Επομένως, η περιοχή της Ανατ. Μεσογείου αναγνωρίζεται ως σημαντικός χώρος διεθνών θαλάσσιων μεταφορών με κόμβους τα μεγάλης εμβελείας ευρωπαϊκά λιμάνια στο νότιο τμήμα της ηπείρου. Χάρη στη Διώρυγα του Σουέζ και τη συνακόλουθη συντόμευση στη σύνδεση μεταξύ Ινδικού και Ατλαντικού Ωκεανού, η Ανατ. Μεσόγειος εξυπηρετεί έναν τεράστιο αριθμό συγκλινουσών (παγκόσμιων) θαλάσσιων ζεύξεων και πληθώρα δρομολογίων. Από την άλλη πλευρά, η Δυτική Μεσόγειος καταλήγει στα Στενά του Γιβραλτάρ μέσω των οποίων συνδέεται με τον Ατλαντικό Ωκεανό. Διαμορφώνονται, επομένως, δύο βασικοί άξονες, με ιδιαίτερη σημασία για τις θαλάσσιες μεταφορές: α) Ατλαντικός - Μεσόγειος - Ερυθρά Θάλασσα - Ινδικός και β) Μαύρη Θάλασσα - Αιγαίο - Μεσόγειος - Ινδικός.

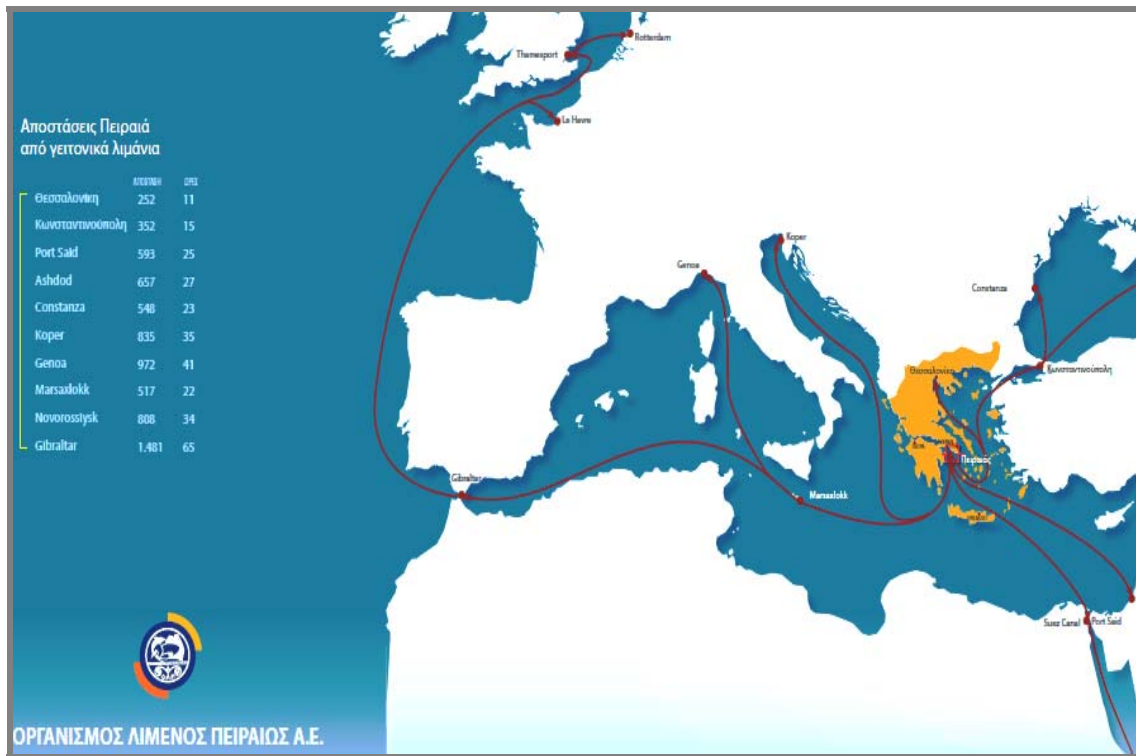

ΣΧΗΜΑ 3. Η επιρροή των Διωρύγων Σουέζ και Παναμά στις θαλάσσιες μεταφορές [31].

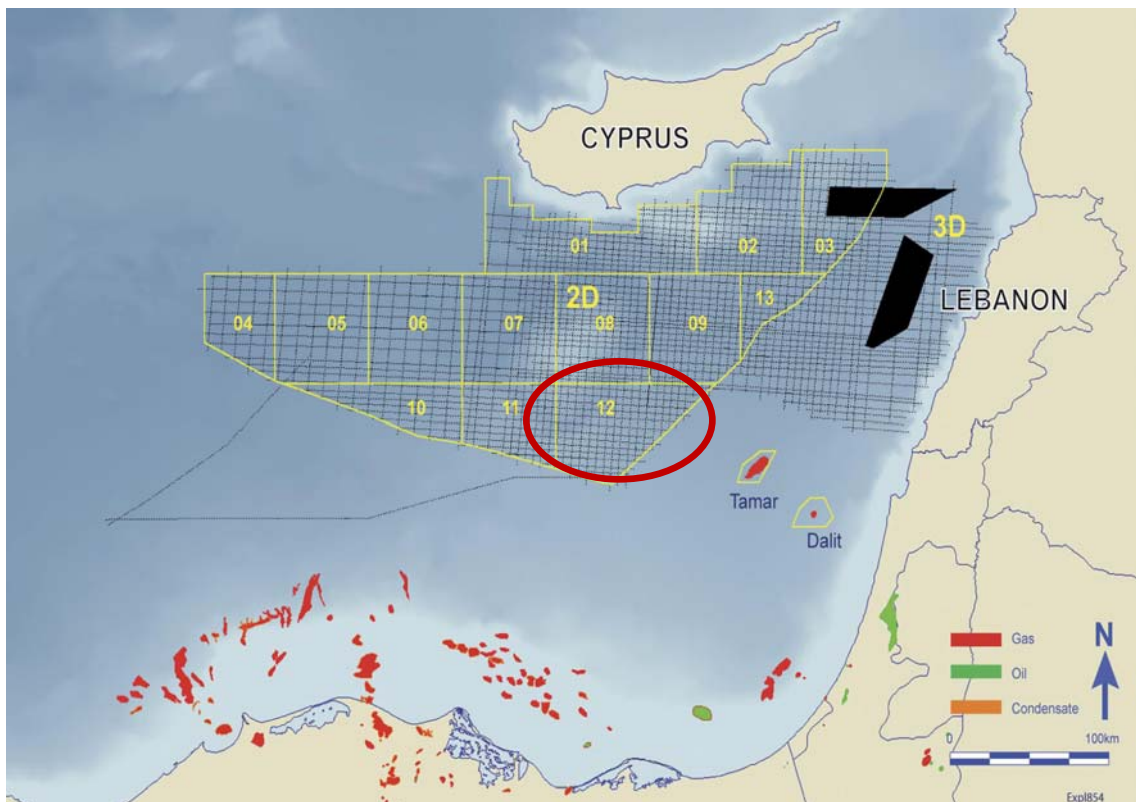
Μάλιστα, η Διώρυγα του Σουέζ διατηρεί σημαντικότερο ρόλο στην εξυπηρέτηση του εμπορίου μεταξύ Ασίας και Ευρώπης, κάτι που λειτουργεί ιδιαίτερα υπέρ της Ελλάδας, εφόσον σημαντικές επιχειρηματικές ευκαιρίες διευκολύνονται λόγω αυτής. Μάλιστα, με τη μετατόπιση αριθμού πλοίων προς το λιμάνι του Πειραιά ή της Θεσσαλονίκης και στη συνέχεια με τη σιδηροδρομική προώθηση των εμπορευμάτων (και ειδικότερα του πετρελαίου μέσω αγωγών) προς τις βαλκανικές χώρες και τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, υπάρχει η δυνατότητα να αποσυμφορηθεί η θαλάσσια κυκλοφορία στη Μεσόγειο (βλ. σχήμα 4) και να μειωθούν τα αυξημένα μεταφορικά κόστη που προκαλεί η επιλογή ως τερματικού σταθμού των πλοίων οποιοδήποτε σημείου δυτικότερα της Ελλάδος. Ιδίως, το λιμάνι της Θεσσαλονίκης και η επέκταση της σιδηροδρομικής του σύνδεσης με τη Βάρνα ή ακόμα και το λιμάνι της Κωσταντζας στη Ρουμανία, στο πλαίσιο των συνδυασμένων μεταφορών, μπορεί να καταστήσει δυνατή τη διεκπεραίωση του εμπορίου με τις χώρες που βρέχονται από τη Μαύρη Θάλασσα, χωρίς να απαιτηθεί η διέλευση των κορεσμένων Στενών του Βοσπόρου [32]. Δεδομένης και της περαιτέρω διεύρυνσης της ΕΕ στον γεωγραφικό χώρο της Βαλκανικής, ανάλογες ευκαιρίες

εντοπίζονται σε υποψήφιες προς ένταξη χώρες, αλλά και σε όσες γειτνιάζουν με την περιφέρεια της ΕΕ. Οι σύγχρονες υποδομές με τις οποίες πλαισιώνεται (ή θα πλαισιωθεί στο ορατό μέλλον) το λιμάνι της Θεσσαλονίκης μπορεί να το αναδείξουν σε πύλη εξυπηρέτησης των μεταφορικών αναγκών που ξεπερνά την περιφερειακή εμβέλεια. Και τούτο διότι το λιμάνι της Θεσσαλονίκης, εκτός από τις γειτονικές χώρες της ΝΑ Ευρώπης, μπορεί να αποφορτίσει τον όγκο φορτίων που διακινείται μέσω Στενών Βοσπόρου - Δαρδανελλίων, καθώς επίσης και τον όγκο των διακινούμενων εμπορευμάτων μεταξύ της Ευρώπης και της Ρωσίας, της Ουκρανίας και των άλλων χωρών στη γενικότερη περιοχή του Καυκάσου.

Όσον αφορά τον τομέα της εκμετάλλευσης ενεργειακών πόρων, η Κύπρος και το Ισραήλ κατά την τρέχουσα χρονική περίοδο έχουν εντατικοποιήσει την συνεργασία τους σημαντικά, καθώς το κοιτάσμα «Λεβιάθαν» που οριοθετείται μεταξύ των δύο χωρών εκτιμάται ότι διαθέτει φυσικό αέριο της τάξης των 300 δισ. κυβικών μέτρων (bcm). Παράλληλα, δεν αποκλείεται το «Λεβιάθαν» να περιέχει και ικανά αποθέματα πετρελαίου. Το κοιτάσμα «Cyprus A», ή αλλιώς «Οικόπεδο 12» (βλ. σχήμα 5), στο όριο της Κυπριακής Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ), αποτελεί ουσιαστικά μια ενότητα με το «Λεβιάθαν». Τις έρευνες και τις άδειες εκμετάλλευσης των κοιτασμάτων του Ισραήλ έχει αναλάβει η αμερικανική εταιρεία Noble Energy Ltd που εδρεύει στο Χιούστον σε κοινοπραξία με ισραηλινές εταιρείες. Στην ίδια εταιρεία έχει ανατεθεί η άδεια για την έρευνα του παρακείμενου κυπριακού «Οικόπεδου 12». Τα κοιτάσματα φυσικού αερίου και πετρελαίου που έχουν εντοπιστεί στην Ανατ. Μεσόγειο και η διάχυτη πεποίθηση ότι η ευρύτερη περιοχή πολύ πλούσια σε ενεργειακούς πόρους προκαλούν τριβές, ήδη από το 2008. Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι η έκρυθμη κατάσταση του αραβικού κόσμου όπως αποτυπώνεται με τους τριγμούς και τη διάλυση των κρατικών δομών πολλών από τα χρόνια παγιωμένα αυταρχικά καθεστώτα της περιοχής, καθώς επίσης και διάφορα ζητήματα που επιδρούν σε κλιμακούμενο βεβαίως βαθμό στις διεθνείς σχέσεις, όπως το Κουρδικό, το Παλαιστινιακό, το Κυπριακό και οι ελληνοτουρκικές διαφορές, καθιστούν τις χώρες πέριξ της Ανατ. Μεσογείου αποδέκτες σημαντικών γεωστρατηγικών επιπτώσεων. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την πρόκληση των νέων ενεργειακών κοιτασμάτων της Ανατ. Μεσογείου, δημιουργούν ένα ολοένα και πιο περίπλοκο γεωπολιτικό περιβάλλον. Μάλιστα, οι πρόσφατες εξεγέρσεις κατά των καθεστώτων της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής μπορούν να λειτουργήσουν αποσταθεροποιητικά και για τον υπόλοιπο αραβικό κόσμο και πιθανότατα να επηρεάσουν αρνητικά και τις άλλες γειτονικές τους περιοχές. Διαφαίνεται λοιπόν ότι δημιουργείται μια συγκρουσιακή κατάσταση αυξομειούμενης έντασης σε βάθος χρόνου, η οποία, εκτός από την επιδείνωση της εσωτερικής κατάστασης ασφάλειας στις ίδιες τις χώρες όπου πραγματοποιούνται οι εξεγέρσεις, θα έχει ως αποτέλεσμα και την ανάδυση νέων απειλών και κινδύνων, καθώς: α) Απειλείται η σταθερότητα στην ευρύτερη περιοχή του αραβικού κόσμου. β) Επηρεάζονται οι σχέσεις συνεργασίας / σύγκρουσης μεταξύ των χωρών που εμπλέκονται στις εξεγέρσεις. γ) Δημιουργούνται προϋποθέσεις για νέα μαζικά ρεύματα μεταναστών και προσφύγων προς τις χώρες της Ευρώπης. δ) Η ενεργειακή ασφάλεια του δυτικού κόσμου τίθεται σε αμφιβολία, και ε) Αυξάνεται η τιμή των ενεργειακών πόρων και διακυβεύεται πιθανώς η ίδια η ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας.

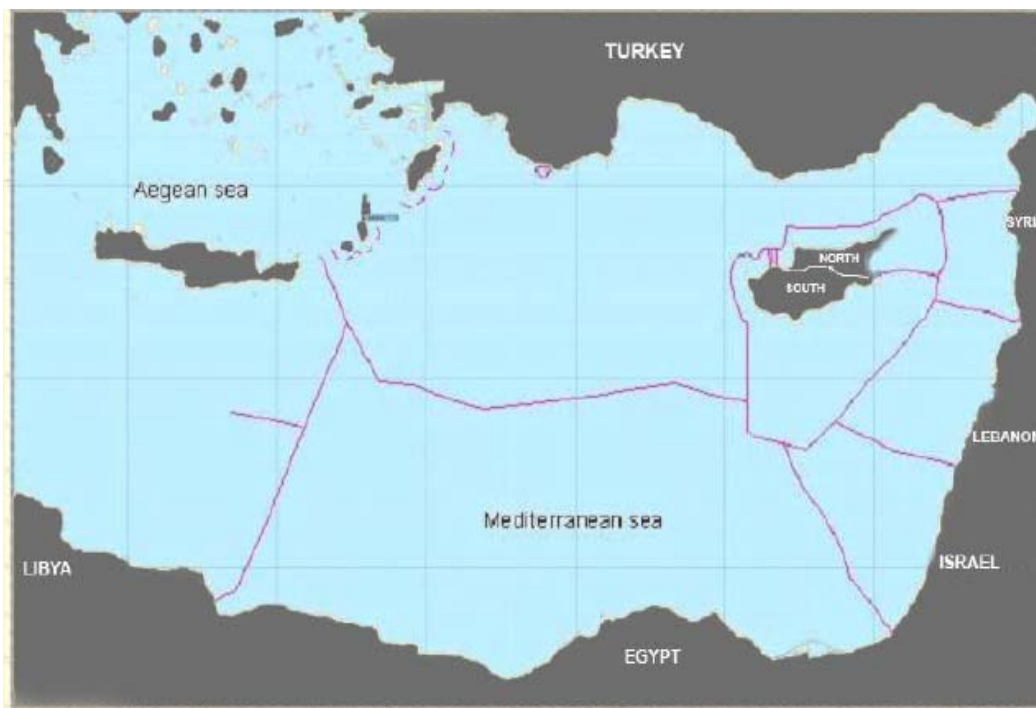
ΣΧΗΜΑ 4. Ελληνικοί λιμένες ως σύνδεσμος για θαλάσσιες μεταφορές [33].

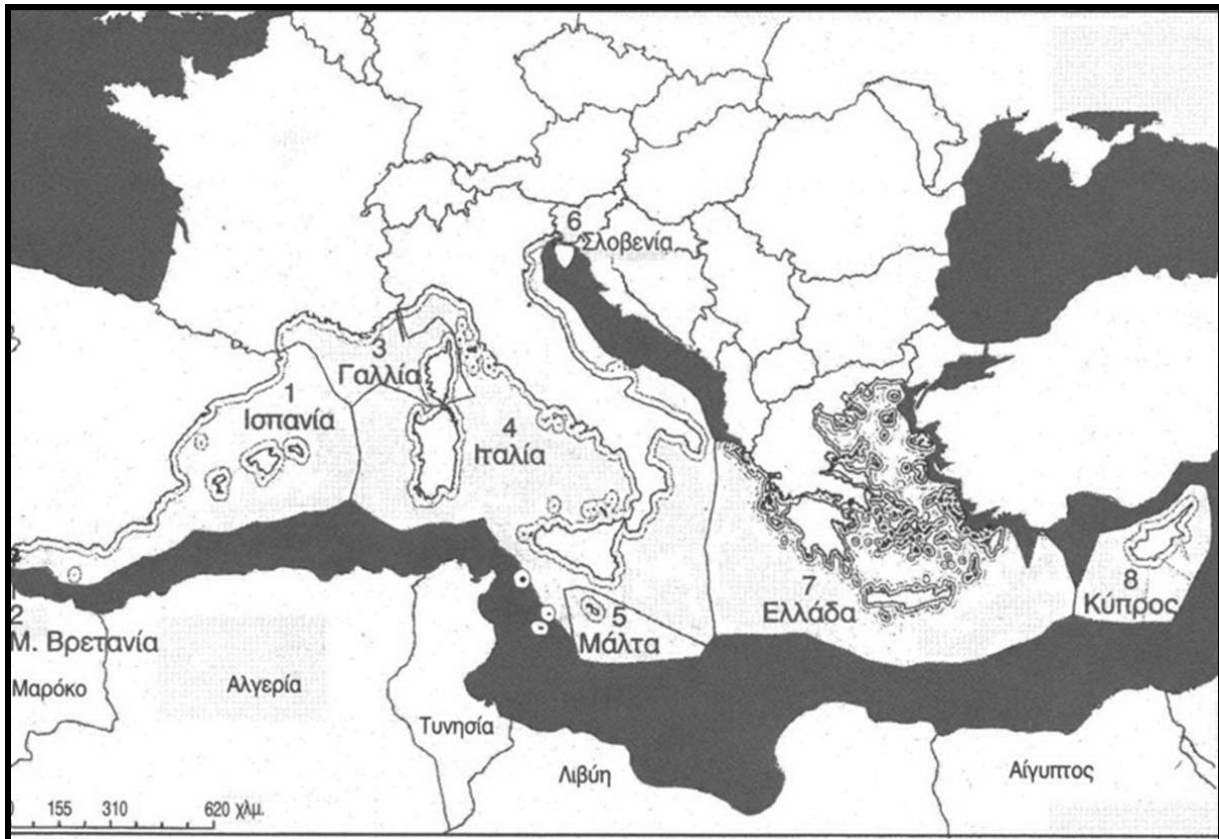
ΣΧΗΜΑ 5. Το Κυπριακό «Οικόπεδο 12» [34].

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Όπως κατέστη προφανές από τα ανωτέρω, τα ευρήματα στη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Κύπρου, Αιγύπτου και Ισραήλ προσέδωσαν ιδιαίτερη ενεργειακή αξία στην περιοχή νότια της Κύπρου [35]. Σε εύλογο χρόνο, η Κύπρος (επί Προεδρίας Τάσσου Παπαδόπουλου) προχώρησε στη διαδικασία του πρώτου γύρου παραχωρήσεων αδειών για έρευνες, όπως προβλέπει η ανάλογη Ευρωπαϊκή Οδηγία και οι νόμοι της Κυπριακής Δημοκρατίας. Οι κινήσεις αυτές ήταν εκδήλωση αποφασιστικότητας για την άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Κύπρου στην ΑΟΖ της. Η Τουρκία, όμως, δεν παρέμεινε απαθής. Χρησιμοποιώντας τη γνωστή τακτική αυθαίρετων διεκδικήσεων, εξέδωσε άδειες ερευνών στην τουρκική κρατική εταιρεία ΤΡΑΟ, δυτικά της Κύπρου και με μερική επικάλυψη κάποιων μπλοκ της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η δημοσίευση των σχετικών χαρτών είχε σκοπό να δημιουργήσει προβλήματα στην εκδήλωση ενδιαφέροντος από ξένες εταιρείες που ήθελαν να συμμετάσχουν στον γύρο παραχωρήσεων της Κυπριακής Δημοκρατίας, αφού, στους χάρτες αυτούς που εξέδωσε η Τουρκία, είναι σαφής η αλληλοεπικάλυψη των παραχωρήσεων της Τουρκίας και της Κύπρου στο ΒΔ μέρος των παραχωρήσεων. Επιπλέον, ήδη από το 2008 η Τουρκία ξεκίνησε τη - γνωστή ήδη από το 1973 αναφορικά με το Αιγαίο - τακτική των προκλητικών ενεργειών στις θαλάσσιες περιοχές κυριαρχικών δικαιωμάτων της Κυπριακής Δημοκρατίας. Εκτός από τα προβλήματα που προκάλεσαν στην Κύπρο, οι συγκεκριμένοι τουρκικοί χάρτες δημιουργούν ταυτόχρονα και σοβαρά ερωτηματικά αναφορικά με τα ελληνικά συμφέροντα. Αγνοώντας επιδεικτικά την Ελλάδα, η Τουρκία εξαφανίζει την υφαλοκρηπίδα - ΑΟΖ του Καστελλόριζου (βλ. σχήμα 6) και παρεμβαίνει έντονα στην (προς διακήρυξη, εφόσον αυτό κριθεί σκόπιμο) ελληνική ΑΟΖ. Εφαρμόζοντας τη γνωστή πρακτική της ανακολουθίας με το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας [36], ώστε όπου αυτό εξυπηρετεί τις επιδιώξεις της να το εφαρμόζει κατά γράμμα και όπου δεν τη συμφέρει, επιδεικτικά αγνοεί τους αντίστοιχους δικαίους κανόνες, εντάσσοντας στην επιχειρηματολογία της την ασύμβατη με το διεθνές δίκαιο έννοια του «ζωτικού χώρου» [37].

ΣΧΗΜΑ 6. Διαχωρισμός θαλασσιών ζωνών ΝΑ Μεσογείου, κατά την τουρκική άποψη [38].

ΣΧΗΜΑ 7. Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες των κρατών της ΕΕ στην Αν. Μεσόγειο σύμφωνα με την εν ισχύ Διεθνούς Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας [40].

Στο σχήμα 6 που προηγήθηκε, είναι εμφανής η τουρκική προσπάθεια να θεωρηθεί ότι η Κύπρος αποτελείται από δύο κράτη, με την αποκαλούμενη «Νότιο» Κύπρο να διαθέτει μια αρκετά περιορισμένη ΑΟΖ. Επιπλέον, με αυτόν τον τρόπο οι Τούρκοι κάνουν προφανή την άρνησή τους να δώσουν δικαιώματα ΑΟΖ στην Κρήτη και στα Δωδεκάνησα, ενώ, με την αποτύπωση της συγκεκριμένης οριοθέτησης, διαφαίνεται να δηλώνουν ότι έχουν θαλάσσια σύνορα με την Αίγυπτο. Η σοβαρότητα της υπόθεσης έγκειται στο γεγονός ότι έχουν ήδη προσεγγίσει τις Αιγυπτιακές αρχές για την αποδοχή μια τέτοιας οριοθέτησης που δεν θα δίνει δικαιώματα ΑΟΖ στα ελληνικά νησιά Καστελλόριζο και Στρογγύλη και έτσι να επιτύχουν το ότι η ΑΟΖ της Αιγύπτου συνορεύει με την ΑΟΖ της Τουρκίας. Αυτό βέβαια συνεπάγεται ότι κατά την δική τους προσέγγιση δεν υπάρχουν θαλάσσια σύνορα ανάμεσα στην Ελλάδα και την Κύπρο. Η όλη κατάσταση επιδεινώθηκε το 2009 με την πρόθεση της κυπριακής κυβέρνησης να προχωρήσει σε δεύτερο γύρο παραχωρήσεων, αγνοώντας τις τουρκικές αντιδράσεις. Οι προθέσεις της κυπριακής κυβέρνησης είχαν ως αποτέλεσμα την άμεση αντίδραση της Τουρκίας με έκδοση νέων αδειών με αντίστοιχους χάρτες, στην κρατική εταιρεία πετρελαίου ΤΡΑΟ. Οι μονομερείς κινήσεις της Τουρκίας, ο νέος χάρτης παραχωρήσεων και η τουρκική εμμονή σε περαιτέρω διεκδικήσεις προκαλεί περαιτέρω προβλήματα στην Ελλάδα, η οποία επί του παρόντος έχει αντιδράσει εξαιρετικά ήπια. Οι θαλάσσιες οικονομικές ζώνες Κύπρου και Ελλάδας, θα ήταν ενωμένες αν εφαρμοζόταν το διεθνές δίκαιο. Με τις τουρκικές επιδιώξεις αυτές διχοτομούνται και αποκόπτονται [39]. Το πώς θα οριοθετούνταν οι ΑΟΖ των χωρών της νοτιοανατολικής Μεσογείου αν εφαρμόζονταν ρητά και απαρέγκλιτα οι προβλέψεις του διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας παρουσιάστηκε στο σχήμα 7. Είναι εμφανές ότι η ελληνική ΑΟΖ θα είχε κοινά σημεία επαφής με την αντίστοιχη κυπριακή, ενώ, η ΑΟΖ της Αιγύπτου δεν έχει κοινά σύνορα με αυτήν της Τουρκίας, τα οποία και σήμερα η τελευταία φέρεται να διαπραγματεύεται

οριοθέτησή τους. Επίσης, επισημαίνεται ιδιαίτερα η επιθετική πολιτική της Τουρκίας και η χρησιμοποίηση των ερευνών πετρελαίου και της κρατικής εταιρείας της (ΤΡΑΟ) στην άσκηση επεκτατικής πολιτικής. Υπό την έννοια αυτή, για την Ελλάδα, η μέχρι τούδε αναβλητικότητα (σε θέματα οριοθέτησης ΑΟΖ) δύναται να την οδηγήσει στη συρρίκνωση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της.

Πέραν των προαναφερθέντων γύρων παραχωρήσεων του έτους 2009 για έρευνες υδρογονανθράκων, τόσο από Κυπριακής όσο και από Τουρκικής πλευράς στην περιβάλλουσα θαλάσσια περιοχή της Κύπρου, η ανακάλυψη των ενεργειακών κοιτασμάτων στα όρια των ΑΟΖ Κύπρου και Ισραήλ, μετέβαλε άρδην την κυπριακή στρατηγική. Τούτο διότι στη συγκεκριμένη περιοχή των κοιτασμάτων (Levant Basin) η Τουρκία δεν έχει τη γεωλογική, γεωφυσική αλλά και διεθνοδικαιϊκή δυνατότητα να διεκδικήσει κοιτάσματα υδρογονανθράκων, αλλά ούτε και με την παρούσα πολιτική της έναντι του Ισραήλ μπορεί να αναμειχθεί σε επιχειρηματικό επίπεδο. Έτσι, η Κύπρος εκμεταλλεζόμενη αυτή τη γεωπολιτική συγκυρία, ήρθε το 2010 σε συνεργασία με το Ισραήλ επιτυγχάνοντας συμφωνία για συνεκμετάλλευση των γειτνιαζόντων κοιτασμάτων «Λεβιάθαν» και «Οικόπεδο 12» της λεκάνης της «Λεβαντίνης» ως μία ενιαία περιοχή ενδιαφέροντος και για τα δύο κράτη. Οι πιο πρόσφατες δε μελέτες εκτίμησαν με ισχυρές ενδείξεις ότι το κοίτασμα «Λεβιάθαν», διαθέτει αέριο 453 δισ. κυβικών μέτρων. Η γεώτρηση στον «Λεβιάθαν» ξεκίνησε εντός του 2011 από την εταιρεία Noble Energy Ltd και, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εταιρειών που εμπλέκονται προβλέπεται να έχει μεγάλη επιτυχία. Μαζί με το σύμπλεγμα των κοιτασμάτων «Ταμάρ», θα μπορούσε να αποτελέσει μια από τις πιο σημαντικές ανακαλύψεις ενεργειακών πόρων των τελευταίων ετών κι από τις μεγαλύτερες στον κόσμο, ενώ, σύμφωνα με την εφημερίδα *Economist*, τα δύο κοιτάσματα θα μπορούσαν να παράσχουν αέριο αξίας 4 δισ. δολαρίων ετησίως. Ταυτόχρονα, το κοίτασμα «Cyrus A» ή αλλιώς «Οικόπεδο 12» της Κυπριακής Δημοκρατίας εικάζεται ότι έχει πιθανά αποθέματα αερίου 300 δισ. κυβικών μέτρων [41]. Ωστόσο, είναι πολύ πρόωρο να μιλά κανείς με απόλυτη αισιοδοξία, καθώς από τη μια ακόμη δεν είναι σίγουρο τι ακριβώς και σε τι ποσότητα περιέχει το κοίτασμα «Λεβιάθαν», ενώ για να προχωρήσει ένα τέτοιο έργο απαιτείται σειρά διακρατικών συμφωνιών που αφορούν τις θαλάσσιες ζώνες. Η πρώτη, που αφορούσε μια συμφωνία για την οριοθέτηση ΑΟΖ Κύπρου - Ισραήλ, επιτεύχθηκε με την υπογραφή της στις 17 Δεκεμβρίου 2010. Η Συμφωνία αποτελεί περαιτέρω βήμα κατοχύρωσης της ΑΟΖ της Κύπρου, «γεμίζοντας» το κενό μεταξύ Αιγύπτου και Λιβάνου, γειτονικές χώρες με τις οποίες ήδη βρίσκονται ανάλογες συμφωνίες σε ισχύ. Δημιουργεί, δε, τις προϋποθέσεις και για συνεκμετάλλευση του θαλάσσιου πλούτου, με μία ιδιαίτερα ισχυρή χώρα, όπως το Ισραήλ, στέλνοντας σαφές μήνυμα στην Τουρκία για τα κυριαρχικά δικαιώματα της Κυπριακής Δημοκρατίας, τα οποία με αυτό τον τρόπο επαναβεβαίωσε ο άλλος ισχυρός περιφερειακός παράγοντας (Ισραήλ) [42].

Ωστόσο, αγκάθι για την πλήρη εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων της περιοχής παραμένει μια συμφωνία μεταξύ Λιβάνου και Ισραήλ, καθώς το μεν Ισραήλ θεωρεί ότι το πολύτιμο κοίτασμα βρίσκεται σε δική του περιοχή, ενώ ο Λίβανος διεκδικεί το δικό του μερίδιο. Ο Λίβανος, ο οποίος έχει πραγματοποιήσει δικές του έρευνες στην υφαλοκρηπίδα του, ανησυχώντας ότι το Ισραήλ θα προλάβει να κάνει χρήση των κοιτασμάτων στα συνορεύοντα ύδατα, έχει επιταχύνει εδώ και καιρό την προσπάθεια να επικυρώσει σχετικό νόμο για την ενέργεια. Το Ισραήλ υποστηρίζει ότι τα «οικόπεδα», στα οποία πραγματοποιεί έρευνες, δεν επεκτείνονται σε λιβανέζικα ύδατα, ισχυρισμό τον οποίο οι ειδικοί φαίνεται να βρίσκουν σωστό, καθώς τα κοιτάσματα «Ταμάρ» - «Λεβιάθαν» βρίσκονται νοτιότερα της υποτιθέμενης «διαφιλονικούμενης» γραμμής. Όμως τα θαλάσσια σύνορα ανάμεσα στις δύο χώρες δεν έχουν οριστεί ακριβώς. Σύμφωνα μάλιστα με δημοσιογραφικές πηγές, το Ισραήλ σκοπεύει μετά την οριοθέτηση με την Κύπρο να προσεγγίσει διπλωματικά τον Λίβανο ελπίζοντας ότι θα μπορέσει να έρθει σε συμφωνία μαζί του σε καθεστώς διαιτησίας υπό τον ΟΗΕ [43]. Πέραν των ανωτέρω, πριν μερικά χρόνια η κυπριακή πλευρά προσέγγισε την ελληνική κυβέρνηση και της ζήτησε να προχωρήσουν στην οριοθέτηση της ΑΟΖ μεταξύ των δύο κρατών, αλλά η Ελληνική Κυβέρνηση επιφυλάχθηκε να ανταποκριθεί θετικά. Τέλος, σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός

ότι πλην Τουρκίας, Ισραήλ, Συρίας, Λιβύης και Μαρόκου, όλα τα υπόλοιπα Κράτη της Μεσόγειου και Μαύρης Θάλασσας, έχουν κυρώσει τη Σύμβαση ΔΘ (γνωστή επίσης και ως Σύμβαση του Montego Bay του 1982 ή UNCLOS III). Επίσης, την υπό συζήτηση σύμβαση έχει κυρώσει και η Μ. Βρετανία που στη Μεσόγειο έχει παρουσία λόγω της κτήσης του Γιβραλτάρ και των δύο παραχωρημένης κυριαρχίας Βάσεων στην Κύπρο [44].

ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ένας από τους λόγους που η Τουρκία καταψήφισε τη Σύμβαση ΔΘ (το 1982) ήταν ακριβώς το γεγονός ότι η σύμβαση δεν υιοθέτησε τις τουρκικές προτάσεις σχετικά με τις οριοθετήσεις επικαλυπτόμενων υφαλοκρηπίδων ή ΑΟΖ στις ημίκλειστες θάλασσες, προτάσεις οι οποίες αποσκοπούσαν ουσιαστικά σε μία διχοτόμηση του Αιγαίου Πελάγους. Πρέπει, όμως, εδώ να σημειωθεί το εξής: η Σύμβαση ΔΘ δεν είναι οποιοδήποτε συμβατικό κείμενο. Είναι ένα κείμενο, το οποίο έγινε αποδεκτό από το σύνολο της διεθνούς κοινότητας με ελάχιστες πλέον εξαιρέσεις, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου του έχει ήδη καταστεί μέρος του εθιμικού δικαίου. Επομένως, η άρνηση της Τουρκίας να αποδεχθεί τις ρυθμίσεις του ισοδυναμεί ουσιαστικά με άρνησή της να αποδεχθεί ισχύον διεθνές δίκαιο. Ορθά αναφέρεται ότι «[η] όλη θεώρηση της Τουρκίας αναφορικά με το Αιγαίο είναι αμιγώς πολιτική, συνοδευόμενη από απειλές τύπου «casus belli». Προκρίνει, πρωταρχικά, τις πολιτικές μεθόδους επίλυσης (π.χ. διαπραγματεύσεις) των οποίων διαφορών αυτή ορίζει, γι' αυτό και η επίκαιρη γενικόλογη επίκληση του άρθρου 33(1) Χάρτη ΗΕ, που καταγράφει, ενδεικτικά, τις νομικές / πολιτικές μεθόδους διευθέτησης των διαφορών. Εξάλλου, δεν αναγνωρίζει τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου. Οι πολιτικές μέθοδοι επίλυσης διαφορών (διαπραγμάτευση, μεσολάβηση, συνδιαλλαγή, καλές υπηρεσίες) επιτρέπουν σχετικά εύκολα την απομάκρυνση από την αυστηρή εφαρμογή και ερμηνεύει το ισχύον – συμβατικό και εθιμικό – διεθνές δίκαιο, ακόμη κι όταν οι διάδικοι του υποδεικνύουν -με συνυποσχετικό- «δίκαιες λύσεις»- ευθυδικία» [45].

Η Τουρκία έχει υιοθετήσει αιγιαλίτιδα Ζώνη 12 ν.μ. στη Μαύρη Θάλασσα και την Αν. Μεσόγειο, ένα γεγονός σε πλήρη συμφωνία με τις προβλέψεις του άρθρου 3 της Σύμβασης ΔΘ. Ωστόσο, την ίδια στιγμή απειλεί με πόλεμο την Ελλάδα, εφόσον εκείνη πράξει ακριβώς το ίδιο στο Αιγαίο. Επίσης, η χάραξη της αιγιαλίτιδας ζώνης ανάμεσα στα δύο όμορα κράτη, την Τουρκία και τη Σοβιετική Ένωση, έλαβε χώρα -στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν- με βάση την αρχή των ίσων αποστάσεων (equidistance). Κάτι το οποίο αρνείται η Τουρκία για το Αιγαίο Πέλαγος, επικαλούμενη την αρχή της ευθυδικίας, που ουδεμία σχέση έχει με την αιγιαλίτιδα ζώνη [46]. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι η στάση της Τουρκίας δεν είναι παράνομη με όρους διεθνούς δικαίου. Από την άλλη, όμως, πλευρά είναι απόλυτα βέβαιο ότι τέτοιες πολιτικές οι οποίες συνίστανται σε ευκαιριακή ερμηνεία και εφαρμογή διατάξεων μίας σύμβασης παγκοσμίου χαρακτήρα, όπως είναι η Σύμβαση ΔΘ κάθε άλλο παρά μπορούν να συμβάλλουν στην οικοδόμηση ενός ειρηνικού περιβάλλοντος και ενός περιβάλλοντος συνεργασίας και ασφάλειας στην περιοχή. Πολύ περισσότερο που οι περισσότερες ρυθμίσεις της Σύμβασης ΔΘ έχουν θεσπισθεί σε μορφή package deal, δηλαδή σε βάση «δούναι και λαβείν», που σημαίνει ότι ή αποδέχεται όλες τις ρυθμίσεις της σύμβασης ως «πακέτο» ή συνολικά τις απορρίπτει [47]. Αυτό μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό εάν υποθεθεί ότι ένας αριθμός κρατών που δεν είχε προσχωρήσει στη Σύμβαση ΔΘ έκανε επιλεκτική χρήση των ευνοϊκών διατάξεων της, δηλαδή των σημαντικότερων καρπών αυτής, αγνοώντας τις υποχρεώσεις που ακολουθούν αυτούς τους καρπούς. Θα επικρατούσε αυτόματα μια χαοτική κατάσταση, όχι σε διμερές, αλλά σε παγκόσμιο, πλέον, επίπεδο. Και τούτο είναι άκρως επικίνδυνο για τη διεθνή ασφάλεια που μαζί με την εθνική αξιοπρέπεια που είναι και τα ζητούμενα. Όσο για την Ελλάδα θα πρέπει να πιστέψει στον εαυτό της για να διεκδικήσει αυτά που δικαιούται να έχει, τα οποία εάν δεν διεκδικήσει στο τέλος θα χάσει εφόσον κανείς άλλος δεν θα της τα παραχωρήσει με δική του πρωτοβουλία. Ο χρόνος δεν είναι ο καλύτερος σύμμαχος σε αυτές τις περιπτώσεις.

Η παρούσα μελέτη κινήθηκε στην κατεύθυνση του σχολιασμού των νέων γεωπολιτικών δεδομένων στη Μεσόγειο Θάλασσα και ιδιαίτερα τα τεκταινόμενα στην ανατολική λεκάνη της, όπως αυτά διαμορφώνονται από τις πρόσφατες χρονικά ανακαλύψεις σημαντικών ενεργειακών αποθεμάτων στην εν λόγω περιοχή. Υπάρχει πληθώρα ενδιαφερομένων, οι οποίοι και συναντώνται στην Ανατ. Μεσόγειο, με τις εξελίξεις που καταγράφονται να είναι συνεχείς. Χωρίς η καταγραφή που ακολουθεί να είναι απολύτως πλήρης, επισημαίνονται η Κύπρος, η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ισραήλ. Παράλληλα, υπάρχουν και συχτισμοί με άλλους κρατικούς ή/και υπερεθνικούς παράγοντες που παρακολουθούν εκ του σύνεγγυς τα ενεργειακά (και όχι μόνο) δρώμενα στην ευρύτερη περιοχή (όπως η Ρωσία και οι ΗΠΑ), καθώς και το NATO και η ΕΕ. Υφίστανται πολλοί αστάθμητοι παράγοντες στην όλη εξίσωση και δεν θα πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι δεν υπάρχουν μόνιμοι σύμμαχοι, αλλά μόνιμα συμφέροντα, γι' αυτό πρέπει πάντα να υπάρχει και δεύτερο πλάνο στρατηγικής σε περίπτωση που οι συμμαχίες αλλάξουν. Υπό αυτό το πρίσμα, η εμμονή της Ελλάδας για την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας στην ΕΕ θα πρέπει να μετριαστεί ή να διαμορφωθεί κατάλληλα ανάλογα με την πορεία των μεταξύ τους σχέσεων, προκειμένου να μην επιβεβαιωθούν οι φόβοι του μεγάλου στρατηγικού θεωρητικού Παναγιώτη Κονδύλη, όταν διαγίνωσκε πως «η ΕΕ, μη μπορώντας να δώσει στην Τουρκία όλα όσα επιθυμεί, θα επιδιώκει να την κατευνάσει με ελληνικό άξονα, πιέζοντας δηλαδή την Ελλάδα να δεχθεί τις τουρκικές αξιώσεις στο Αιγαίο και την Κύπρο. Αν αυτό πράγματι συμβεί, όπως φοβούμαι εντονότατα, τότε θα δούμε μια ακόμα από τις τραγικές εκείνες ειρωνείες, τις οποίες τόσο συνηθίζει η Ιστορία. Ενώ, δηλαδή, η Ελλάδα προσανατολίστηκε ψυχή τε και σώματι στην Ευρώπη για να διασφαλισθεί από τον τουρκικό κίνδυνο, ακριβώς ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της θα μεταβληθεί σε όργανο *de facto* μετατροπής της σε δορυφόρο της Τουρκίας» [48].

Περαιτέρω, παρατίθενται οι κάτωθι προτάσεις σε επίπεδο στρατηγικής, τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Κύπρο, με απώτερο στόχο την εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων:

- Ενεργοποίηση εκ νέου των διπλωματικών - νομικών οδών πίεσης για το κυριαρχικό και νόμιμο δικαίωμα επέκτασης της Ελληνικής Χωρικής Θάλασσας στα 12 ν.μ., με παράλληλο καθορισμό με βάση τα εθνικά συμφέροντά της Στενών για τη Διεθνή Ναυσιπλοΐα και υποβολή τους στον Παγκόσμιο Οργανισμό Ναυτιλίας και το αρμόδιο τμήμα του ΟΗΕ.
- Πλήρης ολοκλήρωση των διαδικασιών εφαρμογής του νόμου περί Ίδρυσης Φορέα Υδρογονανθράκων και παροχή ικανών κινήτρων σε εταιρείες με έδρα τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό προκειμένου να ξεκινήσουν και πραγματοποιηθούν το συντομότερο δυνατόν οι έρευνες στις ήδη γνωστές και λιγότερο συγκρουσιακού χαρακτήρα με τη γείτονα Τουρκία περιοχές του Ιονίου, αλλά και σε τμήματα του Αιγαίου με την περίπτωση νοτίως της Κρήτης να ξεχωρίζει.
- Προώθηση της σύσφιξης των σχέσεων σε όλα τα επίπεδα - συμπεριλαμβανομένου φυσικά και του στρατιωτικού - με το Ισραήλ και επιδίωξη της υπογραφής επίσημης συμφωνίας για μεταφορά του αερίου των ισραηλινών και κυπριακών κοιτασμάτων προς την Ευρώπη μέσω της Ελλάδος και της Κύπρου.
- Διατήρηση της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας, αλλά με επανασχεδιασμό της μέχρι τώρα μάλλον υποχωρητικής πολιτικής προς τη γείτονα χώρα, υπό την φρούδα ελπίδα του κατευνασμού των αναθεωρητικών βλέψεών της.
- Πιο ενεργή συμμετοχή στις προσπάθειες επίλυσης του κυπριακού ζητήματος. Μία πρόταση για πιο επιθετική στάση στη γενικότερη παρελκυστική τακτική της Τουρκίας θα μπορούσε να αποτελέσει, για παράδειγμα, η εισαγωγή ρήτρας διακοπής των ενταξιακών διαπραγματεύσεων της στην ΕΕ, εφόσον αρνείται να συμμορφωθεί απόλυτα με τα ευρωπαϊκά κερτημένα.

Τέλος, θα μπορούσε ακόμη και να τεθεί προς συζήτηση η επιδίωξη δημιουργίας πλαισίου για μελλοντικές ενταξιακές διαπραγματεύσεις του Ισραήλ στην ΕΕ, αναλαμβάνοντας άμεσα η

Ελλάδα και η Κύπρος από κοινού πιο ενεργό διαμεσολαβητικό ρόλο στην προσπάθεια επίλυσης του Παλαιστινιακού, με γνώμονα τις αρχές δικαίου και αρμονικής συμβίωσης των δύο λαών υπό πολιτική ισότητα. Στον όποιο προτεινόμενο από την Ελλάδα οδικό χάρτη θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσπάθεια να μη θίγονται τα συμφέροντα του Ισραήλ, αλλά ούτε και να καταπνίγονται τα δικαιώματα του Παλαιστινιακού λαού. Επίσης, θα πρέπει οι προτάσεις που θα τεθούν να ακολουθούν το πνεύμα του, ως προς τα ελληνοκυπριακά συμφέροντα, επιθυμητού τρόπου επίλυσης του Κυπριακού Ζητήματος. Και τούτο διότι ενώ στην Κύπρο η λύση της διζωνικής δικοινοτικής ομοσπονδίας με πολιτική ισότητα, υπό τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για διακοπή των τουρκικών εποικισμών, καθώς και αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων κατοχής εμφανίζεται ως η καταλληλότερη λύση, στο Παλαιστινιακό η λύση των «δύο κρατών» διαφαίνεται κερδίζει πιο πολύ έδαφος. Στο συγκεκριμένο σημείο θα πρέπει και οι ελληνικές και οι κυπριακές κυβερνήσεις να προσέξουν ιδιαίτερος και να διαμορφώσουν το κατάλληλο μίγμα πολιτικής και στρατηγικής. Ολοκληρώνοντας, επισημαίνεται ότι πρωτίστως η Ελλάδα και η Κύπρος, πρέπει να καταφέρουν να πείσουν το Δυτικό κόσμο ότι ο πιο διαυγής και ειλικρινής, βασισμένος σε ευρωπαϊκές κοινωνικο-πολιτικές αξίες, δρόμος εξυπηρέτησης των στρατηγικών και ενεργειακών συμφερόντων της στην Ανατ. Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή, εξυπηρετείται πρωτίστως από αυτές. Μάλιστα, το όλο εγχείρημα μπορεί να βασιστεί και στο γεγονός ότι ιδίως την τρέχουσα χρονική περίοδο που η αναθεωρητική πολιτική της Άγκυρας φαίνεται να έχει καταστεί παράγοντας αστάθειας στο ζήτημα της Συρίας, αλλά και να την έχει παρασύρει στην κατεύθυνση της συνεργασίας με άλλες δυνάμεις της περιοχής που θεωρούνται ως επικίνδυνες για τα δυτικά συμφέροντα, όπως π.χ. το προσηλωμένο στην απόκτηση πυρηνικών όπλων Ιράν.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. Dalaklis D. & Chrysochou G., «Demographic Transition and Civil Conflict in the Arab World», *Strategy Paper Review Research Papers*, Vol. I, Strategy International (ISSN: 1792-9261) Thessaloniki, March 2011, σσ. 14-35.
2. Κούτση Α., «Η Γεωπολιτική της Μείζονος Μέσης Ανατολής στο τέλος του 20^{ου} αιώνα», στη «Γεωστρατηγική της Αν. Μεσογείου και η Δύση κατά τον 20^ο αιώνα», *Διεθνής Επιθεώρηση Στρατιωτικής Ιστορίας*, ΓΕΕΘΑ - Ελληνική Επιτροπή Στρατιωτικής Ιστορίας, Αθήνα, 2001, σ. 97.
3. Αρβανιτόπουλου Κ., *Ανάλεκτα Διεθνούς Πολιτικής*, Εκδόσεις Ι. Σίδερη, Αθήνα, 2007, σσ. 216-7.
4. Ν.Ζ., «Γεωπολιτική αλλαγή στη Μέση Ανατολή: Λευκωσία – Τελ Αβίβ ψάχνουν στα βαθιά», *Ελευθεροτυπία* [online], 20.06.2010., διαθέσιμο στο <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=174994> (ημερ. πρόσβασης 10 Οκτ. 2012).
5. Πελώνη Α., «Λεβιάθαν: Το μεγάλο παιχνίδι στην Αν. Μεσόγειο», *Τα Νέα* [online], 20.11.2010, διαθέσιμο στο <http://www.tanea.gr/kosmos/article/?aid=4605176>, επισκεπτόμενο την 15 Οκτ 2012.
6. United States Geological Survey, *World Petroleum Resources Project*, 'Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Nile Delta Basin Province, Eastern Mediterranean', USGS, May 2010.
7. Η Τουρκία έχει υιοθετήσει αιγιαλίτιδα ζώνη με εύρος 12 ν.μ. στη Μαύρη Θάλασσα και στην Ανατ. Μεσόγειο -ειδικότερα στην περιοχή απέναντι από την Κύπρο- στη βάση του άρθρου 3 της Σύμβασης ΔΘ. Την ίδια όμως στιγμή απειλεί με πόλεμο την Ελλάδα εφόσον αυτή πράξει ακριβώς το ίδιο στο Αιγαίο Πέλαγος. Παράλληλα, στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν, η χάραξη της αιγιαλίτιδας ζώνης ανάμεσα σε δύο όμορα κράτη, την Τουρκία και τη Σοβιετική Ένωση, έλαβε χώρα με βάση την αρχή των ίσων αποστάσεων (equidistance). Κάτι το οποίο επίσης αρνείται η Τουρκία για το Αιγαίο, επικαλούμενη την αρχή της ευθυδικίας, που ουδεμία σχέση έχει με την αιγιαλίτιδα ζώνη. Βλ. άρθρο 15, Σύμβασης ΔΘ.
8. Για την έννοια της κρατικής κυριαρχίας βλ. Στεφάνου Κ., *Η Θεσμική Μεταρρύθμιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σ. 25. Βλ. επ. Chaumont C., «Recherche du Contenu Irréductible du Concept de Souveraineté Internationale de l'État», *Hommage d'une Génération de Juristes au Président Basdevant* 114 (131), 1960 και C. Rousseau, *Droit International Public*, T. II, Editions Sirey, Paris, 1974, σ.77.

9. Εκφεύγει από τους σκοπούς της παρούσας ανάλυσης η διαμάχη μεταξύ δύο μεγάλων φιλοσόφων-θεωρητικών Γκρότιους (Grotius) και Σέλντεν (Selden), η οποία και τελικά οδήγησε στην απόλυτη επικράτηση της παραπάνω αρχής. Βλ. Vieira M. B., «Mare Liberum vs. Mare Clausum: Grotius, Freitas, and Selden's Debate on Dominion over the Seas», *Journal of the History of Ideas* – τευχ. 64, Ιούλιος 2003, σσ. 361-77. Βλ. επ. Grotius H., *Mare Liberum*, 1609 και του ιδίου (trans. R. v. D. Magoffin), *The Freedom of the Seas*, Batoche Books Limited, Kitchener-Ontario, 2000. Βλ. επ. Selden J., *Mare Clausum*, 1635.
10. Δίπλα Χ., «Το Δίκαιο της Θάλασσας και η Ελληνοτουρκική Περιπλοκή», *Άμυνα και Διπλωματία*, Νοέμβριος 1994, σσ. 85-6.
11. Ροζάκη Χ., *Το Δίκαιο της Θάλασσας και η Διαμόρφωση του από τις Διεκδικήσεις των Παράκτιων Κρατών*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1976, σ. 261.
12. Till G., *Searpower: A Guide for the Twenty – First Century*, Routledge, Taylor & Francis Group LLC, London, 2009, σσ. 312.
13. Άρθρο 2, παρ. 1 της Σύμβασης ΔΘ. Επίσης, το παράκτιο κράτος σύμφωνα με το άρθρο 27 ασκεί ποινική και σύμφωνα με το άρθρο 28 αστική δικαιοδοσία στα ξένα πλοία που διέρχονται από την αιγιαλίτιδα ζώνη του. Ακόμη, μπορεί να αναστέλλει προσωρινά σε ορισμένα τμήματα της ΧΘ το δικαίωμα της «αβλαβούς διελεύσεως», χωρίς όμως διακρίσεις σε πλοία και σημαίες, όταν λόγοι εθνικής ασφαλείας ή λόγοι ασφαλείας της ναυσιπλοΐας το επιβάλλουν.
14. Άρθρο 2, παρ. 2, της Σύμβασης ΔΘ.
15. Μέρος V, στα άρθρα 55-75 της Σύμβασης ΔΘ.
16. Gounari E., «The Extension and Delimitation of Sea Areas under the Sovereignty, Sovereign Rights and Jurisdiction of Coastal States», *Essays on the New Law of the Sea*, Prinosi, 1985, σελ. 87.
17. Extavour W. C., *The Exclusive Economic Zone*, Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva, 1981.
18. Καρακωστανόγλου Β., «Τα Δικαιώματα του Παρακτίου Κράτους στην Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη: Προκλήσεις και Προοπτικές για το Αιγαίο», από τα Πρακτικά Συμποσίου στη Ρόδο, 4–6 Νοεμβρίου 1994, με θέμα *Το Αιγαίο Πέλαγος και το Νέο Δίκαιο της Θάλασσας*, 1996, σσ. 179.
19. Οικονομιδής Κ., «Βασικές Ρυθμίσεις του Νέου Δικαίου της Θάλασσας», *Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική*, τεύχος 9, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1985, σσ. 182.
20. Βλ. Ροζάκη Χ., *Το Δίκαιο της Θάλασσας και η Διαμόρφωση του από τις Διεκδικήσεις των Παράκτιων Κρατών*, Παπαζήση, Αθήνα, 1976, σσ. 253–4, όπου αναφέρεται σχετικά: «[Η] ελευθερία των θαλασσών φαλκιδεύεται εξαιρετικά και περιορίζεται, στην ουσία, στο συστατικό της στοιχείο της ελευθεροπλοΐας ... δεν πρέπει να διαφεύγει από την προσοχή μας το γεγονός ότι μια εντατική εκμετάλλευση των γειτονικών θαλασσών από τα παράκτια κράτη, όπως και μια μελλοντική εκμετάλλευση του υποθαλάσσιου πλούτου από ένα διεθνές όργανο ή οργανισμό στους πέρα από την εθνική δικαιοδοσία χώρους («κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας») θα προκαλέσει, αργά ή γρήγορα, πραγματικές επιβαρύνσεις πάνω στην ελευθεροπλοΐα, που θα 'χει συνέπειες στην ομαλή λειτουργία του θεσμού».
21. Brown E., *The International Law of Sea*, Vol. I, Dartmouth Publishing Co Ltd, Aldershot, 1994, σσ. 277–81.
22. Για την ΑΟΖ βλ. D. J. Attard, *The Exclusive Economic Zone in International Law*, Clarendon Press, Oxford, 1987, R. W. Smith, *The Exclusive Economic Zone Claims: An Analysis and Primary Documents*, Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1986, F. O. Vicuna, *The Exclusive Economic Zone: Regime and Legal Nature under International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
23. Γούναρη Ε., «Το Διεθνές Δίκαιο Αλιείας», *Τετράδια Διεθνούς Δικαίου* 15, Σάκουλας, Αθήνα, 1989, σσ. 46.
24. Μάζη Ι. Θ. & Σγουρού Γ., «Γεωγραφική κατανομή των υδριτών μεθανίου και διεθνής γεωπολιτική της ενέργειας: Κοιτάσματα στην Αν. Μεσόγειο», *Περιοδικό Επίκαιρα*, 15–21 Απρ. 2010, σσ. 34-5.
25. Economides M., *Natural Gas: Changing the geopolitics of Eastern Mediterranean and beyond*, στο: <http://www.energytribune.com/articles.cfm/6207/Natural-Gas-Changing-the-Geopolitics-of-Eastern-Mediterranean-and-Beyond>, Μάρτιος 2011.
26. Lykousis V. et al., "Mud volcanoes and gas hydrates in the Anaximander mountains (Eastern Mediterranean Sea)", *Marine and Petroleum Geology*, Volume 26, Issue 6, June 2009, σσ. 854-72.
27. TGS-NOPEC, *Offshore Two-dimensional Seismic Measurement Program of the S/E Mediterranean*.
28. Βλάχου Γ. Π. & Νικολαΐδη Ε., *Ναυτιλιακή Οικονομική Γεωγραφία*, εκδόσεις Τζέι & Τζέι Ελλάς, Πειραιάς, 2002, σσ. 63-4, 67.

29. Βλ. εκτενέστερα Δαλακλή Δ. & Σιούσιουρα Π., «Γεωπολιτικές Επιδιώξεις και Στρατηγικές Ασφαλείας στη Μεσόγειο: Ο Ιδιαίτερος Ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης», *Ναυσίβιος Χώρα, Σχολή Ναυτικών Δοκίμων*, Πειραιάς, 2006.
30. Γεωργαντόπουλου Ε. & Βλάχου Γ. Π., *Ναυτιλιακή Οικονομική*, Τζέι & Τζέι Ελλάς, Πειραιάς, 1997, σελ. 34. Ειδικότερα για την επίδραση της Διώρυγας του Σουέζ στις θαλάσσιες μεταφορές βλ. Δαλακλή Δ., «Διώρυγες και Θαλάσσιες Συγκοινωνίες στον 21^ο Αιώνα», *Ναυτική Επιθεώρηση*, τεύχ. 568, Υπηρεσία Ιστορίας Ναυτικού, 2009, σσ. 116-24.
31. Rodrigue J. P., Comtois C. & Slack B., *The Geography of Transport Systems*, Routledge, New York, 2009.
32. Σιούσιουρα Π. & Δαλακλή Δ., «Θαλάσσιες Μεταφορές και ΝΑ Ευρώπη: Οι Γεωπολιτικές και Γεωοικονομικές Διαστάσεις του Λιμένα της Θεσσαλονίκης», στο: Π. Σιούσιουρα (επιμέλεια), *Ευρωπαϊκή Ένωση – Βαλκάνια. Από την Γεωπολιτική της Μετάβασης στην Προοπτική της Ευρωπαϊκής Ένταξης*, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2010.
33. Διαδικτυακός τόπος του Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς.
34. Noble Energy Ltd.
35. Η Κύπρος, έχοντας επικυρώσει τη Σύμβαση ΔΘ την 12^η Δεκεμβρίου του 1988, υπέγραψε συμφωνία για την οριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) με την Αίγυπτο το Φεβρουάριο του 2003 και με το Λίβανο τον Ιανουάριο του 2007. Η συμφωνία βασίστηκε στη διεθνώς αποδεκτή αρχή της μέσης γραμμής, σε πλήρη αρμονία με τους όρους της Σύμβασης.
36. Η Τουρκία, υιοθέτησε, περί το τέλος του 1986, ΑΟΖ στη Μαύρη Θάλασσα και ήρθε σε συμφωνία με την τότε Σοβιετική Ένωση για τις επικαλυπτόμενες περιοχές χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της μέσης γραμμής. Αργότερα η Τουρκία άρχισε συνομιλίες με την Βουλγαρία και την Ρουμανία για το ίδιο θέμα και ήρθε σε παρόμοια συμφωνία που είχε συνάψει με τους Σοβιετικούς. Έτσι, ενώ η Τουρκία έχει προχωρήσει, σε συνεργασία με παρευξείνια κράτη στην οριοθέτηση της ΑΟΖ στη Μαύρη Θάλασσα – μιας "κλειστής ή ημικλειστής θάλασσας", όπως και η Μεσόγειος – αρνείται να πράξει το ίδιο και στη Μεσόγειο, τη στιγμή που η ίδια δημιούργησε προηγούμενο στη Μαύρη Θάλασσα. Βλ. σχετικά τις ανάλογες ανακοινώσεις του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών της Κυπριακής Κυβέρνησης.
37. Η Τουρκία ουδέποτε υπέγραψε/επικύρωσε τη Σύμβαση του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας. Βλ. Γ. Τσάλτα, 'Το Καθεστώς της Ηπειρωτικής Υφαλοκρηπίδας σύμφωνα με τη Νέα Σύμβαση (1982) για το Διεθνές δίκαιο της Θάλασσας και τα Ελληνικά Συμφέροντα', *Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική*, τ. 9, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 201-2.
38. Bayram O., Bazeran H. & Sertac H., 'The Exclusive Economic Zone in the Eastern Mediterranean Sea and Fisheries', *J. Black Sea/Mediterranean Environment*, Vol. 14, 2008, σσ. 77-83
39. Κωνσταντίνου Ν. Α., *Οι έρευνες για κοιτάσματα υδρογονανθράκων σε θαλάσσιες ζώνες Ελλάδος και Κύπρου και η πολιτική των γειτονικών χωρών*, στο <http://www.ellinikanea.gr/index.php?>, Νοέμβριος 2010.
40. Χάρτης του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών με τίτλο «Απεικόνιση των ορίων της ελληνικής υφαλοκρηπίδας στην Ανατολική Μεσόγειο», όπως σχολιάστηκε από τους Σ. Λυγερό και Δ. Κωνσταντακόπουλο στο άρθρο 'Στο φως οι μυστικές διαπραγματεύσεις', *Εφημερίδα Ελευθεροτυπία*, Σάββατο 27 Νοεμβρίου 2010.
41. Πελώνη Α., «Λεβιάθαν: Το Μεγάλο Παιχνίδι στην Αν. Μεσόγειο», *Τα Νέα* [online], ο.π.
42. Λοϊζου Μ., «Ιστορική Συμφωνία Κύπρου-Ισραήλ», *Σημερινή* [online], 18.12.2010, διαθέσιμο στο <http://www.sigmalive.com/simerini/politics/reportaz/337391>, (ημερ. πρόσβασης 17 Ιαν. 2011).
43. Πελώνη Α., «Λεβιάθαν: Το Μεγάλο Παιχνίδι στην Αν. Μεσόγειο», *Τα Νέα* [online], ο.π.
44. Κ. Ιωάννου – Α. Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, Εκδόσεις Α. Σάκκουλα, Αθήνα 2000, σσ. 545-551.
45. Περράκη Σ., «Ζητούμενο η Ευθυδικία. Οι Ελληνοτουρκικές Διενέξεις και ο Μονόδρομος», *Διπλωματία*, τ. 31, Μάιος, 2006.
46. Βλ. άρθρο 15 της Σύμβασης ΔΘ.
47. Στο πλαίσιο του package deal το δικαίωμα για διακήρυξη ΑΟΖ - την οποία η Τουρκία έσπευσε να υιοθετήσει ήδη από το 1987, αν και η Σύμβαση ΔΘ που την προέβλεψε τέθηκε σε ισχύ το 1994- συνοδεύτηκε με τη θέσπιση του Διεθνούς Βυθού αλλά και με άλλες υποχρεώσεις που ανέλαβαν τα κράτη-μέλη της Σύμβασης, υποχρεώσεις τις οποίες εκ των πραγμάτων η Τουρκία δεν έχει ανέλαβε καθόσον δεν έχει προσχωρήσει στη Σύμβαση. Άλλη χαρακτηριστική περίπτωση package deal είναι η επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ. που η ρύθμιση αυτής συνοδεύτηκε με την καθιέρωση Στενών Διεθνούς Ναυσιπλοΐας.
48. Π. Κονδύλη, *Θεωρία του Πολέμου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1998, σσ. 408-9

Reducing Defence Expenditure during the Greek Crisis: A Balance between Austerity and Security

Petros M. Migiakis and George A. Zombanakis

Economists, Research Department, Bank of Greece, 21, Panepistimiou str, 102 50 Athens, Greece

Abstract. The prolonged recession entangling the Greek economy has finally convinced the authorities that the emphasis of the fiscal policy must shift away from revenues and on to the expenditures side. As it is usually the case, defence is a popular target when it comes to expenditure reduction for a wide variety of reasons, discussing which lies beyond the scope of the present paper. This paper focuses on an updated assessment of the net economic benefit derived when expenditure cuts aim at the long – run defence procurement programmes in an economic crisis environment. It will be shown, in fact, that defence spending on procurement can not contribute to the long – run growth rate of the Greek economy as its impact on the country's GDP has been found to be steadily adverse. This finding can be explained by the fact that the overwhelming percentage of the Hellenic Armed Forces defence equipment is imported thus leaving just leftovers to the domestic defence industrial base as regards contributing to the country's defence needs.

Keywords: Defence Expenditure, Economic Growth, Debt.

PACS: 88.05 Lg

INTRODUCTION

In the context of the on-going crisis the Greek authorities have been finally convinced that the stabilization policy followed would have been more fruitful if emphasis were placed on the expenditure instead of the revenue side which has been the case until now. Thus the new package of fiscal measures adopted by the policy makers early this year focuses exclusively on spending cuts concerning all public goods and primarily defence. Regarding the latter, this paper aims at contributing an update to the relevant literature by showing that the impact of procurement defence expenditure on the growth rate of the Greek economy tends to be negative in the long run. This is a conclusion which deserves serious consideration by the authorities and triggers a number of questions which this paper aims at answering, in terms of a long – run reconsideration of the country's defence- procurement policy in an environment of profound recession.

The paper first takes a look at the literature on this issue followed by an outline of the Greek defence industry profile as this has been shaping up until only very recently. The empirical section that follows involves the data description and the estimation results while the next section deals with the application of these results in terms of policy considerations. Finally, the closing section of the paper consists of the conclusions offered on the subject.

LITERATURE REVIEW

Starting with the seminal research by Benoit (1978) who tackled the issue of the defence-growth nexus and until only recently when Hartley (2010) approached the subject by asking whether “defence is a worthwhile investment” there is a vast amount of contributions in the literature covering a wide selection of its aspects. Indeed one can consider the case in which defence expenditure contributes to growth under a variety of perspectives like e. g. the extent to which it refers to developed (e. g. Kollias and Paleologou, 2010), or developing (e. g. Galvin, 2003) countries, or both (e. g. Wilkins, 2004), the possibility of involving private or public firms or even forms of partnership between the two (e. g. Parker and Hartley 2003), or, finally, the option of resorting to procurement from domestic sources rather than imports (e. g. Dunne et al, 2007).

Following Benoit’s conclusion that defence expenditure can promote growth in more ways than one, it seems that the subject concerning the extent to which defence spending triggers macroeconomic imbalances has assumed increasing interest since Looney and Frederiksen (1986) studied the relationship between economic growth and defence expenditure in a number of developing countries depending on their resources availability. However, contributions like Brzoska (1983), Deger and Smith (1983), Faini et al. (1984) and Lim (1983) who challenge Benoit’s findings always in the framework of developing economies. After the end of the Cold War, the ensuing defence spending reduction accompanied by rising costs has attracted increasing attention on the subject. Thus, in a rather technical approach Seiglie (1998) considered the effect of defence spending on growth via its effect of fiscal variables like deficits and debts, focusing, however, on developed rather developing economies. Emphasis on technical matters is also given in a very interesting paper by Dunne et, al. (2005), who conclude that the impact of defence spending on growth is related to the threat facing each country and consequently its economy. Thus, military expenditure has a positive effect on output when the threat is high and a negative effect when threat is low. Concerning more recent contributions it appears that interest in the Looney and Frederiksen research has revived in the form of case studies by papers like Karagol (2006) and Yemane (2009) who focus on examining the relationship between external debt, defence spending and growth in the case of Turkey and Ethiopia respectively. Regarding the former, there can always be a pending question concerning the minus sign of the defence expenditure coefficient when affecting the country’s GNP, given that, unlike the Greek case, the Turkish defence industry is thriving supporting a considerable fraction of the country’s armed forces procurement requirements and consequently contributing to growth with no clear evidence of defence-debt relationships (Sezgin, 2004).

It seems, in fact, that Sezgin has invested a great deal of input in looking into the specific matter, as he has been concentrating on the impact of defence expenditure on the Turkish economic growth in several of his publications. It appears, concerning the Turkish case, that defence spending no matter whether it may be used as an aggregate item or just as the military equipment bill, exercises a positive influence on the country’s economic growth (Sezgin, 2001). The corresponding evidence for Greece, by contrast, is more or less contradicting, with Kollias (1995) and Balfousias & Stavrinou (1996) tracing a positive influence of defence spending on growth, unlike Antonakis (1996 and 1997).

There are also two recent and at the same time very interesting contributions by Abu-Qarn (2010) and McDonald and Eger (2010) which deal with the defence – growth relationship in the context of a case study. The findings of both these papers add to the conclusion that defence spending reinforces economic activity despite the adverse political, social and strategic environment outlining the two studies. In fact Abu-Qarn (2010) finds that in the context of the Israeli – Arab conflict there is no adverse repercussion on the rate of growth of the sides involved as a result of defence spending while McDonald and Eger (2010) use a nonlinear

production function to show that the defence sector of the post – Soviet states has favoured their economic growth.

Finally, in terms of an overall assessment, Yang et al. (2011) approach the relationship between defence spending and growth with reference to both income level and threat intensity for a large number of countries.

Focusing on the scope of the present paper which aims at assessing the extent to which defence expenditure can be held responsible for impeding the growth of the Greek economy while adding to the country's external debt, it is interesting to note that Kollias et al. (2004) conclude that defence spending brings about an adverse effect on external debt, a finding which appears reasonable bearing in mind that the bulk of the armed forces procurement requirements comes from external sources. It can not be taken as a simple coincidence that Sezgin (2003) seems to support this conclusion by finding that unlike the Turkish case, equipment defence spending entails adverse repercussions on the economic growth of Greece.

In terms of a more technical approach, Refenes et. al (1995) use neural network methodology to study the determinants of Greek defence spending, a tool of analysis that allows for smaller forecasting errors compared to those attained by using traditional regression methods. Avramides (1997), by contrast, employs the Stone-Geary welfare function to assess the extent to which Greek defence expenditure in level terms depends on the corresponding Turkish variable. The findings are then compared with those derived when using the Deaton-Muellbauer functional form to determine Greek defence expenditure expressed in GDP - share terms. Finally, concentrating on the causality issue, there seems to be no clear-cut answer on the interaction of military spending with the economy, given that, for example, Dunne et al. (2001) find that defence spending Granger - causes economic growth in Greece unlike Kollias and Makrydakis (2000) who trace no Granger causality between growth and defence expenditure. Following Brauer (2003), part of the disagreement in such cases may be attributed to the data selection and specification e. g. to choices between levels and GDP shares. Decisive steps towards resolving the causality issue seem to be taken by Dunne and Smith (2010) who address a number of econometric and methodological issues that affect the causality tests. Thus they argue that one must distinguish between Granger causality and economic causality and try to determine the relationship between the two using an identified structural model. The authors also point to specification as well as intertemporal stability problems reflected in the various causality- tests derived which are taken to account for the variety of results encountered in the literature.

THE GREEK DEFENCE INDUSTRY

Before turning to the technical section of the paper it is necessary to outline the particularities of the Hellenic defence industry and the procurement policies followed since their role is decisive in determining defence expenditure in the country and consequently the specification of the function itself. To begin with the GDP shares denoting defence expenditure in Greece include a wide selection of expenditure categories, the leading ones being the payroll of the Hellenic Armed Forces personnel, including a large number of civilians as well as the cost of the participation of Greece in assignments of international interest like peace – keeping forces. As a result the figure devoted to equipment procurement is on the average only about one fourth of the total defence expenditure figure³.

³ National Accounts Statistics of Greece and SIPRI (2009 and 2010). It seems however, that the situation is even tighter according to the Defence Minister's statement in the Parliament, at the end of 2009, who declared a reduction of the equipment procurement payments to reach 0.8% of the GDP for 2010, 0.3% of the GDP for 2011 and a bare 0.098% of the GDP for 2012!

Turning to the Hellenic defence industry, this has been created mainly as a result of exogenous pressure applied after the 1974 Greek – Turkish clash rather than following a long term planning procedure. As a result the main focus of the authorities was to relieve the Hellenic Armed Forces from constraints like dependence on foreign suppliers, substantial delivery delays, spare part shortage and considerable foreign exchange outflows. The government encouraged both public and private funds to promote defence industry and as a result a number of essential production units have begun to form the defence infrastructure of the country. Since then, however, the performance of these firms has left a lot to be desired as regards efficiency and support of the armed forces requirements. This is mainly due to serious weaknesses like mismanagement, strong political involvement, absence of coordination with the Hellenic Armed Forces Programme Requirements, the so – called EMPAE (Procurement Programmes) and the country's academic institutions to profit from research and development (R & D) programmes as well as technology transfer. It is easy to see that such weaknesses introduce market distortions and lead to the disorientation of these industries from leading targets like profit – maximisation. Despite recent efforts to privatisation aiming at improving the efficiency of a certain number of firms, the fact remains that the Hellenic defence industrial base as it stands can only meet a small percentage, possibly around 10% of the country's procurement needs in value terms as these are expressed in the medium and long term EMPAE while the rest is imported (ELIAMEP, 2007)⁴. This means that the defence of the country continues to rely heavily on foreign suppliers whose local agents are most happy to collect generous commission fees by promoting business mainly via the so called "military offsets", the value of which in some cases may even exceed 100% of that representing the initial agreement. It appears, however, that the use of such offsets is far from being fruitful for the Greek side, given that the legal framework underlying their application is full of "gray areas" leaving ample room for personal interpretation (ELIAMEP, 2007).

Such tactics, however, tend to threaten the country's balance-of-payments sustainability⁵, a largely technical issue that has been considered most useful in order to evaluate the extent to which placing emphasis on domestic production rather than imports of defence equipment is expected to contribute to the benefit of the Greek economy in more ways than one: Indeed, the more the government opts for promoting procurement from domestic sources at the expense of imports, the more it relieves the balance of payments from its sustainability constraint, given that in such a case the payments involved are not recorded in the external trade flows of the country according to the resident – non resident criterion (IMF 1993). Last but not least, such a policy is expected to contribute to the integration of the Greek industrial complex to the European industry with all the benefits that the resulting technology transfer may entail in such cases⁶.

⁴ According to Frost and Sullivan Defence and Security Reports for Greece (Frost and Sullivan, 2009) the percentage of contribution of local contractors to the armament programs appears to be higher than what it actually is because it reflects the value of contracts undertaken by Greek firms and not their exact production i. e. their value added in each of those contracts. Once this dimension is taken into account the real contribution of the Greek defence industry is not estimated to exceed 10% of real productive contribution.

⁵ The predominantly fiscal nature of the current Greek crisis pointing to its excessive twin deficits has inevitably raised the question of its balance-of-payments sustainability as treated among others by Zombanakis et al. (2009) and Brissimis et al. (2010).

⁶ Sandler T. and K. Hartley (eds) (2007) Handbook of Defence Economics, Vol. 2, North Holland

THE EMPIRICAL INVESTIGATION FRAMEWORK

The variables used are expressed in terms of GDP shares while the estimation period ranges from 1971 to 2011. The source of all variables is the Hellenic National Accounts statistics with the exception of the external debt which uses Bank-of-Greece figures and the SIPRI Yearbook (SIPRI 2009 & 2010) for the defence expenditure breakdown.

The Long - Run Structure

Our analysis is set to distinguish the long run, equilibrium, relationships from the short-run interactions among the variables examined. This is a necessary step when examining non-stationary variables as pointed out in various papers explaining the setting of the cointegration analysis framework (see e. g. Engle and Granger 1987, Johansen 1988). To this end, we follow the formulation of the underlying relationships used by Looney and Frederiksen (1986) and applied in its logarithmic version by Karagol (2006), thus forming (1) to capture the long-run structure of the examined relationship as follows:

$$GDP = f (DEBT, INV) \quad (1)$$

GDP is the level of the Greek GDP, DEBT is the stock of the total external debt of the country and INV is total investment spending, all expressed in logarithmic form. Both explanatory variables are expected to be related to the GDP, because both investment activity and foreign borrowing aim at raising output; as a result, we expect that there may be a long – run direct relationship of the GDP growth of Greece with the country's external debt and the total investment expenditure. Note that, following Benoit's reasoning (Benoit, 1978), defence spending is used only in the short-run structure of the empirical investigation, bearing in mind that due to the inefficiency of the domestic defence industrial base its contribution to the EMPAE requirements is negligible.

Initially, we test the series for stationarity and Table 1 suggests that they all have a unit root. We, therefore, use the first differences of these series (the prefix D denoting first differences of the corresponding variables) to form the short-run relationship (Table 5).

TABLE (1). Unit Root Test Results*

Variable	ADF	DF-GLS	PP	PP-GLS
GDP	-0.74	1.04	-0.74	1.49
DEBT	0.18	0.40	0.04	0.52
INV	-1.50	-1.30	-1.19	-1.15
EDEF	-1.596	-1.538	-1.642	-1.368
DGDP	-5.44**	-0.98	-5.43**	-0.09
DDEBT	-4.40**	-4.45**	-4.43**	-2.90**
DINV	-5.74**	-4.35**	-6.14**	-2.76**
DEDEF	-6.485**	-6.473**	-6.486**	-3.083**
Critical values				
5%	-2.94	-1.95	-2.94	-1.98
10%	-2.61	-1.61	-2.61	-1.62

*Rejection of the unit root null is indicated by ** at a 5% and by * at a 10% confidence interval, respectively

The results of the unit root tests, reported in Table 1, indicate that our data, in terms of levels are non-stationary. We proceed, therefore, to the examination of the existence of cointegration effects among the series of debt, GDP and investment using the well-known Johansen (Johansen, 1988 and Johansen and Juselius, 1990) cointegration analysis, suitable for multivariate systems. The results presented in Table 2 report both the trace and the maximum eigenvalue statistics and indicate that there exists a single stationary linear combination among the three variables at a 1% confidence interval.

TABLE (2). Johansen Cointegration Analysis

Test of the H_0 :	Trace stat.	Max. Eigenvalue-test
no coint. Vec. = 0	53.35**	37.04**
no coint. vec. = 1	16.31*	16.19*
no coint. Vec. = 2	0.11	0.11

* rejection of the null at a 5% level of significance, ** rejection of the null at a 1% level of significance

Furthermore, we need to test for the composition of the cointegration vector (Johansen and Juselius, 1992) with the respective results reported in Table 3, below indicating that only the GDP series is exogenous in the long-run structure; thus reflecting causality patterns among the GDP and the other two variables. This result indicates that the GDP variable should be used for normalization of the cointegration vector. Aiming at an accurate estimation of the long-run coefficients, we rely on OLS regressions, as suggested by Engle and Granger (1987). Recall, that we have already found that there exists a stationary linear combination among the three variables we examine; as a result, the OLS estimates will serve for the proper identification of the long-run relationship between GDP (as the normalization variable), debt and investment. These results are reported in Table 4, below.

TABLE (3). Structure of the Cointegration Space

Test of exclusion ($\beta=0$):	LR-statistic	P-value
DEBT	8.31	0.06
INV	0.35	0.55
GDP	18.98	0.00

TABLE (4). Estimation Results of the Long-Run Function

DEPENDENT VARIABLE: GDP	COEFFICIENT	t- STATISTIC
CONSTANT	8.6471	16.2656
DEBT	0.2927	13.7829
INV	0.4706	3.3301

which means that the long-run relationship can be shown as a cointegrating vector of the following form:

$$RES_t = GDP_t - 0.2927*DEBT_t - 0.4706*INV_t - 8.6471 \quad (2)$$

(13.7829)
(3.3301)
(16.2656)

According to the results of the unit root tests of Table 1, relationship (2) constitutes a stationary linear combination of the series of GDP, investment and debt and represents, therefore, a long-run equilibrium relationship. In plain terms there exist significant co-movements among the three series in the long run, indicating that the Greek GDP is significantly interlinked with debt and investment. This result, however, requires further investigation of the short-run dynamics of the three series and especially their adjustment towards this long-run equilibrium. Specifically, the residuals of relationship (2) represent an error correction term (which we note by the acronym RES) which may exercise significant adjustment effects on the short-run dynamics of the three series.

The Short - Run Structure

This section describes the dynamics of the relationships analyzed above. In particular, we examine the interlinkages of the variables that we have used to formulate the cointegration relationship, introducing, an additional variable that captures the effects of the Greek defence expenditure on equipment (EDEF) as provided by SIPRI sources. Finally, given the length of the time series used, the specification is completed by the introduction of variables capturing the political cycle, the drachma devaluations, as well as incidents like the invasion to Cyprus, the Imia crisis and the war in Iraq. Thus, this short-run specification aims at describing the impact of the Greek defence procurement spending on the economic activity of the country, its fiscal position and the total investment flows taking into account several specific features of the Greek defense procurement policy, as these were described in section 3.

To do so we use a vector error correction model (VECM), which consists of a VAR in which the GDP, the debt, the total investment flows and the defence expenditure appear in their first differences together with an error correction term that captures adjustment dynamics towards the long-run cointegrating relationship specified by equation (2).

This formulation relieves the analysis of any co-variance effects that may influence the dynamics of the variables involved, thus enabling us to focus on the direction of the causality of the underlying relationships. In fact, the VAR framework aims at treating co-linearity issues by capturing simultaneous effects among the underlying variables in the variance-covariance matrix. For the purposes of the present analysis, we have chosen to insert four lags in the VAR system, in order to approximate the duration of the EMPAE programs. Table 5 reports the results of the VAR.

The results of Table 5 provide a complete picture of the interlinkages between the dependent variables of our system, as well as the effects of the dummy variables on them. It is interesting to point out that disturbances like the uncertainty prevailing during pre-election periods, the various crisis incidents and the drachma devaluations had a negative effect on growth. The defence expenditure effects exercised on the GDP variable are shown to be marginally significant and negative with a lag of four years while the rest of the dependent variables are shown not to be significantly affected. Based on these results we also estimated the impulse response functions, the results of which are illustrated in Figure 1.

POLICY CONSIDERATIONS

Figure 1 summarises the adverse repercussions of the defence procurement policy exercised in Greece with the help of the impulse response analysis. In fact, it is only natural that the long run effect of military procurement on the country's GDP turns out to be negative and certainly negligible given that the overwhelming majority of the defence equipment is imported. The same reasoning applies in the case of investment activity, in which the accumulated response of defence procurement expenditure barely reaches non-negative rates. And recalling

that the military debt has rarely exceeded 1% of the GDP, as we have already pointed out earlier on in this paper, it is easy to justify the negative impact of the equipment defence spending on the country's external debt.

TABLE (5). The Results of the VECM

	DEDEF	DGDP	DDEBT	DINV
DEDEF(-1)	0.058903 (0.23243)	0.000897 (0.11361)	-0.069128 (-1.58407)	0.048374 (1.48560)
DEDEF(-2)	-0.146467 (-0.54932)	-0.006713 (-0.80789)	-0.074189 (-1.61582)	0.019658 (0.57380)
DEDEF(-3)	-0.033162 (-0.14221)	-0.010589 (-1.45700)	-0.068197 (-1.69832)	-0.003004 (-0.10024)
DEDEF(-4)	-0.108525 (-0.45002)	-0.014703 (-1.95640)	-0.033254 (-0.80079)	-0.041932 (-1.35329)
DGDP(-1)	0.729955 (0.11626)	0.457660 (2.33888)	-3.836873 (-3.54875)	2.144330 (2.65803)
DGDP(-2)	3.001201 (0.40991)	-0.143042 (-0.62689)	-2.580027 (-2.04636)	0.487321 (0.51802)
DGDP(-3)	-1.452000 (-0.26461)	0.224448 (1.31247)	-0.106228 (-0.11242)	0.731953 (1.03815)
DGDP(-4)	4.741419 (1.02830)	-0.064533 (-0.44909)	-1.995154 (-2.51279)	-0.559222 (-0.94392)
DDEBT(-1)	0.052974 (0.05317)	-0.014699 (-0.47336)	0.158672 (0.92479)	-0.245038 (-1.91402)
DDEBT(-2)	-0.733205 (-0.63258)	-0.064114 (-1.77492)	0.580541 (2.90865)	0.062873 (0.42217)
DDEBT(-3)	0.149401 (0.12650)	0.014278 (0.38792)	0.071178 (0.34997)	0.042123 (0.27757)
DDEBT(-4)	-0.690880 (-0.69290)	-0.039226 (-1.26236)	0.125722 (0.73224)	0.056974 (0.44472)
DINV(-1)	-2.318013 (-1.17551)	-0.025693 (-0.41808)	1.040649 (3.06466)	-0.509546 (-2.01109)
DINV(-2)	1.531975 (0.83365)	-0.049802 (-0.86958)	1.100163 (3.47662)	-0.193557 (-0.81975)
DINV(-3)	-0.206389 (-0.11886)	-0.094051 (-1.73801)	0.293089 (0.98021)	-0.362535 (-1.62495)
DINV(-4)	-2.674215 (-1.51297)	-0.053401 (-0.96943)	0.708964 (2.32932)	-0.029615 (-0.13040)
Constant	-0.169002 (-0.44801)	0.023804 (2.02482)	0.213665 (3.28925)	-0.077101 (-1.59073)
DELEC	0.076900 (0.14179)	-0.034502 (-2.04123)	0.071796 (0.76875)	-0.004014 (-0.05759)
DDEV	0.237159 (0.74902)	-0.021567 (-2.18560)	0.051848 (0.95094)	0.078703 (1.93457)
DCRISIS	0.479446 (0.93153)	-0.050453 (-3.14542)	-0.263154 (-2.96918)	-0.101424 (-1.53369)
RES(-1)	-0.913299 (-0.44998)	-0.174020 (-2.75113)	1.322725 (3.78456)	-0.169559 (-0.65018)

Note: Parentheses report values of t-statistics.

A number of additional points seem to be worth considering: First, the negative accumulated impulse response of investment on procurement spending in the long run reflects

the fact that there have been practically no FDI flows directed to the domestic defence industrial base during the period under consideration. By contrast, the long run GDP rise may give some room for a slight increase of the funds devoted to defence procurement. Second, the pronounced long run negative accumulated response of the GDP to investment flows verifies the fact that for, at least the last decade, the growth of the Greek economy relied exclusively on consumption.

It appears, therefore, that spending on defence procurement does very little to contribute to growth, a target of particular importance especially during austerity times. One can not help pointing out, however, that the ineffectiveness of any form of policy relying on defence procurement spending to influence fundamental variables of the economy must be a source of concern to the policy makers, in the context of the on going crisis, on one hand and the arms race against Turkey, on another (Andreou and Zombanakis, 2006), a country in which the defence industrial base picture is considerably different. In fact, a literature review on the subject shows that the majority of contributions agree that the effect of defence spending either in aggregate terms or just its procurement component on the Turkish GDP is positive (Sezgin, 2001, Yildirim and Sezgin, 2002). To the extent that defence procurement does not refer to importables, in which case it may be expected to bring about an adverse impact on the country's GDP via the income identity, any long run positive link between defence procurement and growth is more likely to rely on the country's domestic defence industrial base. And in such a case Greece faces a very serious disadvantage because, as Brauer (2003) puts it, "Greece's arms industry still is primarily state – owned, highly inefficient and underutilises its capacity; only very recently are a number of these firms being privatised. In contrast, the Turkish arms industry began privatisation and foreign joint – venture participation in 1983 (rather than mere licence production)" "both countries' arms industries are diversified into air, land and sea transportation systems, ordnance and information technology and associated electronics, but Turkey's arms industry appears substantially more diverse than that of Greece;"

CONCLUSIONS

The defence procurement policy of Greece faces a number of binding constraints, the main one being the dramatic reduction of the defence budget during an economic crisis period. To make the constraint even tighter, the overwhelming fraction in value terms of the equipment required is purchased from external sources, something which heavily burdens the import bill of a current account, the deficit sustainability of which has been repeatedly questioned, as pointed out earlier on in this paper. As a result, focusing on any form of defence expenditure cuts concerning equipment procurement seems to be ineffective in terms of adding to the country's GDP in the peace – dividend sense, a finding that agrees with earlier work on the topic (e. g. Kollias et al. 2004). A possible remedy to the problem would be a gradual shift towards domestic sources procurement, a long – run import – substitution strategy by means of technology transfer, at least for a certain number of items required by the EMPAE programmes. Such a strategy can aim at compromising between an austerity programme that calls for budget cuts and the pressing defence needs of an arms race against Turkey (Andreou and Zombanakis 2011), the defence industry of which contributes to the Turkish growth through its substantial support to the local defence procurement programmes. As Sezgin (1997) puts it, "the defence industry will be an important part of the Turkish industrial sector and productivity and export potential will increase in the future. empirical evidence showed that Turkish defence spending helps economic growth. There is a positive and significant relation between military size and economic growth".

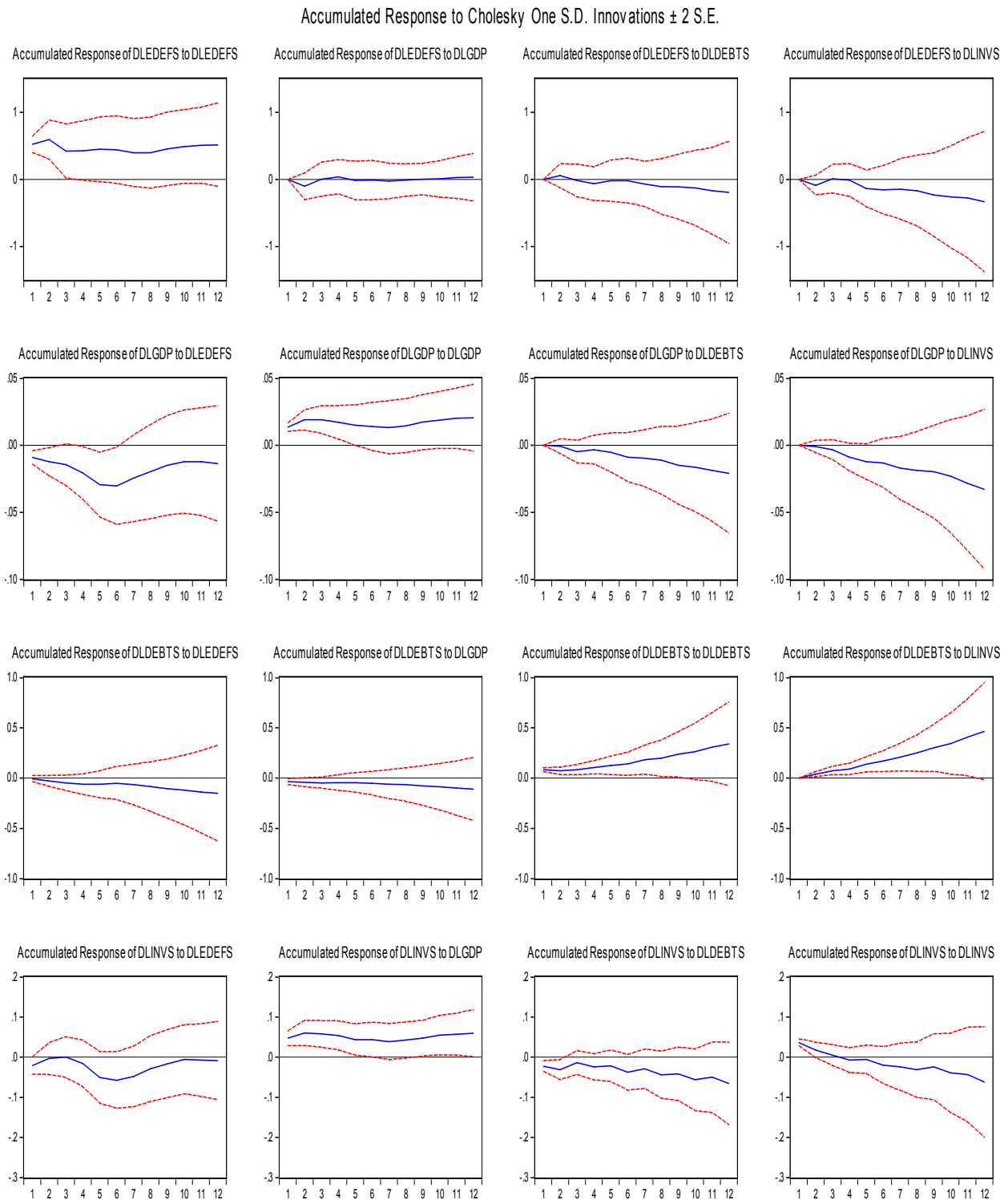

Figure 1. Impulse responses from the VECM

It appears, therefore, that the Turkish recipe may be considered as applicable to contribute to both growth and security in Greece at a time of austerity. After all, quoting Dunne et al. (2005), “Security of persons and property from domestic or foreign threats is essential to the operation of markets and the incentives to invest and innovate. To the extent that military expenditure increases security it may increase output. Adam Smith noted that the first two

duties of the state were ‘that of protecting the society from the violence and invasion of other independent societies ... that of protecting, as far as possible, every member of society from the injustice or oppression of every member of it’”.

REFERENCES

1. Abu – Qarn A. S. (2010) “The Defence – Growth Nexus Revisited: Evidence from the Israeli – Arab Conflict”, *Defence and Peace Economics*, v. 21, (4), p. p. 291-300.
2. Andreou A. S. and G. A. Zombanakis (2006) “The Arms Race between Greece and Turkey: Commenting on a Major Unresolved Issue”, *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, v. 12, (1), p. p. 1-18
3. Andreou A. S. and G. A. Zombanakis (2011) "Financial Versus Human Resources in the Greek-Turkish Arms Race Ten Years On: A Forecasting Investigation Using Artificial Neural Networks", *Defence and Peace Economics*, Vol. 22, No. 4.
4. Antonakis N. (1996), “Military Expenditure and Economic Growth in Less Developed Countries: A Simultaneous Equation Approach with an Application to Greece 1958-1990”, *Economia Internazionale* 49, 3, p. p. 329-346.
5. Antonakis N. (1997) “Defence Spending and Growth in Greece: A Comment and Further Empirical Evidence”, *Applied Economics Letters* 4 , p. p. 651-655.
6. Avramides C. (1997), “Alternative Models of Greek Defence Expenditures”, *Defence and Peace Economics*, v. 8, 2, p. p. 145-187.
7. Balfousias A. and V. Stavrinos (1996), “The Greek Military Sector and Macroeconomic Effects of Military Spending in Greece”, in N. Gleditsch et al. (eds.) *The Peace Dividend*, Amsterdam, Elsevier, p. p. 191-213.
8. Benoit E. (1978), "Growth and Defense in Developing Countries" *Economic Development and Cultural Change* (1978): 271-80.
9. Brauer, J. (2003), “Greece and Turkey: A Comprehensive Critical Review of the Defence Economics Literature”, in Kollias C. and Gunluk-Senesen G. (eds.), *Greece and Turkey in the 21st Century: Conflict or Cooperation*, Nova, New York, Ch. 13.
10. Brissimis S. N, Hondroyiannis G, Papazoglou C, Tsaveas N. T, Vasardani M. A (2010), "Current Account Determinants and External Sustainability in Periods of Structural Change," Bank of Greece Working Paper 117,
11. Brzoska, M. (1983) “Research Communication: The Military - Related External Debt of Third - World Countries” *Journal of Peace Research*, v. 20, (3) p. p. 271-77.
12. Deger S. and R. Smith (1983), “Military Expenditure and Growth in Less Developed Countries”, *Journal of Conflict Resolution*, v. 27, (2), p. p. 335 – 353.
13. Dunne P, E. Nikolaidou and D. Vougas, (2001), “ Defence spending and economic growth: A causal analysis for Greece and Turkey”, *Defence and Peace Economics*, v. 12, 1, p. p. 5 – 26.
14. Dunne P. J, R, P. Smith and D. Willenbockel (2005), “Models of Military Expenditure and Growth: A Critical Review”, *Defence and Peace Economics* v. 16(6), p. p. 449–461
15. Dunne, P, del Carmen Garcia-Alonso, M, Levine P, Smith, R, (2007) “Determining the Defence Industrial Base”, *Defence and Peace Economics* v.18 (3), p. p. 199-211.
16. Dunne P. and R. P. Smith (2010), “Military Expenditure and Granger Causality: A Critical Review”, *Defence and Peace Economics*, Vol. 21(5–6), p. p. 427–441
17. ELIAMEP (2007) “The National Security Policy of Greece in the 21st Century”, Athens.
18. Engle R. and C. W. J. Granger (1987) “Co- Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, *Econometrica*, v. 55 (2) p. p. 251-276.
19. Faini R, P. Annez and L. Taylor (1984) “Defence Spending, Economic Structure and Growth: Evidence Among Countries and over Time” *Economic Development and Cultural Change*, v. 32, (3), p. p. 487 – 498.
20. Frost and Sullivan (2009) *Greece: Defence and Security Report*.
21. Galvin, H. (2003), “The Impact of Defence Spending on the Economic Growth of Developing Countries: A Cross-Section Study”, *Defence and Peace Economics*, 14 (1), p. p. 51- 59.
22. Hartley K. (2010), “The Case for Defence”, *Defence and Peace Economics*, v. 21, (5–6), p. p. 409–426.

23. IMF (1993), Balance of Payments Manual, 5th edition, Washington D. C.
24. Johansen, S. (1988), "Statistical Analysis of Cointegration Vectors," *Journal of Economic Dynamics and Control*, v. 12(2-3), p. p. 231-254
25. Johansen S. and K. Juselius, (1990), "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration--With Applications to the Demand for Money," *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, v. 52(2), p. p. 169-210.
26. Johansen S. and K. Juselius, (1992), "Testing structural hypotheses in a multivariate cointegration analysis of the PPP and the UIP for UK," *Journal of Econometrics*, v. 53(1-3), p. p. 211-244.
27. Karagoç E. (2006) "The Relationship between External Debt, Defence Expenditures and GNP Revisited: The Case of Turkey", *Defence and Peace Economics*, v. 17(1), pp. 47-57
28. Kollias C. (1995), "Preliminary Findings on the Economic Effects of Greek Military Expenditure", *Applied Economics Letters* 2, Nr. 1, p. p. 16-18.
29. Kollias C. and S. Makrydakis (2000), "A Note on the Causal Relationship between Defence Spending and Growth in Greece: 1955-93" *Defence and Peace Economics*, Vol. 11, No 2, p. p. 173-184.
30. Kollias C. Manolas G. and S. M. Paleologou (2004), "Military Expenditure and Government Debt in Greece: Some Preliminary Empirical Findings", *Defence and Peace Economics*, Vol. 15, No 2, p. p. 189-197.
31. Kollias C, and S. M. Paleologou, (2010) "Growth, Investment and Military Expenditure in the European Union-15", *Journal of Economic Studies*, v. 37 , (2), pp.228 - 240 – 240
32. Lim D. (1983), "Another Look at Growth and Defence in Less Developed Countries" *Economic Development and Cultural Change* v. 31 (2), p. p. 377 – 384.
33. Looney R. E. and P. C. Frederiksen (1986), Defense Expenditures, External Public Debt and Growth in Developing Countries, *Journal of Peace Research* v. 23 (4).
34. McDonald B. D. and R. J. Eger (2010) "The Defence – Growth Relationship: An Economic Investigation into Post – Soviet States", *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, v. 16 (1).
35. Parker D. and K. Hartley (2003), "Transaction costs, relational contracting and public private partnerships: a case study of UK defence", *Journal of Purchasing and Supply Management*, v. 9 (3), p. p. 97-108.
36. Refenes, A.N., Kollias, C. and Zarpanis A. (1995) External Security Determinants of Greek Military Expenditure: An Empirical Investigation Using Neural Networks. *Defence and Peace Economics* 6, 27-41.
37. Sandler T. and K. Hartley (eds.) (2007) Handbook of Defence Economics, Vol. 2, North Holland.
- Seigle C. (1998) "Defence Spending in a Neo-Ricardian World", *Economica* v. 65, p. p. 193-210
38. Sezgin, S. (1997) "Country Survey X: Defence Spending in Turkey", *Defence and Peace Economics*, v. 8, (4), p. p. 381-409.
39. Sezgin, S. (2001) "An Empirical Analysis of Turkey's Defence - Growth Relationships with a Multi – Equation Model, 1956 – 1994", *Defence and Peace Economics* 12, 1, p. p. 69 – 86.
40. Sezgin S. (2003), "A Disaggregated Analysis of Defence Expenditure and Economic Growth: The Case of Turkey and Greece", in Kollias C. and Gunluk-Senesen G. (eds.), *Greece and Turkey in the 21st Century: Conflict or Cooperation*, Nova, New York, Ch. 14.
41. Sezgin S. (2004), "An Empirical Note on External Debt and Defence Expenditures in Turkey", *Defence and Peace Economics*, v. 15(2), p. p. 199-203
42. SIPRI (2009) Yearbook.
43. SIPRI (2010) Yearbook.
44. Wilkins, N (2004), "Defence Expenditure and Economic Growth: Evidence from a Panel of 85 Countries", Retrieved from: <http://cama.anu.edu.au/macroworkshop/Nigel%20Wilkins.pdf>
45. Yemane W. R. (2009) "The Defence – Spending External Debt Nexus in Ethiopia", *Defence and Peace Economics*, Vol. 20(5), p. p. 423-436.
46. Yang A. J. F, W. N, Trumbull, C. W. Yang and B. N. Huang (2011) "On the Relationship Between Military Expenditure, Threat and Economic Growth: A Non – Linear Approach", *Defence and Peace Economics*, Vol. 22 (4), August, pp. 449-45
47. Yildirim and Sezgin (2002), "The Demand for Turkish Defence Expenditure", *Defence and Peace Economics* 13, 2, p. p. 121-128.
48. Zombanakis G. A, Stylianou C, Andreou A. S. (2009), "The Greek Current Account Deficit : Is It Sustainable After All?" Bank of Greece Working Paper 98.

Σημειολογική Προσέγγιση της Οπτικής Μεταφοράς στη Γελοιογραφία

Ιωάννα Ασαργιωτάκη

*Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, Τομέας Ανθρωπιστικών και Πολιτικών Επιστημών
annaassario@yahoo.com*

Περίληψη. Η μεταφορά, κεντρικός μηχανισμός αντίληψης της πραγματικότητας και του λόγου, άμεσα συνδεδεμένος με τη γνώση κατά τον Αριστοτέλη, χαρακτηρίζεται από τον Umberto Eco ως «Το πιο φωτεινό από όλα τα ρητορικά σχήματα». Ο Roman Jakobson στις αρχές του 20ού αιώνα δηλώνει πως η μεταφορά είναι υπαρκτή και σε άλλα σημειακά συστήματα όπως η εικόνα, θέση που συμμερίζονται, μεταξύ άλλων, οι Roland Barthes, Jean Francois Lyotard, Umberto Eco και Martine Joly. Μεταφορά και υπερβολή αποτελούν τα πιο λειτουργικά σχήματα λόγου στη γελοιογραφία και στη διαφήμιση, δύο είδη που σύμφωνα με τη θεωρία του R. Jakobson μπορούν να καταταχθούν στα ποιητικά μηνύματα με την ευρεία έννοια. Στον γελοιογράφο Κ. Μητρόπουλο, γίνεται συστηματική χρήση της οπτικής μεταφοράς με μορφή προσωποποίησης-ζωομορφισμού, σύμφωνα με τη γελοιογραφική παράδοση. Με βάση μία γελοιογραφία του πρύτανη της ελληνικής γελοιογραφίας, θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε τον γνωστικό ρόλο της μεταφορικής εικόνας ως οπτικό μηχανισμό παραγωγής του χιούμορ. Σαν μοντέλο ανάλυσης θα χρησιμοποιήσουμε τη σημειολογική δηλωτική-συνδηλωτική προσέγγιση των B.Cocula – C. Peyrouet, με γνώμονα τις λειτουργίες επικοινωνίας του R. Jakobson. Κατόπιν σημειολογικής ανάλυσης της γελοιογραφίας διαπιστώνεται ότι η οπτική μεταφορά στην οποία βασίζεται δεν είναι πραγματολογικά αποδεκτή και η γνωστική αντίθεση που προκύπτει την καθιστά κωμική. Σύμφωνα με τον Henri Bergson : «Όταν η προσοχή μας επικεντρώνεται στην υλική διάσταση μιας μεταφοράς η ιδέα που εκφράζεται αποκτά κωμικό χαρακτήρα».

The Use of Visual Metaphor in the Cartoon/Cartoon Drawing: A semiotic approach

Abstract. Metaphor, a central mechanism in perceiving speech and reality and, according to Aristotle, closely related to knowledge, is characterized by Umberto Eco as “the most bright of all rhetoric schemata”. At the beginning of the 20th century, Roman Jakobson claimed that metaphor exists in other semiotic systems as well, like that of images and his views were shared, amongst others, by Roland Barthes, Jean Francois Lyotard, Umberto Eco and Martine Joly. Metaphor and hyperbole are the most popular figures of speech used in cartoon-drawing and advertising and both of them according to Jakobson can be regarded as poetic messages in a wider sense. K. Mitropoulos, a patriarch of Greek

cartoonists, makes extensive use of visual metaphor, in the form of zoomorphism. The present paper will attempt to highlight the cognitive role of metaphorical image as a visual, humor-invoking mechanism. The analysis model adopted is a synthesis of the B. Cocula-C. Peyrouet semiotic approach, who suggest a denotative-connotative approach according to Jakobson's six communication functions.

The semiotic analysis of a cartoon by Mitropoulos suggests that the visual metaphor on which it is based cannot be realistically acceptable and the arising cognitive antithesis makes it comical. Moreover, according to Bergson, *'When our attention focuses on the materialized dimension of a metaphor, the idea expressed acquires a comic character'*.

Λέξεις-κλειδιά: Σημειολογία, οπτική μεταφορά, γελοιογραφία, χιούμορ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μεταφορά, κεντρικός μηχανισμός αντίληψης της πραγματικότητας και του λόγου, άμεσα συνδεδεμένος με τη γνώση κατά τον Αριστοτέλη (Ρητορική) (1), χαρακτηρίζεται από τον Umberto Eco (2) ως «Το πιο φωτεινό από όλα τα ρητορικά σχήματα».

Προς την ίδια κατεύθυνση, ο Pierre Fontanier (3) θεωρεί πως η παραδοξότητα που χαρακτηρίζει τη μεταφορά προκαλεί επικοινωνιακή ένταση, κινητοποιεί την ευφυΐα (« frapper l'intelligence ») δημιουργώντας «το νόημα το πιο αληθινό αλλά ταυτόχρονα το πιο βαθύ και το πιο δυναμικό».

Ο Roman Jakobson (4) στις αρχές του 20ού αιώνα δηλώνει πως η μεταφορά είναι υπαρκτή και σε άλλα σημειακά συστήματα όπως η εικόνα. Τη θέση αυτή συμμερίζονται μεταξύ άλλων, οι Roland Barthes (5), Jean Francois Lyotard (6) Umberto Eco (7) (στον οποίο οφείλεται ο όρος οπτικοποίηση) και η Martine Joly (8).

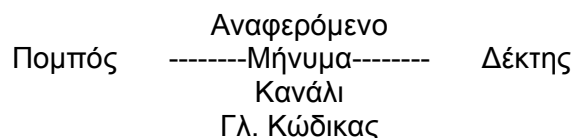
Μεταφορά και υπερβολή αποτελούν τα πιο λειτουργικά σχήματα λόγου στη γελοιογραφία και στη διαφήμιση, δύο είδη που σύμφωνα με τη θεωρία του R. Jakobson μπορούν να καταταχθούν στα ποιητικά μηνύματα με την ευρεία έννοια.

Στο έργο του Κώστα Μητρόπουλου (9) γίνεται συστηματική χρήση της οπτικής μεταφοράς με τη μορφή της προσωποποίησης ή του ζωομορφισμού (10) (βλ. γελοιογραφική παράδοση).

Με βάση μία γελοιογραφία του πρύτανη της ελληνικής γελοιογραφίας, θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε τον γνωστικό ρόλο της μεταφορικής εικόνας ως οπτικό μηχανισμό παραγωγής του χιούμορ.

Σαν μοντέλο ανάλυσης θα χρησιμοποιήσουμε, τη σημειολογική προσέγγιση των B.Cocula – C. Peyrouet (11) οι οποίοι προτείνουν: μία αντικειμενική και μία συνδηλωτική προσέγγιση εκ των οποίων η δεύτερη περιλαμβάνει μία ερμηνευτική διαδικασία που συνδέεται με κοινωνιοπολιτισμικούς, ψυχο-κριτικούς και αισθητικούς κώδικες. Οι τελευταίοι εμπεριέχουν, μεταξύ άλλων, τη ρητορική των αποκλίσεων. Τέλος, προτείνεται μία σύνθεση που περιλαμβάνει τις λειτουργίες της επικοινωνίας.

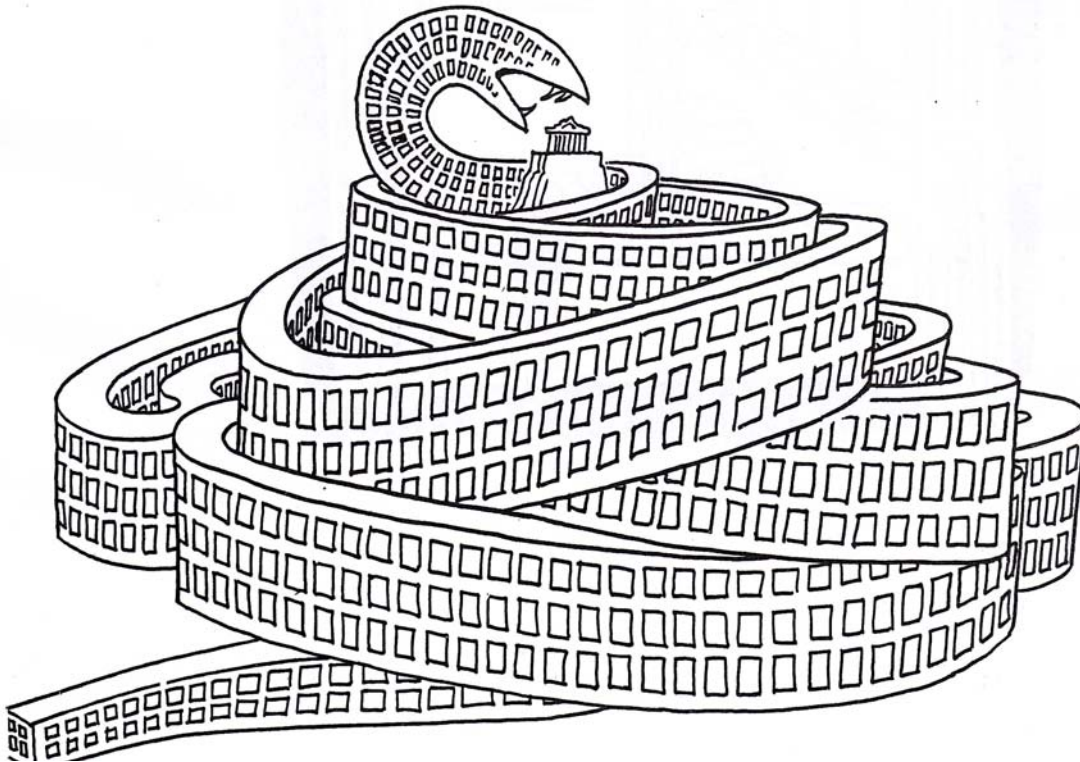
Οι λειτουργίες της επικοινωνίας απορρέουν από το σχήμα επικοινωνίας του Jakobson (12), διαχρονικά αναγνωρισμένο ως μοντέλο προσέγγισης της ρητορικής τέχνης (Martine Joly (13)). Παραθέτουμε το σχήμα επικοινωνίας του Jakobson.

Σε κάθε ένα παράγοντα του σχήματος επικοινωνίας αντιστοιχεί μία γλωσσική λειτουργία: η αναφοριστική στο αναφερόμενο (ή στο πλαίσιο αναφοράς), η συγκινησιακή ή εκφραστική

εκφράζει τα συναισθήματα του πομπού, η βουλευτική αφορά την συμμετοχή του δέκτη, η φατική το κανάλι της επικοινωνίας (φωνή, χαρτί, κ.ά.), η μεταγλωσσική τον γλωσσικό κώδικα (επεξήγηση) και η ποιητική λειτουργία το μήνυμα αυτό καθεαυτό (ρητορική τέχνη).

ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΜΙΑΣ ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ (14)

Υπηρετώντας την τέχνη του υπαινιγμού (και όχι της πειθούς που ανήκει στη διαφήμιση), η γελοιογραφία έχει ευγενή σκοπό: να ψυχαγωγήσει και ίσως και να προκαλέσει την κριτική σκέψη. Το κωμικό στοιχείο που εμπειριέχει διαθέτει μία κρυπτολογική λειτουργία δηλαδή « ... βασίζεται σε ένα μηχανισμό απόκρυψης-διαλεύκανσης. Επικοινωνούμε με τους μνημένους εξαιρώντας τους υπόλοιπους. Διπλή ευχαρίστηση που προκύπτει από την ικανοποίηση της ευφύιας μας και την επικύρωση της συμμετοχής μας σε ένα κοινωνιο-πολιτισμικό περιβάλλον» (Jean-Marc Defays (15)).

Η συγκεκριμένη γελοιογραφία είναι χωρίς λόγια, κάτι που την καθιστά α priori πιο λειτουργική σε βουλευτικό επίπεδο καθώς η εικόνα, σημειολογικά, έχει τον πρώτο ρόλο σε σχέση με τον λόγο διότι παραπέμπει πιο άμεσα στο αναφερόμενο.

Ανάλυση σύμφωνα με τους B.Cocula – C. Peyroutet

Περιγραφική και δηλωτική προσέγγιση: Η εικόνα εμφανίζει μία τεράστια λωρίδα σε σπειροειδή τροχιά που παραπέμπει σε φίδι, διάστικτη από συμμετρικά ανοίγματα που μικραίνουν στην ουρά και στο κεφάλι. Το κεφάλι, με το στόμα ανοιχτό, από όπου προβάλλουν 3

κοφτερά δόντια, έχει αναρριχηθεί στο ψηλότερο σημείο και βρίσκεται ακριβώς πάνω από ένα αρχαίο ναό, άραγε τον Παρθενώνα (;), έτοιμο να τον κατασπαράξει.

Ερμηνευτική και συνδηλωτική προσέγγιση : Μελέτη των κωδίκων

Κοινωνιο-πολιτισμικό επίπεδο

Ονομαστικός και τοπολογικός κώδικας : Λόγω σύμβασης, εφόσον η γελοιογραφία αποτελεί, εξ ορισμού, ένα σχόλιο για την επικαιρότητα, η αναγνωρισιμότητα της εικόνας είναι δεδομένη. Υπαινικτικά επίσης λειτουργεί και η υπογραφή του γελοιογράφου του οποίου το ύφος είναι εξίσου αναγνωρίσιμο : εδώ λοιπόν ο Μητρόπουλος κάνει αναφορά στην πόλη της Αθήνας.

Κώδικας αναγνώρισης των αντικειμένων και κινησιολογικός κώδικας : αναγνώριση της στυλιζαρισμένης παρουσίας του φιδιού, και σπειροειδής κίνηση της πόλης-φίδι με σκοπό τον υπαινιγμό του πνιγμού - κατασπάραξης.

Κώδικας της απόστασης : η πόλη-ουροβόρος όφεις καταλαμβάνει επιθετικά όλο τον χώρο (καρέ).

Κώδικας των μύθων: Παραπομπή στο αρχέτυπο του πολιτισμού.

Δεν έχουμε χρήση του βουλευτικού κώδικα σε γλωσσικό επίπεδο (γελοιογραφία χωρίς λόγια) αλλά το **εσείς** (2^ο πρόσωπο) και η προστακτική, μερικά από τα βασικά εργαλεία της βουλευτικής λειτουργίας, συνυπάρχουν, υπαινικτικά : Η ίδια η εικόνα, με την επιθετικότητά της, απευθύνει στον αναγνώστη κραυγή βοήθειας.

Ψυχαναλυτική-κριτική προσέγγιση της εικόνας

Η έκκληση του γελοιογράφου, εκφρασμένη μέσα από μια μικτή γκάμα συναισθημάτων (οργή, απαισιοδοξία - τρυφερότητα, συνενοχή, ελπίδα) απευθύνεται στο συλλογικό ασυνείδητο, απεικονίζοντας την πάλη ανάμεσα στην παρόρμηση της ζωής και την παρόρμηση του θανάτου ή αλλιώς, την ανάγκη να υποτάξουμε την αρχή της ηδονής (κοινωνία της αφθονίας) στην αρχή της πραγματικότητας (καταστροφή περιβάλλοντος).

Αισθητικό επίπεδο

Σαφής, λιτή και διαχρονική απεικόνιση σε μαύρο - άσπρο : παρόλο που ο Παρθενώνας έχει μέγεθος μινιατούρας σε σχέση με τον τερατώδη ουροβόρο, η εικόνα είναι εύληπτη.

Ρητορικός κώδικας

Αυτό το οπτικό μήνυμα περιέχει τις εξής αποκλίσεις : μετωνυμία (ο Παρθενώνας για την Αθήνα), αντίθεση (καλό-κακό, μεγάλο-μικρό), μεταφορά-προσωποποίηση-ζωομορφισμός (η πόλη-φίδι), υπερβολή - ειρωνία (αντιστροφή των μεγεθών : ο γιγάντιος ουροβόρος θα κατασπαράξει το λιλλιπούτσιο μνημείο).

Από την αναλογία ανάμεσα σε «το φίδι τρώει την ουρά του» (εντύπωση που δίνει ο ουροβόρος όφεις όταν αλλάζει δέρμα) και σε «η απάνθρωπη πόλη πνίγει τον Παρθενώνα», συσχετισμός που ο ίδιος ο γελοιογράφος επινοεί μέσω της σπειροειδούς κίνησης που δίνει στην πόλη-φίδι, με το απειλητικό κεφάλι του τελευταίου πάνω από το μνημείο, κατασκευάζεται η μεταφορά η οποία είναι σαφώς ασύμβατη με την πραγματικότητα, παράδοση και άρα κωμική. Αλλωστε σύμφωνα με τον Bergson (16): «Όταν η προσοχή μας επικεντρώνεται στην υλική διάσταση μιας μεταφοράς η ιδέα που εκφράζεται αποκτά κωμικό χαρακτήρα».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Κατόπιν ανάλυσης, η γελοιογραφία αποδεικνύεται ως μία εντυπωσιακή gestalt (17) σε πλήρη ρήξη με την αναμονή του αποδέκτη, μέσα από μία σύνθετη οπτικοποίηση των ρητορικών

σχημάτων που υπηρετούν την ποιητική λειτουργία η οποία, σε συνδυασμό με τις άλλες (φατική: αναγνωσιμότητα, εκφραστική : συναισθήματα του πομπού) στοχεύει στη βουλητική, και αυτό, σε συνάρτηση με τον πραγματολογικό στόχο του μηνύματος δηλ. το γέλιο. Το γέλιο που σύμφωνα με τον Freud, αποσκοπεί στη διάψευση της πραγματικότητας και αποτελεί μέσον προστασίας από τον πόνο, εξοικονομώντας την ενέργεια που απαιτείται από το συναίσθημα (18).

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. Αριστοτέλης, *Ρητορική, τόμος Β*, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, σελ.380, στίχοι 20-26.
2. Βλ. Umberto Eco, *Sémiotique et Philosophie du langage*, Paris, P.U.F., 1988, σελ.160, «le plus lumineux de tous les tropes».
3. Pierre Fontanier, *Les figures du discours*, Paris, Flammarion, 1968, σελ.137, « le sens le plus vrai, comme le plus profond et le plus énergique ».
4. Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, Paris, Minuit, 1963. chap.11, Linguistique et Poétique.
5. Roland Barthes, « Rhétorique de l'image ». Σε : *Œuvres Complètes*, εκδ. Paris, Seuil, 1993, σελ.1422.
6. Jean François Lyotard, *Discours, Figure*, εκδ. Paris, Klincksieck, 1971, σελ.248.
7. βλ. Umberto Eco, *La structure absente*, εκδ. Paris, Mercure de France, 1968, σελ.240, « visualisation ou littéralisation de la métaphore ».
8. Martine Joly, *Introduction à l'analyse de l'image*, Paris, Armand Colin, 2005.
9. βλ. άρθρα, Ioanna Assaryotakis-Kordas:Ιστοσελίδα της E.I.R.I.S (Equipe Interdisciplinaire de Recherche sur l'Image Satirique), Πανεπιστήμιο της Brest (Γαλλία):-« Δύο αιώνες ελληνικής γελοιογραφίας» (Deux siècles de caricature grecque). -«Σύγχρονοι έλληνες γελοιογράφοι : Κώστας Μητρόπουλος» (Caricaturistes grecs actuels : Kostas Mitropoulos). -Βλ.επίσης την ανάλυση της κωμικής μεταφοράς σε μία γελοιογραφία του Μητρόπουλου στην Ανακοίνωση « Στρατηγική της πειθούς του διαφημιστικού μηνύματος» (Stratégie de persuasion du message publicitaire), Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου της Συνομοσπονδίας των Καθηγητών της Γαλλικής (FIPF), Κεμπέκ, Ιούλιος, 2008.
10. Δημήτρης Σαπρανίδης, *Ιστορία της Ελληνικής Γελοιογραφίας*, 2 τόμοι, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα, 2006.
11. Bernard Cocula – Claude Peyrouet, *Sémantique de l'image*, Paris, Delagrave, 1986.
12. Roman Jakobson, op.cit.
13. Martine Joly, *Introduction à l'analyse de l'image*, εκδ. Paris, Armand Colin, 2005, σελ.46.
14. Κώστας Μητρόπουλος, *Η κοινωνία της αφθονίας*, 1973.
15. Jean-Marc Defays, *Le comique*, Paris, Seuil, 1996, p.37-38.
16. Henri Bergson, *Le rire* σε Oeuvres, Paris, P.U.F, 1970, σελ.442.
17. βλ. σε Bernard Cocula/Claude Peyrouet, ibid. σελ.14-15, Gestaltisme (γερμανικής προέλευσης, 1911) ή Θεωρία της μορφής. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, κάθε αντίληψη μιας εικόνας είναι συνολική (διαισθητική - γνωστική) και επιβάλλει τη δομή της στον θεατή. Αρκεί να αλλάξει ένα στοιχείο της εικόνας για να αλλάξει τελείως το νόημα.
18. Sigmund Freud, *Le mot d'esprit et ses rapports avec l'inconscient*, Paris, Gallimard, 1930, p. 366 : le comique, démenti de la réalité, affirmation du principe de plaisir et moyen de défense contre la douleur, semble conditionné « ...par l'épargne de la dépense nécessitée par le sentiment».

Η Ενίσχυση της Διαπολιτισμικής Μάθησης με τη Συνέργεια της Βιωματικής Μεθόδου στο Μάθημα της Γερμανικής ως Ξένης Γλώσσας

Ευαγγελία Τσιαβού

*Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, Τομέας Ανθρωπιστικών και Πολιτικών Επιστημών
και Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο*

Περίληψη. Η διαπολιτισμικότητα είναι πλέον επιταγή τόσο της καθημερινότητας όσο και της εκπαίδευσης. Ειδικά στο ξενόγλωσσο μάθημα είναι απαραίτητο στοιχείο για την επαφή με την αλλότρια κουλτούρα. Συχνά όμως η διαπολιτισμική προσέγγιση καταλήγει θεωρητικό κατασκεύασμα λόγω ελλιπούς επικαιροποίησης του διδακτικού υλικού. Η βιωματική μέθοδος ενέχει αμεσότητα που συμβάλλει στην εφαρμογή και αποτελεσματικότητα της διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης.

Λέξεις-κλειδιά: Διαπολιτισμική μάθηση, βιωματικό μάθημα, Νέα Μέσα, Γερμανικά ως ξένη γλώσσα

Abstract. Interculturality has become essential both for the education and everyday life. Especially in the teaching of Foreign Languages it is necessary for the contact with the foreign culture. Very often, intercultural learning remains a theoretical construction because of the lack of update concerning the teaching material. Active Learning contributes to the realization and the effectiveness of intercultural interaction.

Keywords: Intercultural Learning, German as a Foreign Language, Active Learning, ICT

Στη σημερινή Ευρώπη της κινητικότητας και της διαπολιτισμικής ανταλλαγής όλο και πιο συχνά τίθεται στο προσκήνιο η απαίτηση για πολυγλωσσία. Παρόλη την εξάπλωση των ΤΠΕ στην καθημερινότητά μας, που κάνει την επαφή μας με την ξένη γλώσσα πολύ πιο εύκολη, άμεση και αποτελεσματική και καθιστά δυνατή την εμπειρική εκμάθηση μιας γλώσσας, ο προτιμώμενος τρόπος απόκτησης γλωσσικών γνώσεων παραμένει το «παραδοσιακό» μάθημα. Η σύγχρονη ξενόγλωσση διδασκαλία και τα ανάλογα διδακτικά εγχειρίδια προσανατολίζονται μεν στις μοντέρνες μεθοδικές προσεγγίσεις (επικοινωνιακή και διαπολιτισμική προσέγγιση)(Hackl et al 1998), διαπιστώνεται όμως ότι περιορίζονται στην απλή παράθεση πατριδογνωσικών στοιχείων. Ειδικά στο μάθημα των Γερμανικών ως ξένης γλώσσας, όπου υπάρχει πρόσφορο και πλούσιο υλικό από τις γερμανόφωνες χώρες, θεματοποιούνται αυτά τα στοιχεία από πολλές πλευρές (ιστορία, γεωγραφία, πολιτική κτλ.). Μπορεί να παρέχονται πολλές πληροφορίες για την καθημερινότητα και την οργάνωση της ζωής σε Γερμανία, Ελβετία, Αυστρία κυρίως, αλλά εκεί περιορίζεται και η διαπολιτισμική επαφή.

Ωστόσο, η πρόσληψη όλων αυτών των πληροφοριών δεν συνεπάγεται και την κινητοποίηση του θυμικού των διδασκομένων από διαπολιτισμική σκοπιά. Η παρουσίαση πληροφοριών πατριδογνωσίας δεν επαρκεί για τη διαμεσολαβητική λειτουργία της διαπολιτισμικής

προοπτικής. Συχνά δεν αποτελεί αφορμή για περαιτέρω γόνιμη αντιπαράθεση με την ξένη πραγματικότητα, γεγονός που θέτει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της η διαπολιτισμική πατριδογνωσία. Επιπλέον, η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα της συμβίωσης με ανθρώπους διαφορετικών εθνικοτήτων, ειδικά στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, καθιστά επιτακτική την ανάγκη χειρισμού της διαφορετικότητας. Σκοπός είναι να τεθούν βάσεις για την ενίσχυση της επικοινωνίας, της αποδοχής και της διαπραγμάτευσης με το Ξένο, που απαιτούνται σε όλα τα προσωπικά εξελικτικά και επαγγελματικά στάδια.

Οι αιτίες παραμέλησης της διαπολιτισμικής ανταλλαγής έγκεινται κυρίως στην έλλειψη επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών αλλά και επίκαιρου κατάλληλου υλικού. Αυτές οι δύο ελλείψεις μπορούν να αρθούν με τη σύνοψη βασικών αρχών της διαπολιτισμικής μάθησης όπως και με τη βοήθεια πρακτικών οδηγιών εφαρμογής. Συγκεκριμένα, με την αρωγή της βιωματικής μεθόδου μπορεί να ενισχυθεί η διαπολιτισμικότητα και να προλάβει ή να αποσοβήσει εντάσεις μέσα στο πολυεθνικό περιβάλλον διαφόρων εκπαιδευτικών δομών, πρόταση πάνω στην οποία θα εστίασε η παρούσα εργασία.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Χωρίς να υπεισέλθουμε σε ιστορικές μεθοδολογικές αναφορές, χρήσιμο κρίνεται να υπενθυμίσουμε επιγραμματικά τις βασικές συντεταγμένες της διαπολιτισμικής μάθησης, που θα αποτελέσουν πρακτική αναφορά και γνώμονα για την περαιτέρω ανάλυση.

Μπορεί σε όλες τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις (γνωστική, επικοινωνιακή, διαπολιτισμική προσέγγιση) να θεματοποιείται η πατριδογνωσία και να αποτελεί βάση του διαπολιτισμικού μαθήματος, ωστόσο καλό θα ήταν να τονιστούν ορισμένες διαφορές μεταξύ διαπολιτισμικότητας και πατριδογνωσίας, γιατί συχνά οι δύο όροι/ τα δύο περιεχόμενα συγχέονται μεταξύ τους. Ναι μεν δεν αλληλοαναιρούνται, όμως δεν αντικαθιστούν ούτε ισοδυναμούν αλλήλοις (Zeuner online). Η διαφορά της πατριδογνωσίας από τη διαπολιτισμική μάθηση έγκειται στο γεγονός ότι η πρώτη φροντίζει την επαφή και η δεύτερη την αντιπαράθεση της αλλότριας πραγματικότητας με την προσωπική/εθνική. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο παίζει η συνειδητοποίηση της ετερότητας και η αποδοχή της, που ως κύριος στόχος της διαπολιτισμικής μάθησης θέτει στο επίκεντρο την κοινωνική και πολιτιστική ευαισθητοποίηση αφενός και την καλλιέργεια στρατηγικών αυτόνομης απόκτησης γνώσης αφετέρου (Pauldrach 1992:4). Προς αυτήν την κατεύθυνση γίνεται βασικό εργαλείο για τη διαπολιτισμική μάθηση η σύγκριση στοιχείων καθημερινότητας, εθνικών χαρακτηριστικών ή δημογραφικών πληροφοριών (Geistmann 2002:13). Σκοπός είναι η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, η σχετικοποίηση στερεοτύπων και προκαταλήψεων, η αλλαγή εντυπώσεων και στάσεων αντιμετώπισης προσώπων και καταστάσεων (Mueller στο Kast/Neuner 1994:94-96) όπως και η ανάπτυξη κριτικής ανοχής (ABCD Thesen), σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικής διδακτικής (Mueller στο Kast/Neuner 1994:96-99). Σημαντική επίσης είναι η ανάπτυξη στρατηγικών και δεξιοτήτων που θα καταστήσουν την επαφή με ξένες κουλτούρες και κοινωνίες πιο γόνιμη (Pauldrach 1992:8). Η σύγκριση αποτελεί μόνιμη διαδικασία κατανόησης με βασικές παραμέτρους το προσωπικό και εθνικό περιβάλλον αφενός και τις εμπειρίες μαζί με τις πληροφορίες για την αλλότρια κουλτούρα αφετέρου (Picht 1989:57).

Σημαινόμενα ιδιαίτερη της εφαρμογής της διαπολιτισμικής προοπτικής στο ξενόγλωσσο μάθημα είναι η στενή, άμεση σχέση κάθε γλώσσας με την αντίστοιχη κουλτούρα, που ξεκινάει από το πρώτο μάθημα κιόλας. Προϋπόθεση είναι η συνειδητοποίηση της προσωπικής πολιτιστικής προέλευσης για να γίνουν δυνατά ο συσχετισμός, η ανάκλαση πολιτιστικών δεδομένων και η αναγνώριση της σχετικότητάς τους (House 1994:85). Επίσης, ο μαθητής

καλείται να κατανοήσει προσωπικές/εθνικές επικοινωνιακές τακτικές, να τις χρησιμοποιήσει με στόχο την ανάπτυξη δεξιοτήτων διαμεσολάβησης μεταξύ των δύο κουλτούρων. Απαραίτητη είναι η καλλιέργεια της ικανότητας χειρισμού αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων που θα συντελέσει στην κατανόηση και αποκατάσταση εντάσεων, αρχής γενομένης από την τάξη.

Πέραν τούτων, σημαντική για το ξενόγλωσσο μάθημα είναι η στάση αποδοχής των λαθών, που θα οδηγήσει το διδασκόμενο να δοκιμάσει εναλλακτικούς τρόπους έκφρασης και μοντέλα συμπεριφοράς και να εντάξει εξωγλωσσικές στρατηγικές διάδρασης με παράπλευρο κέρδος την ανάπτυξη μεταεπικοινωνιακών ικανοτήτων κατανόησης (Luchtenberg 1999:209). Στους στόχους του ξενόγλωσσου μαθήματος ανήκουν και ο γνωστικός, ο συναισθηματικός και ο διεκπεραιωτικός παράγοντας. Σύμφωνα με τον House (1996:3), η διαπολιτισμική ικανότητα αντιμετωπίζεται καθαρά συναισθηματικά και συμπεριφοριστικά, εις βάρος των άλλων δύο παραγόντων, και παρουσιάζεται πολύ μονόπλευρα, ιδεαλιστικά και φορτισμένη ιδεολογικά. Γι' αυτό και δε θα έπρεπε να περιοριστεί σε επίπεδο έκφρασης απόψεων, αλλά να συμπεριλάβει και τους άλλους διδακτικούς στόχους και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις πλήρωσής τους (Geistmann 2002:38). Προς αυτήν την κατεύθυνση συνάδουν η κοινωνικοπολιτιστική ευαισθητοποίηση και η εκμάθηση στρατηγικών αυτόνομης απόκτησης της γνώσης (Hackl et al 1998:5). Τα κοινωνικά και πολιτιστικά φαινόμενα που απαιτούν ενσυναίσθηση και κατανόηση αρχών επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης με Γερμανόφωνους, αφορούν σε γλωσσικά στοιχεία, συνήθειες/τελετουργικά και κοινωνικές δομές (Neuner 2005:170-171).

Τέλος, καλό θα ήταν να γίνει συνειδητό στους διδασκόμενους ότι τα σημαινόμενα σε μια γλώσσα είναι πολιτισμικά καθορισμένα και αντικατοπτρίζουν μια ιστορικά δημιουργηθείσα ανάγκη ζωής μιας κοινωνίας. Βάσει συγκεκριμένων παραδειγμάτων θα διαπιστώσουν ότι μαζί με την ξένη γλώσσα καλούνται να μάθουν μια νέα πραγματικότητα, ένα νέο σύστημα αξιών, εννοιών και συσχετισμών. Η απόκτηση αυτού του νέου συστήματος γίνεται σταδιακά σε μια διαρκή διαδικασία δημιουργίας υποθέσεων και επιβεβαίωσης ή απόρριψής τους. Εξάλλου, οι διδασκόμενοι οφείλουν να δίνουν βαρύτητα σε εκείνους τους παράγοντες που καθορίζουν τη σημασία των λέξεων σε συγκεκριμένες καταστάσεις, δηλαδή ανάλογα με το συγκεκριμένο συγκείμενο και αναφορικά με τις λειτουργίες της γλώσσας (Bachmann 1995:12). Μεθοδολογικά, οι ABCD-Thesen (1990/3, 60-61. Σημεία 9-18) και η μέθοδος της σύγκρισης μπορούν να αποτελέσουν εργαλείο για τη διαπολιτισμική μάθηση, ενώ χρήσιμες οδηγίες εμπεριέχονται και στο ΑΠΣ (online) όπως και στο ΔΕΠΠΣ (online).

ΒΙΩΜΑΤΙΚΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΜΙΑ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΜΕΣΗ ΠΡΟΤΑΣΗ

Ωστόσο, η επίτευξη της διαπολιτισμικότητας παραμένει θεωρητική επιταγή αν η διαδικασία μάθησης αρκестεί σε παραδοσιακά μεθοδολογικά μοντέλα ή επιδιωχθεί βάσει κάποιου διδακτικού εγχειριδίου. Τα αποτελέσματα θα είναι σαφώς πιο λίγα, καθώς θα περιοριστούν στη συνάντηση της κουλτούρας του διδασκόμενου με την κουλτούρα της γλώσσας-στόχου (εν προκειμένω της γερμανικής). Παρόλο που αυτός είναι ο σκοπός της διαπολιτισμικής μάθησης, παραμένει κάπως απόμακρος ως προς την αμεσότητα του ζητούμενου, καθώς οι διδασκόμενοι καλούνται όχι μόνο να υπερκεράσουν την απόσταση ανάμεσα στη γλώσσα και τον πολιτισμό προέλευσης και στόχου αλλά και να χρησιμοποιήσουν την προκύπτουσα ευαισθητοποίηση και ενσυναίσθηση στην καθημερινότητά τους, στην επαφή τους με αλλοεθνείς στο ίδιο εκπαιδευτικό και κοινωνικό περιβάλλον. Προς αυτήν την κατεύθυνση συμβάλλει αποφασιστικά η εφαρμογή της βιωματικής μεθόδου, που είναι πιο πρακτική και άμεση σε σχέση με το παραδοσιακό μάθημα, καθώς δημιουργεί μια στενή επαφή ανάμεσα στους διδασκόμενους, μεταδίδει γνωστικά και συναισθηματικά περιεχόμενα, διαμεσολαβεί στη μετάδοση προσωπικών σχετικών εμπειριών για να προκαλέσει συγκεκριμένες (αντι)δράσεις στους επικοινωνούντες (Stoytcheva 2004:1).

Στη βάση της βιωματικής μεθόδου βρίσκονται παράμετροι κοινωνικοποίησης, ανθρωπολογικές-ψυχολογικές (θεωρία της μάθησης) και διδακτικές-μεθοδολογικές (Gudjons 2008: 67). Το βιωματικό μάθημα είναι η αναγκαία προσπάθεια υποστήριξης της ενεργητικής απόκτησης κουλτούρας σε μορφή παιδαγωγικά οργανωμένων διαδικασιών δράσης. Μέσω της (ανα)παραστατικής απόκτησης γνώσεων και γνωστικών σχημάτων δίνεται η δυνατότητα δημιουργίας δομών σκέψης και πρόσβασης στον κόσμο όχι με τη βοήθεια απεικονίσεων αλλά με τη συμβολή αισθητηριακών εμπειριών. Ως εκ τούτου, η ικανότητα δραστηριοποίησης με τη βιωματική έννοια ορίζεται ως ενεργητικός χειρισμός αντικειμένων και ως δράση σε κοινωνικούς ρόλους σε συμβολικό/διανοητικό επίπεδο (Gudjons 2008:68 και Raasch 1983:24-27).

Αναφορικά με τις ανθρωπολογικές-ψυχολογικές παράμετρους, προϋποτίθεται ότι η σκέψη προκύπτει από την ενέργεια και επανεπιδρά σε αυτήν ως ρυθμιστής δράσης. Στην απόκτηση κουλτούρας ανήκει και η ικανότητα επικοινωνίας και λεκτικής έκφρασης. Ακριβώς επειδή η γλώσσα είναι πλούσια σε δομές πραγματικότητας και αποτελεί βασικό μέσο επικοινωνίας σε διαδικασίες δραστηριοποίησης, η γλωσσική μάθηση καθίσταται απαραίτητο συστατικό μέρος του βιωματικού μαθήματος (Gudjons 2008:70).

Από διδακτική/μεθοδολογική άποψη, το βιωματικό μάθημα δε φιλοδοξεί να διεκδικήσει πληρότητα, είναι μάλλον αποσπασματική και επικουρική η απόκτηση γνώσεων. Στόχος δεν είναι η απομνημόνευση όρων αλλά η δημιουργική ανακάλυψή τους και ο νέος συνδυασμός υπαρχόντων δεδομένων. Πρόκειται για γενετική και ανακαλυπτική μάθηση. Η αυτοδιαχείριση, η συμφωνία/ορισμός στόχων, η ευθύνη, η διαθεματική μάθηση αποτελούν κύρια χαρακτηριστικά του βιωματικού μαθήματος. Ωστόσο, δύο είναι τα πιο καθοριστικά στοιχεία του: ο διδασκόμενος καθορίζει αυτόβουλα την επικείμενη δράση, συμμετέχει στο σχεδιασμό, ταυτίζεται με το νόημα του εγχειρήματος. Στην αρχή κάθε δράσης βρίσκεται μια ανακολουθία, δηλ. ένα ζήτημα απόκλισης της διαθέσιμης από την επιθυμητή ικανότητα, με άλλα λόγια, ένα πρόβλημα προς επίλυση (Gudjons 2008:69). Επιπλέον, το βιωματικό μάθημα είναι προσανατολισμένο στο παραγόμενο αποτέλεσμα αλλά και στη διαδικασία (learning by doing) (Leonardo-Projekt 2004:202). Άμεσες συνέπειες είναι η παροχή κινήτρων, η αυτονομία, η αυτοπεποίθηση, η χαρά πειραματισμού, η κοινωνική ικανότητα και η μεθοδολογική εμπειρία (Leonardo-Projekt 2004:203).

Οδηγίες διαπολιτισμικής βιωματικής εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας

Ως προς τα θέματα των βιωματικών δραστηριοτήτων μπορούν να αντληθούν από την εμπειρία των διδασκόμενων ή του διδάσκοντα, από τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους και από ζητήματα κοινωνικού προβληματισμού άμεσα συναρτώμενα με το θέμα του Οικείου/Ξένου. Στα πλαίσια του ξενόγλωσσου μαθήματος, επιδιώκεται η εξάσκηση γλωσσικών δράσεων που είναι συνδεδεμένες με συγκεκριμένες “εξωσχολικές” επιταγές και δραστηριότητες. Σημαντική είναι η χρήση της ξένης γλώσσας ως αυθεντικό μέσο κατανόησης, γεγονός που επιτυγχάνεται με (E-mail-) project και τέλος, η μάθηση τεχνικών εκμάθησης γλωσσικών δομών (στρατηγικές ανάγνωσης, δημιουργικής γραφής κ.ό.) (Leonardo-Projekt 2004:208). Μιας και η ύλη των διδακτικών εγχειριδίων συχνά δεν επαρκεί, ο εκπαιδευτικός μπορεί να κάνει χρήση των ΤΠΕ επικαιροποιώντας έτσι το διδακτικό υλικό του. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι ο ρόλος του διδάσκοντα δεν είναι κανονιστικός αλλά συμβουλευτικός και επικουρικός (Δεδούλη online:152), παρόλο που στο ξενόγλωσσο μάθημα, που είναι προσανατολισμένο στη διαπολιτισμικότητα ενδέχεται να επιφορτιστεί με διαπραγματευτικές ικανότητες προς επίλυση εντάσεων και συγκρούσεων.

Τα στάδια της βιωματικής μάθησης σύμφωνα με τον Kolb (1984: 42 στη Δεδούλη online:151) είναι τα ακόλουθα: 1. συγκεκριμένη εμπειρία 2. αναστοχαστική παρατήρηση 3. αφηρημένη εννοιοποίηση 4. ενεργός προγραμματισμός. Αναφερόμενη στο ξενόγλωσσο μάθημα, η Stoytcheva (2004:3) προσαρμόζει τα στάδια στην εισαγωγική φάση (σχεδιασμός), στη φάση της επεξεργασίας (διεξαγωγή) και σε κείνη της αποτίμησης (έλεγχος, αξιολόγηση, κατάταξη). Στην πρώτη φάση οι μαθητές έρχονται αντιμέτωποι με μια προβληματική και ενεργοποιούν τις υπάρχουσες γνώσεις και ικανότητές τους, προγραμματίζουν τη λύση και διατυπώνουν το στόχο (π.χ. Για να επιλυθεί ένα πρόβλημα μπορεί να είναι απαραίτητη η σύνταξη ενός E-mail). Έτσι χρησιμοποιούν και εξασκούν υπάρχουσες και νεοαποκτηθείσες γνωστικές ικανότητες και γλωσσικές γνώσεις. Παράλληλα, έρχονται σε πρώτη επαφή με ζητήματα διαπολιτισμικότητας, γεγονός που αφυπνίζει στερεότυπα, προκαταλήψεις, κοινωνικά και πολιτικά επικρατούσες απόψεις και επιδρά στο θυμικό τους.

Στη δεύτερη φάση αναζητούνται πληροφορίες, ελέγχονται, κατηγοριοποιούνται, σχεδιάζεται η επίλυση και προετοιμάζεται το αποτέλεσμα. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η απόκτηση γλωσσικών γνώσεων καθώς οι διδασκόμενοι εργάζονται με τη βοήθεια των γλωσσικών μέσων για να επιτύχουν το στόχο τους. Σε αυτό το στάδιο ενδέχεται να προκύψουν εντάσεις ως προς την παγιωμένη αντίληψη και άποψη των διδασκομένων αναφορικά με την αλλότρια κουλτούρα. Χρήσιμο εργαλείο αποτελεί η σύγκριση πολιτισμών και απαραίτητη είναι η καλλιέργεια/ενίσχυση της ενσυναίσθησης με βραχυπρόθεσμο σκοπό την αποσόβηση εντάσεων και μακροπρόθεσμο τη σχετικοποίηση προκαταλήψεων. Στην τρίτη φάση, παρουσιάζεται το προϊόν/ το αποτέλεσμα/η λύση, αιτιολογούνται οι παράμετροι, γίνεται συζήτηση, παρατίθεται η επιχειρηματολογία, κρίνεται και συγκρίνεται με τη στοχοθεσία της πρώτης φάσης. Εδώ μπορούν να ενεργοποιηθούν ή να καλλιεργηθούν μεταγνωστικές δομές αξιολόγησης της εμπειρίας και γενίκευσης των αποτελεσμάτων σε πανανθρώπινο επίπεδο.

Μορφές βιωματικής μάθησης

Η Δεδούλη (online:153-5) παρουσιάζει εκτενώς τις βιωματικές πρακτικές: προσομοίωση, παιχνίδι ρόλων, αφηγηματική ανασύνθεση, ταξίδια κατευθυνόμενης φαντασίας, συγκρουσιακή ιδεοθύελλα ή αντιτιθέμενες απόψεις, δραστηριότητες άμεσης εμπειρίας, δραματοποίηση, οργάνωση συζήτησης στρογγυλού τραπεζιού, δραστηριότητες δημιουργικής έκφρασης, μυθοπλασία, δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού, επισκέψεις σε χώρους πολιτισμικής αναφοράς. Πολλές από αυτές είναι ιδιαίτερα κατάλληλες για τη διαπολιτισμική μάθηση, μιας και μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για γόνιμη αντιπαράθεση και αναθεώρηση αξιών.

Εφόσον όμως παράλληλα επιδιώκεται και η απόκτηση γλωσσικών γνώσεων, υπάρχουν διάφορες τεχνικές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στις εκάστοτε διδακτικές φάσεις και να υποστηρίξουν το σκοπό και τις λειτουργίες τους:⁷

- Μέθοδοι με σκοπό τον προσωπικό και ουσιαστικό προσανατολισμό. Ερώτηση: “Ποιοι είμαστε εμείς;” [Παιχνίδια γνωριμίας/τεχνικές warming-up, παρουσίαση προσωπική και της ομάδας, σκιαγράφηση προσωπικού προφίλ, συνοπτική παρουσίαση, καθρέφτης της ομάδας].

7 Οι Hoffmann/Langefeld (1998 στη Stoytcheva 2004:5-7) τις ονομάζουν μεθόδους, κατά την άποψή μου πρόκειται μάλλον για τεχνικές, ωστόσο εδώ θα χρησιμοποιηθεί η ορολογία που χρησιμοποιούν εκείνοι.

- Μέθοδοι με σκοπό την εύρεση προβλήματος: εισαγωγή, ενεργοποίηση, σχεδιασμός. Ερώτηση: “Τι θέλουμε να επιτύχουμε;” “Πως μπορούμε να το επιτύχουμε;” [Λίστα ABC, Aquarium, Brainstorming, Mind Map, Παιχνίδι ρόλων, Υπέρ και κατά, Παρουσίαση, Μετα-σχέδιο].
- Μέθοδοι με σκοπό την επίλυση του προβλήματος. Προσανατολισμός στο υλικό, επεξεργασία θεματικών πεδίων, αξιοποίηση διδακτικών περιεχομένων, επεξεργασία πληροφοριών, γενίκευση. [Επερώτηση ειδικών, case study, στάδια εκμάθησης/εκμάθηση σταδίων, Μετα-σχέδιο, καθοδηγητικό κείμενο, Project].
- Μέθοδοι με σκοπό την εδραίωση γνώσεων, την ανάκλαση και τη μεταβίβαση. Ερωτήσεις: “Τι κάναμε;”, “Τι μάθαμε;”, “Επιτύχαμε αυτό που επιδιώξαμε;” [Λίστα ABC, Mind Map, παιχνίδι Ρόλων, Υπέρ και κατά, παιχνίδια, παρουσίαση αποτελέσματος].

Αξιοσημείωτο είναι ότι μιας και η βιωματική μέθοδος είναι αρκετά ανοιχτή, ευέλικτη και προσαρμόσιμη στον εκάστοτε στόχο και στην εκάστοτε ομάδα συμμετασχόντων, η διαχείριση της δυναμικής των επιμέρους στοιχείων του μαθήματος (κοινωνικές μορφές, μέσα και μορφές του μαθήματος) αποτελεί επιταγή και προϋπόθεση αποτελεσματικής εφαρμογής της μεθόδου (Stoytcheva 2004:7).

Η Linthout (2004:123-141) θεωρεί ότι στα πλαίσια του βιωματικού ξενόγλωσσου μαθήματος η μέθοδος project μπορεί να έχει βέλτιστα αποτελέσματα και προτείνει διάφορους τρόπους εφαρμογής, επισημαίνοντας ταυτόχρονα και τη διαπολιτισμική διάσταση τους. Κατά τη γνωριμία/παρουσίαση του ατόμου ή της ομάδας με σκοπό τη διεπαφή με μια αντίστοιχη ομάδα, σημαντική είναι η ερώτηση αν υπάρχουν διαφορές και κοινά με κείνη, ενώ καλό θα ήταν να αναζητηθούν οι αιτίες. Με τη χρήση οπτικοακουστικού υλικού, που λειτουργεί υποστηρικτικά για το διαπολιτισμικό στοιχείο, μπορεί να διαπιστωθεί η εικόνα του Οικείου και του Ξένου και να βρεθούν κοινά σημεία αναφοράς κ.ό. Ζητήματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη και που μπορεί να προκαλέσουν εντάσεις και προβλήματα είναι π.χ. ο χειρισμός και η αντιμετώπιση προκαταλήψεων και στερεοτύπων, ενδεχόμενες ρατσιστικές αντιδράσεις και σχόλια, θέματα εξουσίας/ελέγχου ή αίσθημα κατωτερότητας μιας ομάδας κ.ό. (Linthout 2004:139). Πριν τη διεξαγωγή του project καλό θα ήταν ο εκπαιδευτικός να προετοιμαστεί για ενδεχόμενες συμπεριφορές που μπορούν να προκαλέσουν εντάσεις αναρωτώμενος για τα κίνητρα της συμπεριφοράς των διδασκόμενων και του ίδιου, την επίδραση αυτών των στάσεων σε άλλους, τους λόγους εκνευρισμού που προέρχονται από αρνητικά στερεότυπα και τη λειτουργία των τελευταίων. Τέλος, τίθεται το θέμα κατά πόσο θέλει και πρέπει να διορθώσει κανείς μια αρνητική εικόνα, ενώ κείριο είναι το ερώτημα, τι εκφράζει αυτή που έχει ο άλλος για μας τους ίδιους (Linthout 2004:139).

Σημαντική είναι η ανάγκη να είναι επικαιροποιημένα τα εργαλεία του βιωματικού μαθήματος, για να μην υπάρχει η αίσθηση ετεροχρονισμού και άρα απόσταση ανάμεσα στο βίωμα και το διδασκόμενο αντικείμενο. Αυτό το γεγονός επιτυγχάνεται με τη χρήση των ΤΠΕ, που έχουν καθοδηγητική αλλά και πληροφοριακή λειτουργία. Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι ότι αποκτούν εργαλειακό ρόλο σε μια διαφοροποιημένη σχέση διδασκόμενου και περιβάλλοντος, ακριβώς επειδή μόνο το βιωματικό μάθημα είναι σε θέση να δομήσει γνωστικές δομές μέσω της αισθητηριακότητας, της εμπειρίας, της ενέργειας/δράσης/βιώματος (Gudjons 2008:69). Ενδεικτικά να αναφέρουμε ότι όλα τα Νέα Μέσα (ίντερνετ, διαδραστικού πίνακα, πλατφόρμας, ταινιών, εκπαιδευτικών πολυμεσικών εργαλείων και CD-ROM) μπορούν να συμβάλουν στο βιωματικό διαπολιτισμικά προσανατολισμένο ξενόγλωσσο μάθημα. Ειδικά το internet-project *Das Bild der Anderen* (Goethe-Institut: online) προσφέρει τη δυνατότητα επαφής και γνωριμίας με τη γερμανική ιστορία καθώς παρουσιάζει σημαντικές ιστορικές στιγμές όπως τις βίωσαν

απλοί άνθρωποι. Μέσα από αυτό το παράδειγμα, οι διδασκόμενοι θα συνειδητοποιήσουν ότι όλοι οι άνθρωποι σε όλον τον κόσμο χαίρονται και φοβούνται με τον ίδιο τρόπο.⁸

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Υπακούοντας στις σύγχρονες κοινωνικές επιταγές με σκοπό να προληφθούν και να αποσοβηθούν εντάσεις και συγκρουσιακές καταστάσεις μέσα στο μάθημα καλείται ο εκπαιδευτικός της Γερμανικής ως ξένης γλώσσας να ανακαλύψει ή να εφεύρει διδακτικές πρακτικές που θα διευκολύνουν το έργο του. Εφόσον στη βάση κάθε ξενόγλωσσου μαθήματος βρίσκεται η επαφή με την “άλλη” κουλτούρα, καλό είναι να αξιοποιηθεί αυτό το δεδομένο προς όφελος της διεύρυνσης των προσωπικών οριζόντων. Μια πρακτική με άμεσα αποτελέσματα είναι το βιωματικό μάθημα, που είναι σε θέση να ενισχύσει τη διαπολιτισμικότητα και να επιστημάνει την παγκοσμιότητα του πανανθρώπινου στοιχείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. *ABCD-Thesen zur Rolle der Landeskunde im Deutschunterricht*, στο *Fremdsprache Deutsch*, **3**, 60-61 (1990).
2. *ΑΠΣ Γερμανικής Γλώσσας* (Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών Γερμανικής Γλώσσας), Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, στο <http://www.pi-schools.gr/programms/depps/>, ημερομηνία πρόσβασης: 13.10.2012.
3. S. Bachmann και S. Gerhold και B.-D. Müller και Wessling, G: *Sichtwechsel neu 1, 2, 3. Eine Allgemeine Einführung. Mittelstufe Deutsch als Fremdsprache*. Stuttgart: Klett 1995.
4. Μ. Δεδούλη, “Βιωματική μάθηση-Δυνατότητες αξιοποίησής της στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης”, στο www.pi-schools.gr/download/publications/epitheorisi/.../deloudi.PDF, ημερομηνία πρόσβασης: 10.11.2012, 145-159.
5. *ΔΕΠΠΣ Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, στο <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>, ημερομηνία πρόσβασης: 13.10.2012
6. C. Geistmann, *Interkulturelle Kompetenz- Eine wichtige und förderbare Fähigkeit in der internationalen Zusammenarbeit*, Erlangen- Nürnberg: Books on Demand, 2002.
7. Goethe-Institut, *Das Bild der Anderen*, στο http://www.goethe.de/ins/pl/lp/prj/bld/deindex.htm?wt_sc=bild, ημερομηνία πρόσβασης: 10.11.2012.
8. H. Gudjons, *Handlungsorientiert lehren und lernen. Schüleraktivierung, Selbsttätigkeit, Projektarbeit*, Bad Heilbrunn, Klinkhardt, 2008.
9. W. Hackl και W. Langner, και M. Simon-Pelanda, „Landeskundliches Lernen“, στο *Fremdsprache Deutsch*, 18 (1998)
10. J. House, „Zum Erwerb interkultureller Kompetenz im Unterricht des Deutschen als Fremdsprache“, στο *Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht* (online) <http://www.ualberta.ca/~german/ejournal/house.htm>, ημερομηνία πρόσβασης: 13.10.2012.
11. E. Karagiannakis, “Projektorientierte Landeskunde im DaF□Unterricht – Eine Kooperation zwischen DaF□Lernern und Lehramtsstudierenden”, στο http://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/volltexte/2009/3909/pdf/Profil1_komplett.pdf. ημερομηνία πρόσβασης: 10.11.2012.
12. B. Kast και G. Neuner (Επ.), *Zur Analyse, Begutachtung und Entwicklung von Lehrwerken*, Berlin και München, Langenscheidt, 1994.
13. Leonardo-Projekt: *Handlungsorientiertes Ausbildungsprogramm für DaF im Beruf auf Fachschulniveau* στο www.goethe.de/be/ams/cdleon ημερομηνία πρόσβασης: 13.10.2012.

8 Φυσικά το παρόν κείμενο δεν εγείρει αξιώσεις πληρότητας, καθώς υπάρχουν άπειρες πρακτικές εφαρμογές που καθορίζονται πάντα από το ανθρώπινο δυναμικό (διδάσκοντες/διδασκόμενοι) και από το πλαίσιο.

14. G. Linthout, *Handlungsorientierter Fremdsprachenunterricht. Ein Trainingsprogramm zur Kompetenzentwicklung für den Beruf*, Amsterdam και New York, Rodopi, 2004.
15. S. Luchtenberg, *Interkulturelle kommunikative Kompetenz: Kommunikationsfelder in Schule und Gesellschaft*, Opladen, Westdt, 1999.
16. G. Neuner, „Zur Rolle des Englischen in einem europäischen Konzept von Mehrsprachigkeit“, στο S. Duxa και A. Hu και B. Schmenk, (Επ.), *Grenzen überschreiten. Menschen, Sprachen, Kulturen*, Tübingen, Narr, 2005, 163-178.
17. A. Pauldrach, „Eine unendliche Geschichte. Anmerkungen zur Situation der Landeskunde in den 90er Jahren“, στο *Fremdsprache Deutsch*, 6, 4-15, 1992
18. R. Picht, „Kultur- und Landeswissenschaften“, στο: Bausch, K.-R. Christ, H., Hüllen, W., Krumm, H.-J. (Επ.), *Handbuch Fremdsprachenunterricht*, Tübingen, Francke, 1989, 54-60.
19. A. Raasch (Επ.), *Handlungsorientierter Fremdsprachenunterricht und seine pragmalinguistische Begründung*, Tübingen, Narr, 1983.
20. C. Ramos και D. Wildenauer-Józsa, *Eine handlungsorientierte Fortbildungsveranstaltung über Handlungsorientierung*, στο http://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/volltexte/2009/3909/pdf/Profil1_komplett.pdf, ημερομηνία πρόσβασης: 10.11.2012. 33.
21. C. Ramos, *Handlungs- und Aufgabenorientierung*, στο http://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/volltexte/2009/3909/pdf/Profil1_komplett.pdf, ημερομηνία πρόσβασης: 10.11.2012. 45-49.
22. Χ. Τσίρος, “Μαθαίνω πως να μαθαίνω ευχάριστα: η αξιοποίηση του αντιληπτικού, γνωσιακού και συναισθηματικού συστήματος διδάσκοντος και διδασκόμενου”, στο Πρακτικά του 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης με θέμα *Μαθαίνω Πως να Μαθαίνω*, αμφιθέατρο Μαρασλείου Διδασκαλείου Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Αθηνών, 7-8-9 Μαΐου 2010.
23. U. Zeuner, *Landeskunde und interkulturelles Lernen. Eine Einführung*, στο <http://rks2.urz.tu-dresden.de/sulifg/daf/landesku/start.htm>, ημερομηνία πρόσβασης: 10.11.2012.

Σχολεία του Φράχτη: Αποτυπώσεις και Συνάψεις Εκπαίδευσης, στο Θεατρικό Έργο - *Translations* του Ιρλανδού Συγγραφέα Brian Friel

Αναστασία Καραντζή

Σχολή Ναυτικών Δοκίμων, Τομέας Ανθρωπιστικών και Πολιτικών Επιστημών

Περίληψη. Η παρούσα εργασία αντλεί το πλαίσιο αναφοράς της από το θεατρικό έργο *Translations* του Ιρλανδού συγγραφέα Brian Friel, το οποίο διαδραματίζεται στην Ιρλανδική επαρχία το 1833. Πρωτοανέβηκε το 1980, στην Βόρεια Ιρλανδία, σηματοδοτώντας την ίδρυση της εταιρίας Field Company, συνιδρυτής της οποίας ήταν ο συγγραφέας του έργου. Επικεντρώνεται στην παρουσίαση του άτυπου εκπαιδευτικού θεσμού των *Σχολείων του Φράχτη*, ο οποίος είχε ευρεία απήχηση στο σύνολο της αποικιοκρατούμενης Ιρλανδίας, όλο τον 18^ο και μεγάλο μέρος του 19^{ου} αιώνα. Επιπλέον, αποπειράται μια διερεύνηση των εννοιών γλώσσα και ταυτότητα, όπως αυτές υπονοούνται και καταδεικνύονται στο θεατρικό κείμενο.

Λέξεις κλειδιά: *Σχολεία του Φράχτη, Brian Friel, Translations, Γλώσσα και Ταυτότητα*

Abstract. The present paper draws its frame of reference from the play *Translations* of the Irish playwright Brian Friel, which takes place in the Irish countryside in 1833 and was originally staged in 1980 in North Ireland, celebrating the establishment of the Field Company, which was co-founded by the writer. It focuses on the presentation of the informal educational institution of *Hedge Schools*, which was very popular in colonized Ireland during the eighteenth and a large part of the nineteenth century. Additionally it attempts to examine the issues of language and identity, based on the way they are insinuated and signified in the theatrical text.

Key words: *Hedge Schools, Brian Friel, Translations, Language and Identity*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αλλοτροπία της ανθρώπινης ψυχής δημιούργησε τον άνθρωπο- σκηνοθέτη πολύ πριν από τον συλλέκτη, τον τεχνίτη ή τον νοήμονα άνθρωπο, διότι η 'σκηνή' που κάθε φορά ετίθετο, ήταν το σύμβολο της 'άλλης σκηλής', του ασυνείδητου περιεχομένου της, που συναντούσε τα όρια της φύσης και της ιστορίας. [1]

Οι Βρετανοί, από πολύ παλιά, προσπάθησαν, ποικιλοτρόπως, να αποτρέψουν την αφομοίωση των Άγγλων από την ντόπια Κελτική παράδοση, γεγονός που ποτέ δεν κατέστη απολύτως εφικτό. Ήδη από το 1800, έτος της επίσημης ένταξης της Ιρλανδίας στην Μεγάλη Βρετανία, δεν έπαψε να αποτελεί ένα προβληματικό ζήτημα. Ο Robert Winder, στο βιβλίο του

Bloody Foreigners [2], αναφέρει ότι η μεγαλύτερη τονωτική ένεση μεταναστών στην Βρετανία του 19^{ου} αιώνα έγινε από Ιρλανδούς. Αν και οι δυσκολίες μετακίνησης είχαν αρθεί με την ένωση, οι Ιρλανδοί εργάτες δεν ήρθαν με στόχο την εγκατάσταση και την οικονομική τους αναβάθμιση και αναψυχή σε ένα περιβάλλον με περισσότερες ευκαιρίες. Αναζητούσαν τρόπο να χρηματοδοτήσουν τις εξαθλιωμένες οικογένειες που έμειναν πίσω. Ο λιμός της πατάτας του 1840 έδωσε την χαριστική βολή και οι άνθρωποι άρχισαν να στοιβάζονται στα πλοία με προορισμό τα δυτικά λιμάνια της Αγγλίας. Όσοι είχαν την δυνατότητα, έφυγαν στην Αμερική. Τους παρακινούσε η απελπισία και οι οργή, γιατί στην κορύφωση του λιμού έβλεπαν τα καλύτερα προϊόντα τους να φεύγουν από την χώρα, με στρατιωτική συνοδεία. Ελάχιστοι μετανάστες ήταν λιγότερο καλοδεχούμενοι από τους Βρετανούς, όσο οι Ιρλανδοί. Ζούσαν σε γκέτο, του οποίου εθεωρούντο δημιουργοί και όχι θύματα, κάτω από άθλιες συνθήκες υγιεινής και αντιμετωπιζόνταν σαν άγρια ζώα, γεμάτα αρρώστιες. Ένας λόγος επιπλέον ήταν ότι έφεραν την απειλή του Καθολικισμού. Το όνομα τους έγινε συνώνυμο της φτώχειας και της απαξίωσης.

Η εικόνα της Ιρλανδίας παρουσιάζεται κατακερματισμένη και γεμάτη αντιθέσεις. Ο Greene [3] αναφέρει ότι οι δραματουργοί, στο σύνολό τους, ισχυρίζονταν, ο καθένας για τον εαυτό του, ότι ήταν ικανός να αποδώσει και να αποκαταστήσει την πραγματική Ιρλανδία, ο χαρακτήρας της οποίας θεωρούνταν ότι είχε πλήρως αλλοιωθεί. Αναγνωρίζει, ωστόσο, ότι τρία έργα θεωρούνται τα πλέον χαρακτηριστικά, αναφορικά με τον προβληματισμό για την αποτύπωση της αυθεντικής Ιρλανδικής ταυτότητας: Το *Shaughroun* του Boucicault (1894), το *John Bull's other island* του Shaw (1904) και το *Translations* του Friel (1980). Ο Friel στο έργο του διερευνά, μέσα από το τοπικό ιδίωμα και την χειρονομία, το ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η γλώσσα στην διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας [4]. Ο συγγραφέας συνδέει το σώμα, την γεωγραφία και την γλώσσα με ιδεολογικά ζητήματα, που σχετίζονται με την εθνική ταυτότητα [5].

TO ΕΡΓΟ TRANSLATIONS

Η υπόθεση έχει ως εξής: Ο Hugh, δάσκαλος και διευθυντής του παλιού σχολείου, έχει γιο τον Manus, που τον βοηθάει στο σχολείο και τον Owen που έφυγε στο Δουβλίνο για να ασχοληθεί με άλλες δουλειές, επικερδείς. Μετά από χρόνια, ο Owen επιστρέφει στο χωριό ως συνεργάτης-διερμηνέας των Άγγλων και ανακοινώνει στους κατοίκους ότι ο Βρετανικός Στρατός πρόκειται να κάνει νέα χαρτογράφηση της Ιρλανδικής υπαίθρου και όλα τα τοπωνύμια να μεταφραστούν από τα Gaelic στην Αγγλική γλώσσα. Στο μεταξύ, ένας Βρετανός αξιωματικός γοητεύεται από το τοπίο και θέλει να ζήσει μαζί με τους Ιρλανδούς, ενώ, ταυτόχρονα, ερωτεύεται μια νεαρή Ιρλανδέζα και επιθυμεί να είναι μαζί της. Ωστόσο, καταλαβαίνει, ότι θα παραμείνει ένας ξένος και δεν μπορεί να ενσωματωθεί στην τοπική κοινωνία. Στο τέλος εξαφανίζεται, χωρίς να γνωρίζουμε εάν αποφάσισε να περιπλανηθεί, ή δολοφονήθηκε από κάποιους. Το κοινό μένει να αναρωτιέται για την έκβαση των γεγονότων.

Η πρεμιέρα του έργου *Translations* έγινε στις 23 Σεπτεμβρίου του 1980, εγκαινιάζοντας την θεατρική εταιρεία Field Company, η οποία συστήθηκε από έξι διανοούμενους καλλιτέχνες της Βόρειας Ιρλανδίας, προεξάρχοντος του συγγραφέα. Έχοντας εξασφαλίσει μια βασική χρηματοδότηση από τις αρμόδιες επιτροπές πολιτιστικών θεμάτων, τόσο του Βορρά όσο και του Νότου, είχε ως κύριο στόχο το ανέβασμα θεατρικών έργων και την περιοδεία τους και στις δυο πλευρές. Οι ιδρυτές της Εταιρείας διατύπωσαν την ανάγκη τους να ανταποκριθούν στην παραχώδη πολιτική και κοινωνική κατάσταση, με τον τρόπο που οι ίδιοι έκριναν ότι ενδείκνυται: αφενός κοινωνικά και ηθικά, αφετέρου δημιουργικά. Δε θα ήταν άστοχο να πει κανείς ότι η Field Company ιδρύθηκε, ακριβώς, ως αντίδραση απέναντι στην βία και σε όλα εκείνα τα ακραία φαινόμενα που είχαν από καιρό αρχίσει να πλήττουν, κυρίως, την Ιρλανδική περιφέρεια [6].

Η έναρξη των παραστάσεων του έργου στο Derry, στην Βόρεια Ιρλανδία, θεωρήθηκε εξαιρετική τόνωση του χαμηλού ηθικού μιας πόλης, που άγγιζε τα όρια του καταθλιπτικού.

Τοιουτοτρόπως, βαθιά ευγνώμονες στάθηκαν από κοινού, εθνικιστές, ενωτικοί, προτεστάντες αλλά και καθολικοί, απέναντι σε μια τέτοια πολιτιστική πρωτοβουλία [7]. Το έργο, ήδη από την βραδιά της πρεμιέρας, αντιμετωπίστηκε με ιδιαίτερη θερμότητα, από τους κριτικούς. Γνώρισε πολύ μεγάλη επιτυχία, σε όλη την Ιρλανδία και στο εξωτερικό, δίνοντας στον δημιουργό του μια εξέχουσα θέση, ανάμεσα στους σημαντικότερους και αντιπροσωπευτικότερους Ιρλανδούς συγγραφείς του σήμερα. Όπου παίχτηκε, κατέκτησε πληθώρα διαφορετικών κοινών, ενώ ακόμη και όσοι κατέκριναν ορισμένες ιστορικές του ανακρίβειες, δεν παρέλειπαν να τονίσουν την δραματουργική του αξία. Εύλογα γεννάται το ερώτημα, λοιπόν, τι είδους χορδές δόνησε; Τι ήταν αυτό που συγκίνησε τόσους πολλούς, σε ένα έργο που μιλάει για γλώσσες, από τις οποίες άλλες έχουν εκλείψει, παντελώς και άλλες, σχεδόν, δεν ομιλούνται, πλέον, ενώ έχει για πρωταγωνιστή έναν δάσκαλο που του αρέσει να πίνει και διδάσκει άχρηστα, κατά πολλούς, πράγματα, μέσα σε έναν αχυρώνα; [8]

Ο τόπος είναι μια Ιρλανδική κοινότητα του Donegal, το 1833, σε ένα Σχολείο του Φράχτη σε μια μικρή πόλη το Ballybeg. Πρόκειται για την αγαπημένη φανταστική πόλη του Friel, το όνομα της οποίας προέρχεται από το Κελτικό *baile beag*, που σημαίνει *μικρή πόλη* [9]. Η γενική ατμόσφαιρα είναι εκείνη της απειλής, πρωτίστως, γιατί ο δάσκαλος επιμένει να διδάσκει στους μαθητές του Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά, οδηγώντας τους, ταυτόχρονα, στην συνομιλία τους με πολιτισμούς, που δεν υφίστανται, πλέον. Ταυτόχρονα, η ίδια η Ιρλανδική γλώσσα είναι υπό απειλή, διότι ο Αγγλικός στρατός έχει ξεκινήσει την χαρτογράφηση της περιοχής, με σκοπό να αντικαταστήσει κάθε Ιρλανδικό τοπωνύμιο με ένα Αγγλικό. Η αναστάτωση είναι μεγάλη: το Σχολείο του Φράχτη πρόκειται να αντικατασταθεί από ένα καινούριο Εθνικό, απαιτείται πλέον από όλους να μάθουν την καινούρια γλώσσα, την Αγγλική, η αρρώστια στις πατάτες επανεμφανίστηκε, η πόλη θα αποκτήσει καινούργιο όνομα και όλα όσα ήσαν οικεία μέχρι τώρα, ξαφνικά θα γίνουν ξένα. Το στοιχείο του ξένου και του ανοίκειου διατρέχει, υποδόρια, το έργο, σε όλη του την έκταση. Οι πρωταγωνιστές διακρίνονται σε δυο κατηγορίες: αφενός, σε αυτούς που προτιμούν το οικείο και ας μην οδηγεί πουθενά, και, αφετέρου, σε αυτούς που επιλέγουν το καινούργιο και ανοίκειο, όπως η Maire, που είναι αποφασισμένη να παραδοθεί σε αυτό, με οποιεσδήποτε επιπτώσεις, γιατί επιθυμεί να προχωρήσει στην ζωή της. Ο στόχος της είναι να μεταναστεύσει στην Αμερική, για ένα καλύτερο αύριο.

«...Πρέπει όλοι μας να μάθουμε να μιλάμε στα εγγλέζικα. Είναι η δεύτερη επίσημη γλώσσα του έθνους. Αυτό λέει η μάνα μου, αυτό λέω κι εγώ. Αυτό είπε και ο αρχηγός του Κόμματος Καθολικών...ορίστε τι είπε: η παλιά μας γλώσσα είναι εμπόδιο για τον εκσυγχρονισμό. Την αγγλοποίηση. Εγώ δεν χρειάζομαι ούτε αρχαία ελληνικά, ούτε αρχαία λατινικά. Αγγλικά χρειάζομαι. Θέλω να μπορώ να μιλάω τα εγγλέζικα επειδή φεύγω για Αμερική μόλις αποσώσουμε το θερσίμο...» [10]

Οι αναφορές ελληνικών και λατινικών τύπων και η προβληματική σχετικά με τις γλώσσες αυτές, κατέχουν κομβικό ρόλο, σε ολόκληρο το έργο. Εξάλλου, η διδασκαλία τους στα Σχολεία του Φράχτη, μαζί με τα άλλα κύρια μαθήματα, ήταν ένας επιπλέον λόγος για να γίνουν αυτά γνωστά και να διατηρηθούν, τόσα χρόνια. Οι Ιρλανδοί μαθητές των Αγροτικών Σχολείων διδάσκονταν τους κλασικούς, από πολύ μικρή ηλικία, αναπτύσσοντας, με αυτούς, οικειότητα και ιδιαίτερους δεσμούς. Τόσο τα Λατινικά όσο και τα Αρχαία Ελληνικά χαρακτηρίζονται, συνήθως, ως νεκρές γλώσσες. Στην πραγματικότητα, τα Σχολεία του Φράχτη κατόρθωσαν να τις ζωντανέψουν, καθώς οι μαθητές τους τις μιλούσαν [11]. Στο έργο ο Hugh, ο δάσκαλος και διευθυντής του Σχολείου του Φράχτη διδάσκει τους κλασικούς, εδώ και τριανταπέντε χρόνια. Οι Λατινικές και οι Αρχαίες Ελληνικές λέξεις που υπάρχουν στο κείμενο, λέγονται αυτούσιες, χωρίς μετάφραση. Όλοι οι συμμετέχοντες στο θεατρικό γίνεσθαι, μικροί και μεγαλύτεροι, τις καταλαβαίνουν. Οι μόνοι που δεν τις καταλαβαίνουν, είναι οι δυο Άγγλοι στρατιώτες, διότι δεν ομιλούν καμία άλλη γλώσσα, εκτός της Αγγλικής. Πρόκειται για ένα εύγλωττο, σιωπηρό σχόλιο του συγγραφέα, ο οποίος δείχνει να συντάσσεται με τους μεγάλους Ιρλανδούς ποιητές, όπως ο Yeats και ο Joyce, που σφυρηλάτησαν την γλώσσα τους πάνω στα θεμέλια της Ελληνικής και

της Λατινικής, των ίδιων γλωσσών που μιλούν οι ήρωες του Friel. Έτσι, υπενθυμίζεται στους Άγγλους ότι, όπως ο ελληνικός πολιτισμός υπήρξε το θεμελιώδες πρότυπο, όπως, αργότερα, οι Ρωμαίοι κυριάρχησαν στην Αγγλία, έτσι και τώρα ένας Ιρλανδός χρησιμοποιεί την Αγγλική με τέτοιο τρόπο, ώστε να επαναεπιβάλει την Ρωμαϊκή κυριαρχία στην γλώσσα του κατακτητή του, χωρίς ο ίδιος να έχει κυριαρχηθεί, ποτέ από τους Ρωμαίους [12]. Ιδιαίτερα εύστοχος ακούγεται, στο σημείο αυτό, ο χαρακτηρισμός του Martin McDonagh ότι το χαρακτηριστικό της Ιρλανδικότητας είναι ότι, πάντα, πολεμούσε τους αποικιοκράτες με τους κλασικούς, ενώ αντίθετα οι Άγγλοι έβλεπαν, ανέκαθεν, το κλασικό σαν επαναστατικό [13].

Κατά την διάρκεια της συγγραφής του έργου, ο συγγραφέας κρατούσε ημερολόγιο, στο οποίο κατέγραφε τις σκέψεις, αλλά και τις αγωνίες του, σχετικά με την πορεία της δουλειάς. Εκεί αναφέρει τις πέντε πηγές που τον είχαν επηρεάσει ιδιαίτερα, στην σύλληψη και εκτέλεση του θεατρικού: Τα *Γράμματα*, του Τζων Ο' Ντόνοβαν (1834), οι *Αναμνήσεις* του Κόλμπυ (1837), το *Χάρτινο Τοπίο* του Τζων Άντριους (1975), τα *Αγροτικά Σχολεία της Ιρλανδίας* του Ντόουλινγκ (1935) και το *Μετά τη Βαβέλ* του Στάινερ (1975) [14]. Ο Friel, στο ημερολόγιό του, δίνει επιγραμματικά το στίγμα των προθέσεών του, καταθέτοντας ότι το έργο σχετίζεται, αποκλειστικά, με την γλώσσα, υποστηρίζοντας ότι, αν το πολιτικό στοιχείο είχε πιο βαρύνουσα θέση, θα ήταν καταστροφικό. Εστιάζει στο κλίμα που υπάρχει στο Ballybeg, εκείνη την εποχή, παρατηρώντας ότι πρόκειται ένα κλίμα που αρχίζει να εκλείπει, με θύματα τις μεταβατικές ηλικίες, που χάνονται περιπλανώμενες και ανέστιες σε ξένη γη [15]. Η περιπλάνηση των μεσήλικων σε ένα πραγματικό, όσο και σε ένα συμβολικό επίπεδο, φαίνεται να είναι κομβικό σημείο των προθέσεών του. Εξάλλου, όπως αναφέρεται, συχνά, στην Ιρλανδία, ο τόπος, πάντα, έχει μεγάλη σημασία. Το ίδιο και στο έργο του Friel: τα όρια και οι περιορισμοί είναι παρόντες και δυσεπίλυτοι και ο κόσμος το γνωρίζει. Όρια τόσο γεωγραφικά, όσο και προσωπικά. Οι κοινότητες είναι μοιρασμένες, οι απόψεις δίστανται, οι αναμνήσεις είναι πολλές και διαφορετικές για τον καθένα, τα άτομα παλεύουν με εσωτερικές διαμάχες. Χαρακτηριστική είναι η άποψη ότι το έργο χαρτογραφεί τον διαμοιρασμένο εαυτό της ίδιας της Ιρλανδίας [16].

ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΟΥ ΦΡΑΧΤΗ: ΕΝΑ ΑΤΥΠΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΜΕ ΔΙΑΡΚΕΙΑ

Τα Αγροτικά Σχολεία ή Σχολεία του Φράχτη υπήρξαν η απάντηση των τοπικών ιρλανδικών κοινοτήτων, απέναντι στους ιδιαίτερα σκληρούς νόμους των Άγγλων αποίκων, σύμφωνα με τους οποίους απαγορευόταν στους Ιρλανδούς Καθολικούς και Αποστάτες να μορφώνονται. Το όνομά τους προέρχεται από τον τόπο στον οποίο λάμβανε χώρα η διδασκαλία, που δεν ήταν άλλος από το τέλος ενός απομακρυσμένου φράχτη, στο ύπαιθρο, όταν ο καιρός το επέτρεπε, με κάποιο μαθητή να παραφυλάει για να ειδοποιήσει, εγκαίρως, σε περίπτωση που εμφανίζονταν, ξαφνικά, Άγγλοι στρατιώτες. Ο φράχτης και η βλάστηση δίπλα σε αυτόν, προφανώς, λειτουργούσαν ως φυσικό καμουφλάζ. Άλλα ιρλανδικά ονόματα για τα τοπικά σχολεία, που δήλωναν το φυσικό περιβάλλον, στο οποίο υπάγονταν, ήταν *σχολείο στον τοίχο*, ή *σχολείο στο χαντάκι*, *σχολείο της τάφρου* ή *σχολείο στο γρασίδι*. Το τελευταίο καταδεικνύει το μικρό κομμάτι γης που καλλιεργούσε, πολλές φορές, ο δάσκαλος, για την επίβιώςή του. Το 1829, όταν νομιμοποιήθηκε ο Καθολικισμός και τα τοπικά σχολεία έπαψαν να είναι παράνομα, αυτά άρχισαν να λειτουργούν σε στεγασμένους χώρους, παραπήγματα, μαντριά και στάβλους. Έτσι, ονομάστηκαν *σχολεία της καλύβας*, καθώς παρέπεμπαν σε μέρη παρόμοια με εκείνα που ζούσαν οι βοσκοί [17].

Τα μαθήματα στα περισσότερα αγροτικά σχολεία γίνονταν στην Ιρλανδική γλώσσα και τα παιδιά διδάσκονταν τα τρία R (reading, writing, arithmetic: ανάγνωση, γραφή και αριθμητική). Σε πολλές περιπτώσεις, όμως, διδάσκονταν, επίσης, λατινικά, ελληνικά, μαθηματικά και άλλα μαθήματα, κυρίως στην Νοτιοδυτική Ιρλανδία. Πολλές αναφορές Άγγλων περιηγητών κάνουν

λόγο για την ύπαρξη κλασικών μελετητών, σε απομακρυσμένες αγροτικές κοινωνίες, όπως είναι στο έργο ο Hugh και ο Jimmy Jack. Στα περισσότερα θέματα, όπως ιστορία, κλασικές γλώσσες και λογοτεχνίες, μαθηματικά, αγγλική και ιρλανδική γλώσσα, διέθεταν πολλή και καλή ενημέρωση, με κάποιους να διδάσκουν ακόμη πιο εξειδικευμένα μαθήματα, όπως επιστασία, αστρονομία ή και ναυσιπλοΐα. Δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο παροχής διδασκαλίας από γνωστούς Κέλτες ποιητές, οι οποίοι, με αυτόν τον τρόπο, εξασφάλιζαν τα προς το ζην και την δυνατότητα να γράφουν. Η πληρωμή των δασκάλων αντιστοιχούσε είτε σε μια μικρή χρηματική αμοιβή, είτε, πολύ συχνά, σε καρπούς και προμήθειες, όπως, λ.χ., γάλα στην περίπτωση της Maire του έργου. Πολλά αγροτικά σχολεία διέθεταν καλό εξοπλισμό σε βιβλία και εγχειρίδια. Στο έργο, ο Hugh αναφέρει το σχέδιο του να συγγράψει ένα εγχειρίδιο σχετικό με τις γλώσσες, τον *Πεντάγλωσσο Δέκτη*. Πρόκειται για βιβλίο που, πράγματι, εκδόθηκε το 1796 από έναν δάσκαλο ονόματι Πάτρικ Λιντς, στο Δουβλίνο [18].

Τα Σχολεία του Φράχτη γεννήθηκαν, αναπτύχθηκαν, εξαπλώθηκαν και διατηρήθηκαν για πολλά χρόνια βασισμένα στην βαθιά επιθυμία των ντόπιων να μορφώσουν τα παιδιά τους και να διατηρήσουν την γλώσσα και την κουλτούρα τους. Η αγγλική στάση απέναντι στο ζήτημα της εκπαίδευσης, από αρχική αδιαφορία, μετατράπηκε σε απόπειρα επιβολής της Αγγλικής γλώσσας και της Αγγλικής Προτεσταντικής κουλτούρας ως μόνης νόμιμης και έγκυρης. Η πρώτη αναφορά του 1825 της επιτροπής των Άγγλων επιτετραμμένων για το Ιρλανδικό εκπαιδευτικό ζήτημα, παρουσιάζει τις κυβερνητικές προσπάθειες χειραγώγησης της εκπαίδευσης ως βασικό εργαλείο κοινωνικού ελέγχου, άκαρπες. Η χρηματοδότηση Προτεσταντικών ομάδων, ώστε να παρέχουν βασική εκπαίδευση στις χαμηλότερες τάξεις των Καθολικών, απέβη ανεπιτυχής. Η επιτροπή κατέληγε στην αντίστοιχη πρόταση μιας προηγούμενης επιτροπής του 1812: Ο μόνος τρόπος για να μορφωθεί ο πληθυσμός, με την ταυτόχρονη ικανοποίηση όλων των θρησκευτικών μερών, είναι η εδραίωση ενός ουδέτερου, πολυμερούς, εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Αυτό οδήγησε και στην σύσταση του Εθνικού Σχολικού συστήματος το οποίο, εκτός από την βασική εκπαίδευση για τις χαμηλές τάξεις, προέβλεπε και την προσέγγιση και ενσωμάτωση των έως τότε διαφερόντων πλευρών, καθώς και την εισαγωγή θρησκευτικής εκπαίδευσης, με τέτοιο τρόπο ώστε να μην προκληθούν έχθρα και εντάσεις. Ωστόσο, στην πράξη, εξαιτίας των εκατέρωθεν εκκλησιαστικών πιέσεων, κατέληξε, χωρίς θρησκευτικό προσανατολισμό, σε αντίθεση με τις διακηρύξεις του νομικού του πλαισίου [19].

Τα Εθνικά Σχολεία λειτούργησαν το 1831, όταν και τα Σχολεία του Φράχτη είχαν να αντιμετωπίσουν έναν σκληρό ανταγωνισμό με ένα σχολικό σύστημα, που διέθετε την υποστήριξη της κυβέρνησης, και έτσι διαφημιζόταν ως αποτελεσματικότερο, τουλάχιστον, από εκπαιδευτικής άποψης. Στην πραγματικότητα, το κυριότερο πλεονέκτημα των Εθνικών Σχολείων ήταν τα σχεδόν μηδαμινά δίδακτρα που απαιτούντο από τους μαθητές, επιχείρημα που βάρυνε υπέρ της επιλογής τους, στην εκτίμηση των γονέων, ιδίως μετά την περίοδο του μεγάλου λιμού, όπου οι οικονομικά υποδεέστεροι άγγιζαν τα όρια της εξαθλίωσης. Στο μεταξύ, είχε γίνει εντελώς αδύνατον για τους ντόπιους να κάνουν οτιδήποτε, εάν δεν γνώριζαν Αγγλικά, τα οποία ως επίσημη, πλέον, γλώσσα τους ήταν απαραίτητα, ακόμη και για να είναι σε θέση να εξασφαλίσουν άδεια, ώστε να πουλούν, σε πάγκο, τις πατάτες τους, στο παζάρι. Το Εθνικό Σύστημα Εκπαίδευσης σταδιακά περιθωριοποίησε και αργότερα αχρήστευσε το Αγροτικά Σχολεία, πρωτίστως, όμως, κατάφερε καίριο πλήγμα στην κελτική γλώσσα και την παράδοση της ιστορικής και κλασσικής ιρλανδικής παιδείας [20]. Αρχικά, οι γονείς αντιμετώπισαν με πολύ δισταγμό τα Εθνικά Σχολεία, διότι αφενός οι συνθήκες στέγασής τους ήταν αντίστοιχα κακές με εκείνες των Αγροτικών, αφετέρου γιατί η κοινότητα στο σύνολό της έτρεφε μεγαλύτερο σεβασμό για τους εκπαιδευτικούς των δευτέρων. Επιπλέον, ενώ στα Εθνικά σχολεία εφαρμοζόταν, κυρίως, η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, η διδασκαλία στα Σχολεία του Φράχτη είχε πιο εξατομικευμένο χαρακτήρα. Ωστόσο, αργά αλλά σταθερά, η μεταπήδηση των δασκάλων των Αγροτικών Σχολείων στο Εθνικό Σύστημα έγινε αναπόφευκτη, καθώς, όταν διαλυόταν ένα Σχολείο του Φράχτη, δεν υπήρχαν άλλες επιλογές. Λίγοι δάσκαλοι, όμως, διατήρησαν τις θέσεις τους, για σημαντικό χρονικό διάστημα, σε αυτά, καθώς ο πλήρης κρατικός έλεγχος και η

ασφυκτική παρεμβατικότητα σε ζητήματα ακόμη και πλέον των ακαδημαϊκών, τους έκανε να παραιτούνται και να αναζητούν την τύχη τους αλλού ως μετανάστες ή να επιστρέφουν στο σύστημα των Αγροτικών Σχολείων. Προσπαθούσαν να ανασυστήσουν κάποιο από αυτά, ώστε να εξακολουθούν να είναι ανεξάρτητοι, αυτοδύναμοι και κύριοι του εαυτού τους.

Σε κάθε περίπτωση, τα Σχολεία του Φράχτη, διέψευσαν τις αρχικές προβλέψεις σχετικά με την προσδοκώμενη ταχεία εξαφάνισή τους. Ήδη το 1841, δέκα χρόνια μετά την εμφάνιση των Εθνικών Σχολείων, μόλις το ένα τρίτο των μαθητών τα παρακολουθούσαν. Η πλειονότητα των δυο τρίτων παρέμενε οπαδός των Αγροτικών Σχολείων, γεγονός που οφειλόταν, κυρίως, στην σταθερή προτίμηση που τους έδειχναν οι γονείς. Η παρουσία των Αγροτικών Σχολείων, καθόλη την διάρκεια του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, υπήρξε σταθερή και δυναμική, σε όλη την Ιρλανδία. Γίνεται κατανοητή, όμως, η ιδιαίτερα μειονεκτική και ελλιπής θέση της εκπαίδευσης εκείνης της εποχής, αν υπολογίσει κανείς ότι το 1841, στην περιοχή του Ντόνεγκαλ όπου διαδραματίζεται και το έργο, το 62% του πληθυσμού ήταν παντελώς αναλφάβητο [21].

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ: ΟΙ ΔΥΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Οι έννοιες γλώσσα και ταυτότητα είναι στενά συνδεδεμένες. Ο Anderson, στο βιβλίο του *Φαντασιακές Κοινότητες* [22], ισχυρίζεται ότι με την εμφάνιση του Καπιταλισμού οι έντυπες γλώσσες που προήλθαν από τη συνάρθρωση των συναφών καθομιλουμένων γλωσσών έθεσαν και τα θεμέλια της εθνικής συνείδησης με τους εξής τρόπους: Δημιούργησαν πεδίο επικοινωνίας σε ένα επίπεδο χαμηλότερο των λατινικών και υψηλότερο της καθομιλουμένης. Η ευρεία χρήση εντύπων προσέδωσε μια σταθερότητα στη γλώσσα που διευκόλυνε τη συγκρότηση της εικόνας της αρχαιότητας ως κεντρικού άξονα στην αντίληψη περί έθνους κι επιπλέον καθιερώθηκαν γλώσσες εξουσίας διαφορετικού τύπου από τις προηγούμενες γλώσσες που χρησιμοποιούσε η διοίκηση. Συμπληρώνει ότι η χαρτογράφηση κι η απογραφή υπήρξαν πρακτικές πλήρως εναρμονισμένες με την κυρίαρχη εξουσία. Επίσης, διευκρινίζει, ότι το Έθνος συλλαμβάνεται ως κυρίαρχο εφόσον η έννοια γεννιέται με την καταστροφή της ελέω Θεού Μοναρχίας από το Διαφωτισμό και την Επανάσταση και εκλαμβάνεται ως μια οριζόντια σχέση με κύριο χαρακτηριστικό το βάθος και τη συντροφικότητα.

Ο Hobsbawm [23] τονίζει αφενός ότι στην σημερινή, κυρίως πολιτική της έννοια, η ιδέα του Έθνους είναι πολύ νέα ιστορικά, αφετέρου ότι ανέκαθεν υπήρχαν διαμάχες σχετικά με το αν η έννοια της γλώσσας και άλλες παρόμοιες έννοιες μπορούν ή δεν μπορούν να αποτελέσουν κοινό γνώρισμα του έθνους.

Ωστόσο, εκτός από τις κάθε είδους διαμάχες, η διαπίστωση ότι οι στάσεις απέναντι σε γλώσσες είναι αξιολογήσιμες απέναντι σε ολόκληρες ομάδες κι ότι προσεγγίζοντας τις, διευρύνουμε τις δυναμικές τους αναπαραστάσεις μοιάζει να είναι αποδεκτή [24].

Σύμφωνα με τον Bourdieu, εκπρόσωπο του ρεύματος της Διαδραστικής Κοινωνιογλωσσολογίας, οι γλωσσικοί σχηματισμοί είναι *‘πάντοτε συσχετισμοί συμβολικής δύναμης και οι γλωσσικές πρακτικές ως κατεξοχήν σχέσεις επικοινωνίας είναι σχέσεις συμβολικής εξουσίας’* [25]. Ο Bourdieu [26], αναφέρθηκε σε ένα εθνικό μοντέλο γλωσσικής αγοράς μέσα στο οποίο υπάγονται και συσχετίζονται οι έννοιες της γλώσσας και της κοινωνικοπολιτικής εξουσίας [27].

Από τη δική του σκοπιά, το θέατρο, ως μια υλική, κοινωνική και πολιτισμική πρακτική, προσφέρει την δυνατότητα για την διερεύνηση της εθνικής ιστορίας και συμπεριφοράς, γεγονότων και ιδεών, ανοίγοντας το πεδίο για αναστοχασμό και αντιπαραθέσεις. Χρησιμοποιεί το περιεχόμενο και την αισθητική απόλαυση, προκειμένου να προάγει ένα δημιουργικό διάλογο με τις εντάσεις, στον εθνικό ιστό. Κάνει χρήση ενός δημιουργικού τόπου όπου διερευνάται το παράδοξο, η συνθετότητα και η αμφισημία γύρω από ζητήματα παράδοσης, ταυτότητας, αυθεντικότητας και αισθητικής σε σχέση με το έθνος [28].

Το έργο *Translations*, μεταξύ άλλων, πραγματεύεται και την επάρκεια της γλώσσας ως επικοινωνιακού εργαλείου. Η αλλαγή είναι αναπόφευκτη και αυτό το στοιχείο της παρουσιάζεται ως πλαίσιο ικανό να εμπεριέξει μια δύναμη πολιτισμική συνάντηση. Σύμφωνα με τον Knowles [29], κουλτούρα ενός τόπου θεωρείται η καθημερινή βιωμένη πραγματικότητα συγκεκριμένων ανθρώπων, σε συγκεκριμένο μέρος και συγκεκριμένο χρόνο. Δύναται να υπάρξει μόνο εφόσον βιώνεται μέσα από καθημερινές δράσεις και τελετουργικά ατόμων και κοινοτήτων, έτσι όπως διαπραγματεύονται την θέση τους στον κόσμο.

Ο Thomas Davies, Ιρλανδός, επαναστατικός συγγραφέας και ιδρυτής της οργάνωσης *Young Ireland*, μεταξύ άλλων, έχει δηλώσει ότι άνθρωποι χωρίς δική τους γλώσσα, αποτελούν μισό έθνος. Το έθνος πρέπει να διαφυλάξει την γλώσσα του περισσότερο από τα σύνορα του. Σύμφωνα με πολλούς μελετητές, αυτός ο ορισμός βρίσκεται στην καρδιά του έργου [30].

Η ταυτότητα στο έργο είναι άμεσα συνυφασμένη με την γλώσσα. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η κεντρική αλήθεια του έργου είναι ότι η Maire χρειάζεται να μάθει Αγγλικά. Αυτή η αλήθεια είναι που ενεργοποιεί και την αλλαγή της ταυτότητας. Ο κόσμος δείχνει να το έχει καταλάβει, καθώς έχει χωριστεί στα δυο: Από την μια, εκείνοι που μην θέλοντας τα Αγγλικά, διατηρούν μια ταυτότητα που φαίνεται να μην τους οδηγεί πουθενά και στερείται πρακτικότητας. Από την άλλη, εκείνοι που επιδοκιμάζουν, με κάθε τρόπο την αλλαγή, χωρίς ακόμη να έχουν μια αρκετά ξεκάθαρη εικόνα του τι αυτή συνεπάγεται. Ο τίτλος *Translations (μεταφράσεις)* ισούται με μεταμόρφωση. Η ίδια η γη, πλέον, γίνεται η απαρχή της μεταμόρφωσης. Η σοδειά είναι αποτυχημένη και έχει αρρώστια, προοιωνίζεται ο μεγάλος λιμός, η εισβολή είναι, πλέον, πραγματικότητα και, με τη σειρά της, φέρνει την εκκένωση. Η ίδια η εκκένωση αφήνει χώρο στον ερχομό της μετάφρασης, της μετάβασης των ανθρώπων και της κίνησης, μέσω του χρόνου και του τόπου [31].

Έχει υποστηριχτεί ότι ο ρόλος της ομιλούσας γλώσσας ως κυρίαρχος δείκτης Ιρλανδικής ταυτότητας, υπήρξε ανέκαθεν αμφιλεγόμενος. Υποστηρίζεται ότι, με την απόκτηση γλώσσας, το ανθρώπινο ον αποκτά ταυτότητα. Ο άνθρωπος με το να συμμετέχει στο συμβόλαιο, *δια λόγου*, δεν αποδέχεται μόνο το σύστημα της γραμματικής, αλλά και τους κανόνες μιας συγκεκριμένης κουλτούρας. Η γλώσσα έχει ταυτιστεί με την ιδεολογία και θεωρείται ένα μέσο διατήρησης της ιεραρχίας. Επομένως, είναι εύλογο, όταν ένα έθνος που ήταν πρώην αποικία αποκτά δύναμη διακυβέρνησης, να ανακηρύσσει την ντόπια γλώσσα ως επίσημη. Αυτό συνέβη στην περίπτωση του συντάγματος της Ιρλανδίας το 1922, με τα Ιρλανδικά. Ωστόσο, το 1972 οι Gaeltacht, ο πληθυσμός, δηλαδή, που ομιλούσε τα Ιρλανδικά, μειώθηκε στους 32.000, ενώ το 1973 η γλώσσα έπαψε να είναι υποχρεωτική, τόσο για το απολυτήριο όσο και την είσοδο στον στρατό [32].

Ο Yolland, ο Άγγλος αξιωματικός του έργου, στην κεντρική σκηνή που δείχνει το ζευγάρι να προσπαθεί να εκφράσει τον έρωτά του, χωρίς να μιλά ο ένας την γλώσσα του άλλου, απαγορεύει στην Maire να τον αποκαλεί στρατιώτη. Ξέρει ότι η λέξη δημιουργεί ταυτότητα και αυτός θέλει να αποχωριστεί την στρατιωτική του ταυτότητα [33]. Ονομάζει ένα προς ένα τα μέρη του τόπου της στα Ιρλανδικά, σε μια απόπειρα να την καλέσει κοντά του. Και η Maire το καταλαβαίνει, έλκεται από αυτό και πλησιάζει. Εκείνη του μιλάει στα λατινικά, που του είναι άγνωστα. Υπάρχει ροή ανάμεσα στα αισθήματα και τις σκέψεις τους. Η επικοινωνία τους χωρίς λόγια, κορυφώνεται σε ένα φιλή. Η ερωτική σκηνή είναι η μόνη σκηνή που εκτυλίσσεται στην ύπαιθρο και συνδέεται με έναν άλλο χώρο εκτός σκηνής, το πάρτι που γίνεται στο χωριό [34]. Το ένα σχήμα, εκείνο της ερωτικής συνάντησης, εμπεριέχει και ταυτόχρονα εμπεριέχεται σε ένα δεύτερο, εκείνο της μετάφρασης. Πρόκειται για την κορυφαία σκηνή της δεύτερης πράξης, και την κεντρική σκηνή του έργου.

Το έργο βρίθκει συμβολισμών που καταδεικνύουν αποτυπώσεις ταυτότητας. Η χρήση Λατινικών και Ελληνικών λέξεων είναι εκτεταμένη. Η μαθήτρια Sarah που δεν μπορεί να μιλήσει, στην έναρξη του έργου καταφέρνει να αρθρώσει το όνομά της, ως μια πρώτη απόπειρα απόκτησης ταυτότητας, ωστόσο στο τέλος του έργου επιστρέφει στην απόλυτη σιωπή της. Ενδεικτική είναι η άποψη πολλών μελετητών οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η σιωπή σε συνθήκες

απόπειρας επιβολής δύναμης, ελέγχου και καταστολής, αποτελεί το τελευταίο μέσο έκφρασης που απομένει στους κυριαρχούμενους. Κατ' αυτόν τον τρόπο η σιωπή συνιστά μορφή αντίστασης [25]. Η μικρή μαθήτρια με την σιωπή της αναδεικνύεται σε σύμβολο αντίστασης απέναντι στον εισβολέα, που, στην προκειμένη περίπτωση, υποδηλώνεται με την υποχρεωτική μετονομασία των τόπων στην γλώσσα του, την Αγγλική.

Ίσως, όμως, ο χαρακτηριστικότερος συμβολισμός να δίνεται με το τέχνασμα του Friel να χρησιμοποιήσει την διπλή σύμβαση στην γλώσσα του έργου. Το έργο εκτυλίσσεται όλο στα Αγγλικά, ενώ υποτίθεται ότι όλοι οι χαρακτήρες μιλάνε στα κέλτικα, εξαιρουμένων των Άγγλων στρατιωτών. Οι θεατές καταλαβαίνουν, από την αρχή μέχρι το τέλος, τι λέγεται επί σκηνής, και οι λατινικές κι ελληνικές λέξεις που ακούγονται, παραφράζονται, αμέσως, μετά τη χρήση τους, οπότε ερμηνεύονται και αυτές. Αυτό το παράδοξο, προφανώς, εξυπηρετεί την άποψη που εκφέρει ο Ιρλανδός δάσκαλος Hugh στο έργο, ότι, τελικά, για να υπάρξει ανάκληση της Ιρλανδικής ταυτότητας, τα Αγγλικά πρέπει να γίνουν η δική τους γλώσσα. Ο Friel, στο *Translations*, πραγματεύεται το θέμα της γλώσσας με αυτόν, ακριβώς, τον τρόπο: Υπάρχει μεγάλη ανάγκη να αναμορφώσουν την Αγγλική γλώσσα, να την υιοθετήσουν, καθώς δεν είναι μόνο η γλώσσα του παρελθόντος αλλά και αυτή που ατενίζει στο μέλλον [36]. Ο Wheaton [37], αναφέρει ότι η ελπίδα για μελλοντική συμφωνία εναπόκειται στην γλώσσα του παρελθόντος και του μέλλοντος μαζί. Στο έργο, ο δάσκαλος Hugh επισημαίνει τον κίνδυνο στον γιο του να θυμάται κανείς τα πάντα, και το παρομοιάζει με είδος τρέλας. Η εικόνα, η μνήμη, το νόημα, προσδίνουν ή δεν προσδίνουν την ταυτότητα. Ο Hugh, θαρραλέα, φαίνεται να έρχεται πρόσωπο με πρόσωπο με το τέλος της παλαιάς εποχής και την αρχή της νέας, δηλώνοντας την συγκατάθεσή του να διδάξει Αγγλικά. Η άφιξη των ξένων στον τόπο, που κουβαλούν, στις αποσκευές τους, την νέα κουλτούρα, δεν αντιμετωπίζεται μόνον ως η επιβολή του ισχυρού στον πιο αδύναμο, αλλά προσλαμβάνεται και ως ένας ενδιάμεσος χώρος που πρέπει να πληρωθεί με την ανακάλυψη και την δημιουργία νέων νοημάτων [38]. Ο δάσκαλος μοιάζει να κατανοεί την επείγουσα ανάγκη για τη διαφύλαξη του κοινωνικού ιστού και την ευελιξία εκείνη που θα επιτρέψει στα μέλη της κοινότητας να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητα τους συλλογικά σε σχέση με τις νέες συνθήκες χωρίς ωστόσο να αφομοιωθούν από τη νέα διευρυμένη κοινωνικοπολιτικά πραγματικότητα. Μοιάζει να ασπάζεται την άποψη των ειδικών της ψυχικής υγείας που επισημαίνουν το γεγονός ότι η δυσλειτουργία μιας κοινωνίας κλονίζει τη βιώσιμη ισορροπία των ατόμων κι ότι ένα σταθερό σύστημα αξιών και κανόνων μέσα στην κοινωνία διευκολύνει τις υγιείς ταυτίσεις, τα κύρια θεμέλια της ανθρώπινης ταυτότητας [39].

Η ΚΡΙΤΙΚΗ

Οι απόψεις των κριτικών για το έργο δίστανται. Αρκετοί κριτικοί εστίασαν στην απουσία πολιτικής του έργου. Κριτικοί στην Νότια Ιρλανδία εστίασαν στην κεντρική ιδέα του έργου για τον βιασμό της τοπικής κοινωνίας. Άγγλοι κριτικοί μίλησαν για έλλειψη πολιτικής πολεμικής και για δραματική παρουσίαση των *Αγροτικών Σχολείων*, εξαίροντας το ανοιχτό τέλος του έργου, γεγονός που κέρδισε τον διεθνή θαυμασμό του κοινού. Ωστόσο, αυτό καυτηριάστηκε από ακαδημαϊκούς και ιστορικούς κύκλους [40]. Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι το έργο λειτουργεί σε πολλά και διαφορετικά επίπεδα και, για τον λόγο αυτό, μια μονοδιάστατη προσέγγιση θα το αδικούσε κατάφορα. Εξάλλου έχει υποστηριχθεί ότι σήμερα πιο μεγάλο ζήτημα αποτελούν οι αντίπαλες ερμηνείες ενός έργου παρά οι πολλαπλές αναγνώσεις ως πλούτος της μίας και μόνο ερμηνείας [41]. Ο Γ. Μάρκου, στο εισαγωγικό σημείωμα, που συνόδευε το πρόγραμμα της παράστασης του έργου, που ανέβηκε από τον Καλλιτεχνικό Οργανισμό Φάσμα το 2002, ισχυρίζεται, ότι ακόμα κι αν δεν δέχεται κανείς τις απόψεις του Friel, στο έργο *Translations*: *‘Διεθνοποιούνται τέσσερα ιδιαίτερα σημαντικά προβλήματα του τέλους του 20^{ου} αιώνα: ο ξεριζωμός των αγροτικών περιοχών, η μετανάστευση, η έννοια της εθνικής υπερηφάνειας και η δυναμικότητα της γλώσσας ως μέσου επικοινωνίας και έκφρασης πολιτισμικών αξιών’* [42].

Η ίδια η μετάφραση είναι χωροταξική. Καταδεικνύει την μετάβαση από έναν τόπο νοήματος σε έναν άλλον. Το έργο *Translations* προσφέρει μια απεικόνιση της σχέσης τόπου και μνήμης. Ο Friel, προσεγγίζοντας τα βασικά πολιτικά ζητήματα, με διακριτικότητα, επιλέγει να εστιάσει σε ένα θέατρο που φαίνεται να πλαγιοδρομεί. Ωστόσο, στην ουσία, επικεντρώνεται στην ψυχολογική ουσία της πολιτικής πράξης [43]. Οι πιο αποστασιοποιημένοι συναισθηματικά παρατηρητές συγκλίνουν στην άποψη ότι το έργο δομείται πάνω σε ένα πολυφωνικό χτίσιμο της σχέσης μεταξύ γλώσσας και πολιτισμικής ταυτότητας, προτείνοντας, ουσιαστικά, την ανακωχή. Η γλώσσα διαμορφώνει την κουλτούρα ενός τόπου και αυτή, με την σειρά της, την ταυτότητα. Κανένα στοιχείο από μόνο του δεν αποτελεί και την μοναδική ουσία της ταυτότητας. Η ίδια η γλώσσα, εξάλλου, είναι τόσο ρευστή που συναπαντάται, διαρκώς, με νέες δυνατότητες ανανέωσης. Η λεπτή πολυεπίπεδη κειμενική σύνθεση ενισχύει, ακριβώς, την αίσθηση της ρευστότητας, ενός στοιχείου που δίνει την δυνατότητα στην ιρλανδική κουλτούρα και τον ιρλανδικό χαρακτήρα να ξεπεράσουν τόσο την αποικιοκρατική όσο και την ακραία εθνικιστική προσδοκία [44]. Η παρουσίαση του θεσμού των Σχολείων των Φράκτη, πέρα από τις όποιες ιστορικές αντιρρήσεις για τον τρόπο που αυτά παρουσιάζονται στο έργο, εκτός από την αναβίωση του παρελθόντος, σχηματίζει και το πλαίσιο μέσα στο οποίο ξεδιπλώνονται οι σκέψεις και οι προβληματισμοί του συγγραφέα, το οποίο δεν είναι άλλο από το εκπαιδευτικό.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η άποψη ότι το θέατρο προσφέρει πολύ περισσότερα πράγματα από το να καθρεφτίζει μόνο την πίσση των καιρών, και, στην πραγματικότητα, να διαμορφώνει τις ζωές μας μοιάζει ευρέως αποδεκτή [45]. Μπορεί το θέατρο να κρατά έναν καθρέφτη στο έθνος, ωστόσο αυτό δεν σημαίνει ότι καθρεφτίζει και την ακριβή εικόνα. Αυτή μπορεί να είναι διαστρεβλωμένη, μεγεθυμένη ή ουτοπική. Το σημαντικότερο, όμως, φαίνεται να είναι ότι δεν καθρεφτίζει μόνον όσα συμβαίνουν στο έθνος, την συγκεκριμένη χρονική στιγμή, αλλά μπορεί και να συνεισφέρει και στην ίδια την δημιουργία του έθνους μέσα από τις αναπαραστάσεις που παρέχει και τις ιστορίες που επιλέγει να αφηγηθεί [46].

Παρακολουθώντας το έργο *Translations* σήμερα, και συνειδητοποιώντας το ευρύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο στο οποίο αντίστοιχα γεγονότα λαμβάνουν χώρα, όπως η παγκόσμια κίνηση κεφαλαίου, αγαθών και ανθρώπων, τα ζητήματα διεθνούς χρέους, ο ανταγωνισμός για τις πηγές ενέργειας και τους τρόπους με τους οποίους η συγκεντρωμένη ευμάρεια σε ένα μέρος του κόσμου μπορεί να εξαρτάται από την ένδεια ενός άλλου, πιθανόν, να μη θεωρήσουμε αυτές τις σκηνές τόσο μακριά από εμάς. Εξάλλου, η πολιτική ποιότητα του θεάτρου περιλαμβάνει την ζωντάνια και την κοινωνικότητά του [47]. Εκτός όμως από αυτή τη διάσταση, υπάρχει και η άποψη ότι η μεγάλη επιτυχία του έργου σε μεγάλη ποικιλία πληθυσμών οφείλεται κυρίως στο ότι έχει να πει και κάτι διαφορετικό στον καθένα [48].

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το θέατρο όπως και η γλώσσα, μπορεί να λειτουργήσουν ως όπλα καταστολής αλλά και ως όπλα απελευθέρωσης [49].

Ο Friel μοιάζει να υιοθετεί την άποψη ότι η γλώσσα δεν είναι σταθερή και ακίνητη όσο η πέτρα και η μπιλιά, ως άλλα καλλιτεχνικά εργαλεία. Οι γλώσσες βρίσκονται σε κατάσταση συνεχούς εξέλιξης και μόνο φαινομενικά δεν αλλάζουν [50]. Υποστηρίζει ότι η γλώσσα είναι ανάξια εμπιστοσύνης, καθώς δεν κάνει τίποτε άλλο από το να καθρεφτίζει τις ατομικές εκλογικεύσεις των βασανισμένων συνειδήσεων. Ωστόσο, ταυτόχρονα, ισχυρίζεται ότι δουλειά του δραματουργού είναι να εμβαθύνει και να φωτίζει τα γεγονότα και τους χαρακτήρες του, να δουλεύει με την τελετουργία, την χειρονομία και την θεραπευτική διάσταση του δραματικού γεγονότος. Μέσα από αυτή την προοπτική, ο Friel αποπειράται να επαναφέρει το θέατρο στις καθαρτικές και μετασχηματιστικές του ρίζες [51]. Το έργο *Translations* κάνει χώρο για μια νέα γλώσσα, εκείνη της ειρήνης. Και για αυτό στο πέσιμο της αυλαίας, ο δάσκαλος του Σχολείου

του Φράχτη Hugh, αρχίζει, ήδη, να ξεχνάει τις πρώτες γραμμές της Αινειάδας της παλιάς ιστορίας του πολέμου

“ ... Μα τι διάολο έχω πάθει; Αφού το κείμενο αυτό το έχω αποστηθίσει. Ξαναρχίζω. *Urbs antiqua fuit* - Ήταν μια παλιά πολιτεία, λέει, που αγάπησε η Ήρα πιο πολύ από κάθε χώρα. (τα φώτα αρχίζουν να χαμηλώνουν). Στόχος και ελπίδα τρανή της θεάς, αυτή να γίνει βασίλισσα των πάντων- αν έδιναν την άδεια οι Μοίρες....” [52]

ACKNOWLEDGMENTS

Το παρόν συγγραμματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους στο πλαίσιο της πράξης ‘Ενίσχυση του Ανθρώπινου Ερευνητικού Δυναμικού μέσω Υλοποίησης Διδακτορικής Έρευνας- ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ II του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης’, του Επιχειρησιακού Προγράμματος ‘Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση’

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. Πεφάνης, Γ., *Το Θέατρο και τα Σύμβολα: Διαδικασίες Συμβόλισης του Δραματικού Λόγου* Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
2. Winder, R., *Bloody Foreigners: The story of immigration to Britain* Abacus, London, 2011.
3. Greene, N., *The politics of Irish Drama: Plays in Context from Boucicault to Friel* Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
4. Wheaton, S. *Idioms of Change: The Structuring of Cultural Identities through Language in Friel's Translations* Colby Quarterly, Volume 37, no. 3, p. 236-246, 2001.
5. Llewellyn-Jones, M., *Contemporary Irish Drama and Cultural Identity* Intellect, Bristol, 2002.
6. Shaun Richards (ed.), *The Cambridge Companion to Twentieth-Century Irish Drama* Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
7. Βλ. ό.π. 3
8. Roche, A., *Contemporary Irish Drama second edition* Palgrave Macmillan, Hampshire, 2009.
9. Βλ. ό.π. 8
10. Καλλιτεχνικός Οργανισμός Φάσμα Μπράιαν Φρίελ: *Translations-Ο Ξεριζωμός* (Πρόγραμμα Παράστασης με κείμενο σε μετάφραση Παύλου Μάτεση), Απλό Θέατρο, Κεντρική Σκηνή, Θεατρική Περίοδος 2002-2003, Αθήνα 2002, Πράξη Πρώτη, σελ.53
11. Arkins, B. *The Role of Greek and Latin in Friel's Translations* Colby Quarterly, Volume 27, no.4, 1991, p. 202-209
12. Βλ. ό.π. 11
13. Βλ. ό.π. 3
14. Βλ. ό.π. 8
15. Βλ. ό.π. 10, σελ. 31
16. Βλ. ό.π. 6
17. Fernandez- Suarez, Y., *An Essential Picture in a Sketch-Book of Ireland: The Last Hedge Schools* Estudios Irlandeses, Number 1, 2006, pp. 45-57
18. Brannigan, J., *Translations, Brien Friel Notes* Pearson Education, London, 2004.
19. Βλ. ό.π. 17
20. Βλ. ό.π. 10, εισαγωγή
21. McGrath, F.C., *Brian Friel and the Politics of the Anglo-Irish Language* Colby Quarterly, Volume 26, no4, 1990, p. 241-248
22. Αντερσον, Μ., *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού* Νεφέλη, Αθήνα, 1997.
23. Hobsbawm, E.J., *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα* Καρδαμίτσας, Αθήνα, 1994.
24. Μαργαρώνη, Μ., *Εβραίοι, γλώσσα και ταυτότητα: Ζητήματα ετερότητας και αποκλεισμού στο νεοελληνικό κράτος από την ίδρυσή του μέχρι και το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο*, στο: Κωνσταντίνος

- Δημάδης (επιμ.), *Δ΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών. Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010. Πρακτικά. Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα)*, τμ. Γ΄. Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, σσ. 255-272, 2011.
25. Μαργαρώνη, Μ., *Γλώσσα και Εγκλεισμός: Στάσεις αναπαράστασης και συμβολικές μορφές γλωσσικής λειτουργίας* Σπανίδης, Ξάνθη, 2008.
26. Βλ. ό.π. 25
27. Bourdieu, P., *Γλώσσα και συμβολική εξουσία* Καρδαμίτσας, Αθήνα, 2008.
28. Holdsworth, N., *Theatre & Nation* Palgrave Macmillan, China, 2010.
29. Knowles, R., *Theatre & Interculturalism* Palgrave Macmillan, China, 2010.
30. Pine, E., *Brian Friel and Ireland's Drama* Routledge, London, 1990.
31. Βλ. ό.π. 30
32. Βλ. ό.π. 5
33. Βλ. ό.π. 4
34. Edgar, D., *How plays work* Nick Hern Books Limited, London, 2010.
35. Βλ. ό.π. 25
36. Βλ. ό.π. 5
37. Βλ. ό.π. 4
38. Pine, R., *THE DIVINER. The art of Brian Friel*, University College Dublin Press, Dublin, 1999.
39. Μανιαδάκης, Γ., Βλαχάκη, Ε., Σταθάκος, Δ. Γιανναράς, Χ., Κυριαζής, Δ., *Ρωτούσαν για την ταυτότητα: Πολιτισμική κρίση και ψυχική απορία στην ελληνική πραγματικότητα* Αρμός, Αθήνα, 2006.
40. Βλ. ό.π. 3
41. Hawthorn, J., *Ξεκλειδώνοντας το κείμενο: Μια εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας* Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1999.
42. Βλ. ό.π. 10, σελ. 38
43. Βλ. ό.π. 38
44. Βλ. ό.π. 4
45. Billington, M., *State of the Nation: British Theatre since 1945* Faber and Faber, London, 2007.
46. Βλ. ό.π. 28
47. Kelleher, J., *Theatre & Politics* Palgrave Macmillan, China, 2009.
48. Chambers, L. & Jordan, E. (eds) *The Theatre of Martin McDonagh: A World of Savage Stories* Carysfort Press Ltd, Dublin, 2006.
49. Boal, A., *Theatre of the Oppressed* Pluto Press, London, 2008.
50. Βλ. ό.π. 41
51. Morse, D., Bertha, C., and Kurdi, M. (editors) *Brian Friel's Dramatic Artistry: 'The work has value* Carysfort Press, Dublin, 2006.
52. Βλ. ό.π. 10, σελ. 85